

СТАТИСТИКА, ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ

СТАТИСТИКА, УЧЕТ И АУДИТ

STATISTICS, ACCOUNT AND AUDIT

ISSN: 1563-2415 (Print)
ISSN: 2959-0469 (Online)
DOI: 10.51579/1563-2415

Ежеквартальный научно-
практический журнал
издается с 1999 года.

№ 3(90)2023

Алматинский гуманитарно-экономический университет

Главный редактор - *Досаева Сажиды Калмухамбетовна*

Корвяков Валерий Анатольевич - д.п.н., проф., ректор,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Сейтхамзина Гаухар Жумабековна - к.э.н., проф.,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Бекенова Лидия Молдабаевна - к.э.н., проф.,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Дырка Стефан - д.э.н., проф., Верхнесилезский
экономический Университет им. Войцеха Корфанти в
Катовицах, Польша

Lo Sing Kai - доктор философии США Беркли,
Педагогический университет Гонконга. Ассоциированный
вице-президент (интернационализация). Гонконг

Ешпанова Динара Дауренбековна - к.э.н., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Мезенцева Татьяна Мартемьяновна - д.э.н., проф.,
Финансовый Университет при правительстве РФ, Москва,
Россия

Назарова Вера Леонидовна - д.э.н., проф., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Рахметова Рахилия Умирзаковна - д.э.н., проф.,
Университет Туран, Астана

Сейдахметова Фавзия Сихимбаевна - д.э.н., проф.,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Таипов Тимур Алчинович - к.э.н., проф., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Тургель Ирина Дмитриевна - д.э.н., проф., Уральский
федеральный университет, Школа экономики и
менеджмента, гл. редактор журнала «R-economy»,
Екатеринбург, Россия

Подписной индекс:

для физических лиц - 74113
для юридических лиц - 24113

Издательский центр
Алматинского гуманитарно-
экономического университета,
050035, г.Алматы, ул.Жандосова, 59,
тел: +7 727 309 58 20,
+ 7 727 309 58 15
факс: + 7 727 309 30 00

e-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru
<https://sua.aesa.kz/>, <https://aesa.kz/>

Подписано в печать: 30.03.2023
Формат 70x108 1/16.
Бумага офсетная.
Объем 4.25п.л.
Тираж 300 экз.

ИП «Тойходжаев Н.О.», г.Алматы,
Алмалинский район,
ул. Нурмакова, 26/195 кв. 49;
e-mail: iparuna@yandex.ru

Учреждение «Алматинский гуманитарно-экономический университет»,
050035, г. Алматы, ул. Жандосова, 59,
тел.(727) 309-58-20, 309-58-15, вн. 138
e-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru,
aesa2005@mail.ru
Website: <https://sua.aesa.kz/>, <https://aesa.kz/>

Регистрационное свидетельство № 9099-Ж от 25.03.2008 г.
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан,
Комитетом информации и архивов

Журнал включен в Российский индекс
научного цитирования (РИНЦ) и
размещается в научной
электронной библиотеке (WWW.ELIBRARY.RU)
(Лицензионный договор с ООО «НЭБ» № 133-03/2016
г.Москва 11 марта 2016 г.).

МАЗМҰНЫ

Есеп, аудит және статистика

Ю.К. Шоқаманов, А. Ә. Демесинова

БІРЫҢҒАЙ ЕСЕП БІРЛІГІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ЕАЭО САЛАСЫНЫҢ
ДАМУЫН ТАЛДАУ 6

Қаржы

Н.К. Шайханова, К.Ж. Шолтанбаева, А.А. Апышева, А.М. Жапарова

КӘСПОРЫННЫҢ ДЕБИТОРЛЫҚ ЖӘНЕ КРЕДИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕГІН
БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 19

Экономика және менеджмент

Г.Ж. Сейтхамзина, Е.Х. Ахатова, С.Е. Велеско

ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕ УРБАНИЗАЦИЯНЫҢ ДАМУЫ..... 28

Г.И. Абдикеримова, Д.А. Куланова, И.Ю. Хан

КӨЛІК КОМПАНИЯЛАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ ПРОЦЕСІ
НЕГІЗІНДЕ КӨЛІК КЕШЕНІ ЖҰМЫСЫНЫҢ САПАСЫН АРТТЫРУДЫ
СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ АЛГОРИТМІН ӨЗІРЛЕУ..... 38

Б.З. Зиябеков, Ю.О. Кабаканова, И.Б. Першина

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АЙМАҚТАРЫ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ЫНТАЛАНДЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ..... 47

А.Е. Бейсебаева, И.Ю. Хан

МЕДИЦИНАЛЫҚ КОМПАНИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ
ЖАҒДАЙЫНДА ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ 53

А.А. Кайгородцев, М.А. Ордабаева, Л.М. Ахметова, А.Ж. Байғужина

АГРОӨНЕРКӘСПТІК КЕШЕНДЕГІ ӨНДІРІСТІК РЕСУРСТАРДЫҢ
ҚОЗҒАЛЫСЫ ТУРАЛЫ ҚҰЖАТ АЙНАЛЫМЫ 62

СОДЕРЖАНИЕ

Учет, аудит и статистика

Ю.К. Шокаманов, А.А. Демесинова

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЕАЭС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЕДИНОЙ СЧЕТНОЙ ЕДИНИЦЫ	6
--	---

Финансы

Н.К. Шайханова, К.Ж. Шолтанбаева, А.А. Апышева, А.М. Жапарова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НА УПРАВЛЕНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ И КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ	19
--	----

Экономика и менеджмент

Г.Ж. Сейтхамзина, Э.Х. Ахатова, С.Е. Велеско

РАЗВИТИЕ УРБАНИЗАЦИИ В ПОСТПАНДЕМИЙНЫЙ ПЕРИОД.....	28
--	----

Г.И. Абдикеримова, Д.А. Куланова, И.Ю. Хан

РАЗРАБОТКА АЛГОРИТМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА РАБОТЫ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСА, НА ОСНОВЕ ПРОЦЕССА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ТРАНСПОРТНЫХ КОМПАНИЙ	38
---	----

Б.З. Зиябеков, Ю.О. Кабаканова, И.Б. Першина

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ КАЗАХСТАНА КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	47
---	----

А.Е. Бейсебаева, И.Ю. Хан

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СФЕРЕ МЕДИЦИНСКИХ КОМПАНИИ	53
--	----

А.А. Кайгородцев, М.А. Ордабаева, Л.М. Ахметова, А.Ж. Байгужина

ДОКУМЕНТООБОРОТ О ДВИЖЕНИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ РЕСУРСОВ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ.....	62
---	----

CONTENT

Accounting, auditing and statistics

Yu.K. Shokamanov, A.A. Demesinova

ANALYSIS OF THE EAEU INDUSTRY DEVELOPMENT WITH THE USE OF A SINGLE ACCOUNTING UNIT..... 6

Finance

N.K. Shaikhanova, K.J. Sholpanbaeva, A.A. Apysheva, A. Zhaparova

THEORETICAL ASPECTS OF THE MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLES AND PAYABLES OF THE ENTERPRISE 19

Economics and management

G.Zh. Seithamzina, E.Kh. Akhatova, S.E. Velesko

DEVELOPMENT OF URBANIZATION IN THE POST-PANDEMIC PERIOD 28

G.I. Adbikerimova, D.A. Kulanova, I.Yu. Khan

DEVELOPMENT OF AN ALGORITHM FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF IMPROVING THE QUALITY OF THE TRANSPORT COMPLEX, BASED ON THE PROCESS OF INTERACTION OF TRANSPORT COMPANIES 38

B.Z. Ziabekov, Y.O. Kabakanova, I.B. Pershina

SPECIAL ECONOMIC ZONES OF KAZAKHSTAN AS A TOOL TO STIMULATE ECONOMIC GROWTH..... 47

A.E. Beisebayeva, I.Y. Khan

RISK MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION IN THE SPHERE OF MEDICAL COMPANIES 53

A.A. Kaigorodtsev, M.A. Ordabayeva, L.M. Akhmetova, A. Zh. Baiguzhinova

DOCUMENT CIRCULATION ON THE MOVEMENT OF PRODUCTION RESOURCES IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX..... 62

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 6-18
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.01>

МРНТИ 06.35.33, 83.35.29
УДК 311.14, 330.357

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЕАЭС С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЕДИНОЙ СЧЕТНОЙ ЕДИНИЦЫ

*Ю.К. Шокаманов**, *А.А. Демесинова*

Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан

**Corresponding author e-mail: shokamanov53@mail.ru*

Аннотация. В статье проанализировано развитие промышленности Евразийского экономического союза (ЕАЭС) с использованием единой счетной единицы, методологию расчета и использование которой авторы уже приводили в других публикациях.

С использованием предложенной методики на основе данных Евразийской экономической комиссии и Всемирного банка были рассчитаны паритеты покупательной способности (ППС) национальных валют к единой счетной единице ЭССЕ (экономико-статистическая счетная единица), которые были применены для представления данных по промышленности стран ЕАЭС за 2016-2021 годы в сопоставимом виде.

Проведено сравнение данных по валовому выпуску и валовой добавленной стоимости промышленного производства стран ЕАЭС в единой счетной единице ЭССЕ. Оценена роль промышленного производства стран ЕАЭС в экономике стран регионального союза, а также отдельных отраслей промышленности в промышленном производстве в целом.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, промышленность, индексный анализ, единая счетная единица, паритет покупательной способности.

Основные положения. Для анализа развития промышленного производства в ЕАЭС мы не можем использовать данные стран ЕАЭС, представленные в национальных валютах, поскольку их нельзя суммировать, чтобы получить результаты по региональному объединению в целом. В то же время для этих целей нельзя использовать и данные в долларах США, рассчитанные по курсам национальных валют, поскольку они содержат изменения, не отражающие их реальную динамику. Данные в долларах США, рассчитанные по паритетам покупательной способности (ППС) национальных валют к доллару США можно использовать для международных сопоставлений, однако в динамике эти данные включают инфляцию в США, то есть не отражают динамику цен в анализируемом регионе. Мы предлагаем использовать данные в единой счетной единице ЭССЕ, которая исключает инфляцию в США и, в то же время, включает среднюю по региональному объединению инфляцию, отраженную в динамике данных в национальной валюте.

Cite this article as: Yu.K. Shokamanov, A.A. Demesinova. Analysis of the EAEU industry development with the use of a single accounting unit. *Statistics, accounting and audit*. 2023, 3(90), 6-18. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.01>

Введение. Отсутствие в ЕАЭС единой валюты, как и в ряде других региональных объединений, заставляет исследователей искать альтернативные способы анализа развития региональных союзов. Чаще всего для этого используются данные в долларах США, рассчитанные по курсам валют национальных (центральных) банков. Однако эти данные являются несопоставимыми, поскольку национальные курсы валют подвержены резким изменениям. Поэтому данные по экономическим показателям в долларах США, рассчитанные по курсам валют национальных (центральных) банков государств – членов ЕАЭС, приведенные на сайте Евразийской экономической комиссии, не дают реальной картины о развитии экономики.

Рассмотрим, например, динамику промышленного производства в ЕАЭС, представленного в долларах США по курсам национальных валют к доллару США и сравним ее с динамикой промышленного производства, представленного в долларах США по паритетам покупательной стоимости (ППС) национальных валют к доллару США, а также с индексом физического объема (ИФО), показывающим реальный рост объемов производства (рис. 1).

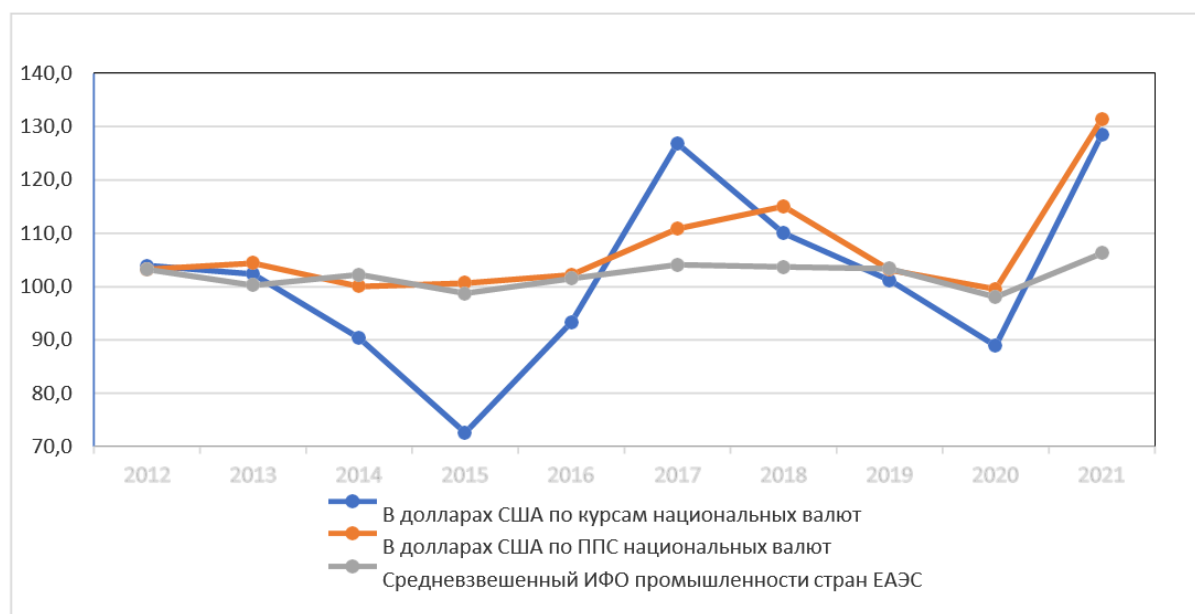

Рисунок 1 – Динамика промышленного производства ЕАЭС в различном представлении (процентов)

Как мы видим, данные в долларах США по курсам национальных валют показывают значительные колебания промышленного производства в ЕАЭС. Они представляют собой суммы аналогичных колебаний данных стран ЕАЭС в долларах США, рассчитанные по курсам национальных валют, и никак не связаны ни с реальной динамикой промышленного производства в странах, ни с ростом цен в отрасли. Динамика же данных в долларах США по ППС национальных валют содержит динамику реального объема промышленного производства, однако включает и инфляцию в экономике США. То есть они отличаются от ИФО промышленного производства на величину дефлятора ВВП США, что также не отражает ситуацию с инфляцией в ЕАЭС.

Данные по ППС принято использовать для международных сопоставлений только

за определенный период, то есть в статике. Было бы логичным представлять данные регионального союза в некоторой единой счетной единице, которая бы отражала среднюю динамику изменения показателя в текущих ценах, то есть включала бы динамику показателя в реальном выражении (средневзвешенный ИФО) и цен (средневзвешенный дефлятор) по аналогии с данными в текущих ценах стран, представленных в национальных валютах. Мы это сделали путем введения экономико-статистической счетной единицы (ЭССЕ), для которой ППС национальных валют определили для 2017 года на уровне ППС национальных валют к доллару США, полученных по результатам международных сопоставлений ВВП за 2017 год. ППС национальных валют к ЭССЕ за другие годы определены путем деления ППС национальных валют к доллару США на средней темп роста к 2017 году ППС национальных валют к доллару США всех стран региона.

Данные в единой счетной единице аналогичны данным в национальных валютах, то есть они отражают изменения как в реальном выражении, так и в ценовом. С учетом этого общий индекс стоимости показателя в ЭССЕ расщепляется на произведение индексов физического объема и цен (см. рис.2).

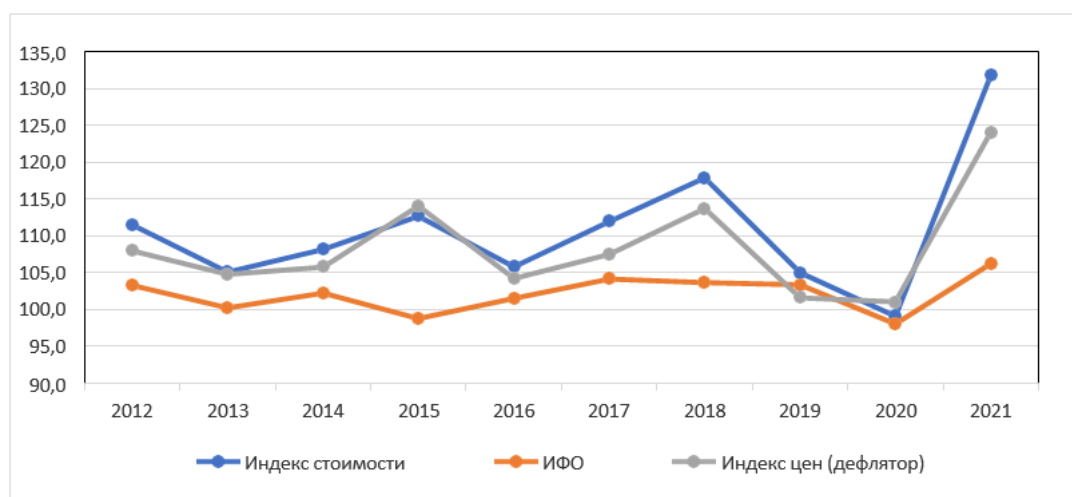

Рисунок 2 – Система индексов промышленности ЕАЭС по ППС национальных валют к ЭССЕ (процентов)

Материалы и методы. Идея введения единой счетной единицы основывается на теории индексов, согласно которой индекс результирующего показателя представляет собой произведение факторных показателей. В нашем случае страновые данные в долларах США по ППС национальных валют в динамике содержат произведение трех индексов: ИФО и дефляторов показателей стран ЕАЭС и индекс изменения ППС национальных валют к доллару США. Если исключить последний индекс, то мы получим данные, аналогичные данным в национальных валютах.

Впервые идея по расщеплению общего индекса динамики ВВП ЕАЭС в долларах США, выраженных по курсам или ППС, на три индекса и определения единой счетной единицы ЕАЭС была предложена нами в сентябре 2015 года в ответ на поручение министра по макроэкономике и интеграции Евразийской экономической комиссии Т.Д. Валовой по использованию в статистике ЕАЭС единой расчетной единицы, которая сформулировала его так: «Предлагается ее использование для статистических целей (учета торговых и финансовых потоков) с тем, чтобы исключить влияние курсового

фактора на данные показатели».

Общее содержание методологии определения этой единицы была опубликована нами в 2017 году [1], развернутое описание методологии, а также использование единой счетной единицы в экономическом анализе в 2018 году [2, 3]. В 2020 году на заседании секции статистики Центрального дома ученых Российской Академии наук была представлена предложенная нами методика определения единой счетной единицы [4], а в 2022 году по данной проблеме была выпущена монография [5].

Рассмотрим развитие промышленного производства стран ЕАЭС с использованием данных Евразийской экономической комиссии [6], а также данных Всемирного Банка (для расчета единой счетной единицы ЭССЕ) [7].

Результаты и обсуждение. В таблице 1 приведены данные о промышленном производстве в странах ЕАЭС, представленные в национальных валютах, а также в единой счетной единице ЭССЕ. Здесь же приведены данные об индексах физического объема и дефляторов показателей, представленных в ЭССЕ, в том числе рассчитанные для всего регионального объединения в целом.

Как мы видим из этих данных, в 2020 году промышленное производствосократилось в региональном объединении на 1,9%, что обусловлено влиянием ковидной пандемии. Однако в следующем году спад компенсировался более высоким темпом прироста (6,3%), почти в два раза большим в сравнении с темпами прироста в доковидные годы.

Данные таблицы 1 позволяют делать и межстрановые сопоставления. Так, по валовому выпуску промышленного производства (в ЭССЕ) в 2021 году Россия превосходила Казахстан в 16 раз, Беларусь – в 21,3 раза, Кыргызстан – в 215,8 раза, Армению – в 274,1 раза. Если же в качестве единицы измерения принять объем промышленного производства в Армении, то в Кыргызстане он составил 1,3 единицы, Беларуси – 12,8, Казахстане – 17,1, России – 274,1.

В то же время следует иметь в виду, что с учетом различной отраслевой структуры промышленного производства и различной доли промежуточного потребления в валовом выпуске доля стран по валовой добавленной стоимости (ВДС) может заметно отличаться от этих данных, а значит, могут отличаться и результаты межстрановых сравнений.

В таблице 2 приведены данные по ВДС промышленности в странах ЕАЭС в единой счетной единице ЭССЕ, которые более точно выражают долю стран в общем промышленном производстве регионального объединения.

Отсюда можно рассчитать, что в 2021 году 87% ВДС промышленности ЕАЭС производилось в России, 9,1% – в Казахстане, 3,1% – в Беларуси, 0,5% – в Армении и 0,4% – в Кыргызстане. В сравнении с долей промышленности по валовому выпуску эти данные для Казахстана выше в 1,6 раза, для Армении в 1,4 раза, а для России, Кыргызстана и Беларуси, наоборот, меньше, соответственно на 3, 12 и 26%.

Таблица 1 – Промышленное производство стран ЕАЭС (в текущих ценах)

Страны	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	миллиардов единиц национальной валюты					
Армения	1 573,4	1 834,8	1 937,5	2 091,5	2 101,1	2 419,4
Беларусь	81,8	94,3	110,3	115,7	118,4	155,9
Казахстан	19 026,8	22 790,2	27 218,1	29 380,3	27 028,5	37 606,2
Кыргызстан	209,8	237,3	257,3	284,0	325,0	370,5
Россия	53 228,9	59 030,8	69 620,9	72 889,9	72 350,2	94 888,4
	миллионов ЭССЕ					
Армения	9 663	11 764	12 681	14 040	13 958	14 882
Беларусь	143 661	154 843	169 481	169 646	155 707	191 182
Казахстан	169 995	187 955	215 678	224 230	199 422	254 492
Кыргызстан	12 412	13 993	15 394	16 941	18 401	18 903
Россия	2 178 591	2 446 956	2 907 104	3 062 746	3 068 916	4 078 690
ЕАЭС	2 514 322	2 815 510	3 320 338	3 487 604	3 456 405	4 558 149
	ИФО (процентов к предыдущему году)					
Армения	106,5	112,3	104,2	108,8	100,6	103,7
Беларусь	99,6	106,1	105,7	101,0	99,3	106,5
Казахстан	98,9	107,3	104,4	104,1	99,5	103,6
Кыргызстан	104,9	111,5	105,4	106,9	93,4	109,0
Россия	101,8	103,7	103,5	103,4	97,9	106,4
ЕАЭС	101,5	104,2	103,7	103,4	98,1	106,3
	дефляторы (процентов к предыдущему году)					
Армения	...	108,4	103,5	101,8	98,8	102,8
Беларусь	...	101,6	103,6	99,1	92,4	115,3
Казахстан	...	103,0	109,9	99,9	89,4	123,2
Кыргызстан	...	101,1	104,4	102,9	116,3	94,2
Россия	...	108,3	114,8	101,9	102,4	124,9
ЕАЭС	...	107,5	113,7	101,6	101,1	124,1

В сравнении с российским объемом производства в Казахстане производилось в 9,1 раза меньше добавленной стоимости, в Беларуси – в 28 раз, в Армении – в 186,3 раза, в Кыргызстане – в 238 раз. Если взять за единицу объем ВДС промышленности в Кыргызстане, то в Армении он составит 1,3

единицы, в Беларуси – 8,5, Казахстане – 24,8, России – 238. То есть мы получили совершенно другие результаты межстрановых сравнений. Единицей сравнения в этом случае стал Кыргызстан, а не Армения, в сравнении с которой данные по остальным странам имеют другие значения.

Таблица 2 – Валовая добавленная стоимость промышленности стран ЕАЭС
(миллионов ЭССЕ, в текущих ценах)

Страны	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	5 546	6 623	7 154	8 183	8 251	8 648
Беларусь	42 154	45 657	48 773	51 343	50 230	57 437
Казахстан	109 564	120 425	138 045	146 191	140 909	168 113
Кыргызстан	5 122	5 856	6 285	7 030	6 558	6 768
Россия	821 726	960 571	1 196 566	1 256 656	1 132 887	1 611 043
ЕАЭС	984 112	1 139 133	1 396 823	1 469 403	1 338 835	1 852 009

Такое значительное расхождение в сравнении с сопоставлениями по валовому выпуску продукции связано с различной долей добавленной стоимости в выпуске продукции (см. таблицу 3).

Таблица 3 – Доля ВДС в валовом выпуске промышленности стран ЕАЭС(процентов)

Страны	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	57,4	56,3	56,4	58,3	59,1	58,1
Беларусь	29,3	29,5	28,8	30,3	32,3	30,0
Казахстан	64,5	64,1	64,0	65,2	70,7	66,1
Кыргызстан	41,3	41,8	40,8	41,5	35,6	35,8
Россия	37,7	39,3	41,2	41,0	36,9	39,5
ЕАЭС	39,1	40,5	42,1	42,1	38,7	40,6
Максимум	64,5	64,1	64,0	65,2	70,7	66,1
Минимум	29,3	29,5	28,8	30,3	32,3	30,0
Размах, раз	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2

На протяжении всего рассматриваемого периода она различалась по странам в 2,2 раза. Так, если в Казахстане в 2021 году она составляла 66,1%, то в Беларуси только 30%. Также велика доля ВДС в Армении (58,1%). Мы полагаем, что такое различие связано с отраслевой структурой промышленности в странах. В Казахстане и Армении большую долю занимают отрасли, у которых промежуточное потребление (сырья, материалов, энергии) относительно невелико в сравнении с валовой добавленной стоимостью (заработной платой, прибылью и налогами).

Следует отметить, что промышленность играет главенствующую роль в экономике стран ЕАЭС, составляя в среднем четверть и более суммарного ВВП регионального объединения (см. таблицу 4). С учетом определения ЭССЕ для 2017 года на уровне доллара США по ППС, можно сказать, что совокупная ВДС промышленного производства стран ЕАЭС в 2017 году составила 1,14 трлн. долларов США по ППС. Дальнейшая динамика ВДС промышленности зависела уже как от ИФО промышленного производства, так и индексов цен (дефляторов) в промышленности стран ЕАЭС.

Таблица 4 – ВДС промышленности ЕАЭС в составе регионального ВВП (миллиардов ЭССЕ).

Показатели	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ВВП	4 149,9	4 496,2	5 088,1	5 399,3	5 348,5	6 492,7
В том числе ВДС промышленности	984,1	1 139,1	1 396,8	1 469,4	1 338,8	1 852,0
из нее:						
горнодобывающая промышленность и разработка карьеров	359,9	438,2	594,0	612,6	456,0	731,4
обрабатывающая промышленность	498,7	565,4	661,2	710,5	731,9	949,2
электроснабжение, подача газа, пара и воздушное кондиционирование	107,6	115,0	118,9	123,3	125,7	139,9
водоснабжение; канализационная система, контроль над сбором и распределением отходов	18,0	20,6	22,7	23,0	25,1	31,5

Примерно половина ВДС промышленности в ЕАЭС в рассматриваемом периоде приходилась в среднем на обрабатывающую промышленность, а вторая половина приходится еще на три основные отрасли промышленности: 39% ВДС промышленности создавалось в горнодобывающей промышленности и разработке карьеров, 9% – в электроснабжении, подаче газа, пара и воздушном кондиционировании, 2% – в отрасли "водоснабжение; канализационная система, контроль над сбором и распределением отходов".

Если рассмотреть данные по ВДС промышленности в ЭССЕ по странам, то можно отметить значительное расхождение стран по доле ВДС промышленности в ВВП стран, которое составляло 1,4-1,7 раза (см. таблицу 5). Так, если в Казахстане она составляла 26-30%, то в Армении и Кыргызстане находилась на уровне 18-20%. Более низкие значения доли промышленности в ВВП Армении и Кыргызстана обусловлены тем, что в этих странах большую роль играет сельское хозяйство, доля которого в ВВП стран в два-три раза превышает долю сельского хозяйства в остальных странах ЕАЭС. В Беларуси России доля промышленности в ВВП была примерно одинаковой – 24-29%.

Таблица 5 – Удельный вес промышленности в ВВП стран ЕАЭС (процентов)

Страны	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	17,8	18,6	18,2	18,6	20,1	20,1
Беларусь	25,3	26,3	25,9	26,0	25,5	27,0
Казахстан	26,1	26,9	28,2	27,5	27,0	29,6
Кыргызстан	18,2	18,7	18,5	19,0	19,2	17,9
Россия	23,5	25,2	27,6	27,4	24,9	28,6
ЕАЭС	23,7	25,3	27,5	27,2	25,0	28,5
Максимум	26,1	26,9	28,2	27,5	27,0	29,6
Минимум	17,8	18,6	18,2	18,6	19,2	17,9
Размах, раз	1,5	1,4	1,6	1,5	1,4	1,7

Представление данных в единой счетной единице позволяет оценить роль отдельных отраслей промышленности в совокупном объеме промышленного

производства в ЕАЭС в целом. Учитывая различную долю промежуточного потребления в отраслях, будем рассматривать их доли не по валовому выпуску в промышленном производстве, а доли их ВДС в ВДС промышленности. Так, на горнодобывающую промышленность и разработку карьеров приходится 34-43% ВДС промышленности (таблица 6).

Таблица 6 – Удельный вес ВДС горнодобывающей промышленности и разработки карьеров в ВДС промышленности (процентов)

Страны	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	14,5	18,0	15,6	17,5	18,8	27,5
Беларусь	2,5	2,6	3,0	2,6	2,1	2,5
Казахстан	49,3	50,8	52,8	52,4	45,0	47,9
Кыргызстан	3,5	5,1	5,5	9,9	6,2	16,3
Россия	37,0	39,0	43,3	42,4	34,4	40,1
ЕАЭС	36,6	38,5	42,5	41,7	34,1	39,5
Максимум	49,3	50,8	52,8	52,4	45,0	47,9
Минимум	2,5	2,6	3,0	2,6	2,1	2,5
Размах, раз	19,8	19,6	17,8	19,8	21,7	19,4

По странам же эта доля различается в 18-22 раза. Так, в Казахстане эта доля больше в 1,2-1,3 раза, а в Беларуси меньше в 14-16 раз. Примерно равна средней по ЕАЭС доля ВДС этой отрасли в промышленности в России (больше на 1,0-1,8%). В Армении она в 1,4-2,7 раза меньше средней, а в Кыргызстане – меньше в 2,4-10,4 раза.

Обрабатывающая промышленность занимает 47-55% ВДС всего промышленного производства в ЕАЭС (таблица 7).

Таблица 7 – Удельный вес ВДС обрабатывающей промышленности в ВДС промышленности (процентов)

Страны	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	57,7	57,3	62,0	62,8	61,7	56,6
Беларусь	79,7	82,3	81,9	83,3	84,2	84,5
Казахстан	43,4	42,0	40,6	41,6	48,4	46,0
Кыргызстан	84,9	80,1	77,3	77,3	75,1	72,2
Россия	49,9	48,8	46,5	47,5	54,0	50,5
ЕАЭС	50,7	49,6	47,3	48,4	54,7	51,3
Максимум	84,9	82,3	81,9	83,3	84,2	84,5
Минимум	43,4	42,0	40,6	41,6	48,4	46,0
Размах, раз	2,0	2,0	2,0	2,0	1,7	1,8

Межстрановое различие составляло 1,7-2,0 раза. Наиболее значительна роль этой отрасли в Беларуси, превышающая в 1,5-1,7 раза среднюю по ЕАЭС величину ВДС, а наименее значительна – в Казахстане – меньше в 1,1-1,2 раза. Сравнительно высока роль этой отрасли в Кыргызстане – ее доля в 1,4-1,7 раз больше средней по ЕАЭС доли. Чуть

выше среднего по ЕАЭС уровне она находится в Армении (в 1,1-1,3 раза больше). И примерно на среднем по ЕАЭС уровне она находится в России (меньше на 1,3-1,9%).

Доля ВДС электроснабжения, подачи газа, пара и воздушного кондиционирования составляет в ВДС промышленности стран ЕАЭС в среднем 8-11% (таблица 8).

Таблица 8 – Удельный вес ВДС электроснабжения, подачи газа и воздушного кондиционирования в ВДС промышленности (процентов)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	25,1	22,0	19,5	16,9	17,5	13,9
Беларусь	14,9	12,4	12,4	11,5	11,1	10,5
Казахстан	6,3	6,2	5,7	5,1	5,7	5,3
Кыргызстан	10,3	13,4	15,1	11,6	17,2	9,5
Россия	11,2	10,4	8,6	8,6	9,7	7,6
ЕАЭС	10,9	10,1	8,5	8,4	9,4	7,6
Максимум	25,1	22,0	19,5	16,9	17,5	13,9
Минимум	6,3	6,2	5,7	5,1	5,7	5,3
Размах, раз	4,0	3,5	3,4	3,3	3,0	2,6

Таблица 9 – Удельный вес ВДС водоснабжения; канализационной системы, контроля над сбором и распределением отходов в ВДС промышленности (процентов)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Армения	2,7	2,7	2,9	2,8	2,0	2,0
Беларусь	2,8	2,8	2,7	2,6	2,6	2,5
Казахстан	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
Кыргызстан	1,3	1,4	2,1	1,2	1,5	2,0
Россия	1,9	1,9	1,7	1,6	2,0	1,8
ЕАЭС	1,8	1,8	1,6	1,6	1,9	1,7
Максимум	2,8	2,8	2,9	2,8	2,6	2,5
Минимум	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
Размах, раз	3,0	2,9	3,3	3,2	2,9	2,8

Различие между странами по этому показателю составляет 2,6-4,0 раза. Наибольшее значение наблюдалось у Армении – в 1,8-2,3 раза больше средней величины. А наименьшее значение было у Казахстана – в 1,4-1,7 раза меньше средней величины. В Беларуси доля этой отрасли в ВДС промышленности превышала среднюю величину в 1,2-1,5 раза. А в России она была на 0,8-2,9% больше. А в Кыргызстане – в 2017-2021 годы она превышала в 1,3-1,8 раза.

Отрасль «Водоснабжение, канализационная система, контроль над сбором и распределением отходов» в ВДС промышленности стран ЕАЭС занимает в среднем порядка 1,6-1,9% (таблица 9).

Размах значений показателя между странами составлял 2,8-3,3 раза. Наибольшее значение наблюдалось у Беларуси (кроме 2018-2019 годов), превышая среднюю величину в 1,4-1,6 раза, и Армении в 2018-2019 годах – превышение средней величины в 1,8 раза. Наименьшая величина показателя наблюдалась у Казахстана (в 1,8-2,1 раза

меньше). У Кыргызстана этот показатель был как больше средней величины (в 2018 и 2021 годах) и меньше (в остальных годах). В России значение этого показателя было на 1,8-5,1% больше средней величины.

Заключение. Таким образом, представление данных промышленного производства стран ЕАЭС в единой счетной единице позволило нам провести анализ развития промышленного производства по региональному объединению в целом, рассчитав ИФО, дефляторы промышленного производства в ЕАЭС, а также удельные веса стран и отдельных отраслей промышленности в совокупном промышленном производстве.

Информация о финансировании: Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP19676692 «Структурные изменения в экономике ЕАЭС и их влияние на устойчивое развитие экономики Казахстана»).

Список литературы

1. Шокаманов Ю.К. О методологии определения условной экономико-статистической единицы (эссе) Евразийского экономического союза // Экономика, финансы, исследования. - 2017. - № 1 – 4 (42). - С.56-63.
2. Шокаманов Ю.К, Демесинова А.А. Система индексов для анализа экономического развития региональных объединений стран, не имеющих общей валюты // Статистика, учет и аудит. - 2018. - №1. - С.197-204.
3. Шокаманов Ю.К, Демесинова А.А. Использование условной счетной единицы для анализа экономического развития региональных объединений стран, не имеющих общей валюты // Статистика, учет и аудит. - 2018. - №2 – С.191-196.
4. Шокаманов Ю.К. О представлении стоимостных показателей стран ЕАЭС в единой экономико-статистической единице [Электронный ресурс] // Тезисы доклада на заседании секции статистики Центрального дома ученых Российской академии наук (15 октября 2020). – Режим доступа: <https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/EMZ2cXNg/Shokamanov-15102020.pdf> (дата обращения: 12.03.2023).
5. Шокаманов Ю.К. Статистика ЕАЭС в единой счетной единице: методология расчета и использование в экономическом анализе. – Алматы: АГЭУ, 2022. – 381 с. ISBN 978-601-08-2724-0.
6. Статистический ежегодник Евразийского экономического союза 2022 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Stat_Yearbook_2022.pdf (<eurasiancommission.org>) (дата обращения: 20.04.2023).
7. PPP conversion factor, GDP (LCU per international \$) - Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyz Republic [Electronic resource] // World Bank. – Available at: https://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.PPP?locations=AM-BY-KZ-KG- RU&name_desc=false (date of application: 24.04.2023).

References

1. Shokamanov Yu.K. O metodologii opredeleniya uslovnoy ekonomiko-statisticheskoy yedinitsey (esse) Yevraziyskogo ekonomicheskogo soyuza [On the methodology for determining the conventional economic-statistical unit (essay) of the Eurasian Economic Union]. *Ekonomika, finansy, issledovaniya*, 2017, 1-4 (42), pp.56-63 (in Russian).
2. Shokamanov Yu.K., Demesinova A.A. Sistema indeksov dlya analiza ekonomicheskogo razvitiya regionalnykh obedinenii stran, ne imeyushchikh obshchei valyuty [A system of indices for analyzing the economic development of regional associations of countries that do not have a common currency]. *Statistika, uchet i audit*, 2018, 1, pp.197-204 (in Russian).
3. Shokamanov Yu.K., Demesinova A.A. Ispolzovanie uslovnoi schetnoi edinitsey dlya analiza ekonomicheskogo razvitiya regionalnykh obedinenii stran, ne imeyushchikh obshchei valyuty [The use of a conventional counting unit to analyze the economic development of regional associations of countries that do not have a common currency]. *Statistika, uchet i audit*, 2018, 2, pp.191-196 (in Russian).
4. Shokamanov Yu.K. O predstavlenii stoimostnykh pokazatelej stran EAJeS v edinoj jekonomiko-statisticheskoy edinice. Tezisy doklada na zasedanii sekcii statistiki Central'nogo doma uchenyh Rossijskoj akademii nauk (15 oktjabrja 2020). Available at: <https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/EMZ2cXNg/Shokamanov-15102020.pdf> (data obrashhenija: 12.03.2023) (in Russian).

5. Shokamanov Yu.K. *Statistika YEAES v yedinoj schetnoy yedinitse: metodologiya rascheta i ispol'zovaniye v ekonomicheskom analize* [EAEU statistics in a single accounting unit, calculation methodology and use in economic analysis]. Almaty, AGEU, 2022. 381 p. ISBN 978-601-08-2724-0 (in Russian).

6. *Statisticheskij ezhegodnik Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza 2022*. Available at: Stat_Yearbook_2022.pdf (eurasiancommission.org) (data obrashhenija: 20.04.2023).

7. *PPP conversion factor, GDP (LCU per international \$) - Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyz Republic*. Available at: https://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.PPP?locations=AM-BY-KZ-KG-RU&name_desc=false (date of application: 24.04.2023).

БІРЫҢҒАЙ ЕСЕП БІРЛІГІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ЕАЭО САЛАСЫНЫҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ

Ю.К. Шоқаманов*, А. Ә. Демесинова

Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін. Еуразиялық экономикалық одақта (ЕАЭО) өнеркәсіптік өндірістің дамуын талдау үшін ЕАЭО елдерінің мынадай деректерін пайдалануға болмайды: 1) ұлттық валютада ұсынылған, өйткені оларды қорытындылау мүмкін емес; 2) ұлттық валюталардың бағамы бойынша есептелген, өйткені оларда олардың нақты динамикасын көрсетпейтін өзгерістер бар; 3) ұлттық валюталардың АҚШ долларына сатып алу қабілетінің паритеттері (САҚП) бойынша есептелген, өйткені олар динамикада АҚШ-тағы инфляцияны қамтиды. Деректерді ЭСЕБ-нің (экономикалық-статистикалық есеп бірлігі) бірыңғай есеп бірлігінде пайдалану ұсынылады, ол АҚШ-тағы инфляцияны жоққа шығарады және сонымен бірге ұлттық валютадағы деректер динамикасында көрсетілген аймақтық бірлестік бойынша орташа инфляцияны қамтиды.

Ұлттық валюта бағамдары бойынша АҚШ долларындағы деректер ЕАЭО өңіріндегі өнеркәсіптік өндірістің елеулі ауытқуларын көрсетеді. Олар елдердегі өнеркәсіптік өндірістің нақты динамикасымен де, саладағы бағаның өсуімен де байланысты емес. Ұлттық валюталардың САҚП бойынша АҚШ долларындағы деректер динамикасы өнеркәсіптік өндірістің нақты көлем индексінен (НКИ) басқа және аймақтағы инфляция жағдайын көрсетпейтін АҚШ ЖІӨ дефляторының шамасын қамтиды.

Бірыңғай есеп бірлігіндегі деректер ұлттық валюталардағы деректерге ұқсас, яғни олар нақты және бағалық мәндегі өзгерістерді көрсетеді. Осыны ескере отырып, ЭСЕБ-дегі индикатор құнының жалпы индексі нақты көлем мен баға индекстерінің көбейтіндісіне бөлінеді.

Бірыңғай есеп бірлігін енгізу идеясы индекстер теориясына негізделген, оған сәйкес нәтиже көрсеткішінің индексі факторлық көрсеткіштердің көбейтіндісі болып табылады. Біздің жағдайда ұлттық валюталардың САҚП бойынша АҚШ долларындағы елдік деректер динамикада үш индекстің көбейтіндісін қамтиды: НКИ және ЕАЭО елдері көрсеткіштерінің дефляторлары және ұлттық валюталардың САҚП-ның АҚШ долларына өзгеру индексі. Соңғы индексті қоспағанда, біз ЭСЕБ-нің бірыңғай есеп бірлігінде берілген деректерді аламыз.

Осы бірлікті анықтау әдістемесінің жалпы мазмұнын біз 2017 жылы [1], әдістеменің толық сипаттамасын, сондай-ақ экономикалық талдауда бірыңғай есеп бірлігін пайдалануды 2018 жылы жарияладық [2, 3]. 2020 жылы Ресей Ғылым Академиясының Орталық Ғалымдар үйінің Статистика секциясының отырысында біз ұсынған Бірыңғай есеп бірлігін анықтау әдістемесі ұсынылды [4], ал 2022 жылы осы мәселе бойынша монография шығарылды [5]. Еуразиялық экономикалық комиссияның [6] деректерін, сондай-ақ Дүниежүзілік Банктің деректерін (ЭСЕБ-нің бірыңғай есеп бірлігін есептеу үшін) пайдалана отырып, ЕАЭО елдерінің өнеркәсіптік өндірісін дамытуды қарастырайық [7].

Бірыңғай есеп бірлігінде есептелген деректер ЕАЭО өңірінде өнеркәсіптік өндірістің дамуын талдау жасауға мүмкіндік береді. Алынған деректер еларалық салыстыруға да мүмкіндік береді. Мәселен, егер өлшем бірлігі ретінде Арменияда өнеркәсіптік өндіріс көлемі қабылданса, онда Қырғызстанда ол 1,3 бірлікті, Беларусьта – 12,8, Қазақстанда – 17,1, Ресейде – 274,1 құрады.

Алайда, егер өнеркәсіптің жалпы шығарылымының орнына жалпы қосылған құн (ЖҚҚ) пайдаланылса, онда есептеу нәтижелері өлшем бірлігі үшін Қырғызстандағы өнеркәсіптің ЖҚҚ көлемін алу қажет екенін көрсетеді. Сонда Армениядағы ЖҚҚ көлемі 1,3 бірлікті, Беларусьта – 8,5, Қазақстанда – 24,8, Ресейде – 238 бірлікті құрайды.

Жалпы өнім бойынша салыстырулармен салыстырғанда мұндай елеулі ашақтық өнімдегі қосылған құнның әр түрлі үлесіне байланысты. Елдер бойынша ол 2,2 есеге ерекшеленді. Бұл айырмашылық елдердегі өнеркәсіптің салалық құрылымына байланысты деп есептейміз.

Айта кету керек, өнеркәсіп ЕАЭО елдерінің экономикасында басым рөл атқарады, бұл өңірлік бірлестіктің жиынтық ЖІӨ-нің орта есеппен төрттен бір бөлігін және одан да көп бөлігін құрайды. ЕАЭО - дағы өнеркәсіптің ЖҚҚ шамамен жартысы өңдеу өнеркәсібіне, ал екінші жартысы өнеркәсіптің тағы үш негізгі саласына тиесілі: өнеркәсіптің ЖҚҚ-ның 39%-ы тау-кен өндіру өнеркәсібінде және карьерлерді қазуда құрылды; 9% – электр энергиясымен, газбен, бумен және ауа-ны кондициялаумен жабдықтауда; 2% – «сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтарды жинаумен бөлуді бақылау» саласында. Егер елдер бойынша ЭСЕБ-де өнеркәсіптің ЖҚҚ бойынша деректерді қарастыратын болсақ, онда елдердің ЖІӨ-дегі өнеркәсіптің ЖҚҚ үлесі бойынша айтарлықтай алуақтықты атап өтуге болады, ол 1,4-1,7 есе құрады.

Деректерді бірыңғай есеп бірлігінде ұсыну тұтастай алғанда ЕАЭО да өнеркәсіп өндірісінің жиынтық көлеміндегі өнеркәсіптің жекелеген салаларының рөлін бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен, тау-кен өндіру өнеркәсібі мен карьерлерді қазуға өнеркәсіптің ЖҚҚ-ның 34-43% тиесілі. Елдер бойынша бұл үлес 18-22 есе ерекшеленеді.

Өңдеу өнеркәсібі ЕАЭО-дағы барлық өнеркәсіптік өндірістің ЖҚҚ 47- 55% құрайды. Еларалық айырмашылық 1,7-2,0 есе болды.

ЕАЭО елдерінде өнеркәсіптің ЖҚҚ-дағы электр энергиясымен, газбен, бумен және ауа-ны кондициялаумен жабдықтау ЖҚҚ үлесі орта есеппен 8- 11% құрайды. Бұл көрсеткіш бойынша елдер арасындағы айырмашылық 2,6-4,0 есе құрайды.

ЕАЭО елдері өнеркәсібінің ЖҚҚ-да «Сумен жабдықтау, кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналуын және таралуын бақылау» саласы орта есеппен 1,6- 1,9% құрайды. Елдер арасындағы көрсеткіш мәндерінің ауқымы 2,8-3,3 есе болды.

Түйінді сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ, өнеркәсіп, индекстік талдау, бірыңғай есеп бірлігі, сатып алу қабілетінің паритеті.

ANALYSIS OF THE EAEU INDUSTRY DEVELOPMENT WITH THE USE OF A SINGLE ACCOUNTING UNIT

Yu. Shokamanov, A. Demesinova*

Almaty Humanitarian and Economic University, Almaty, Kazakhstan

Summary. To analyze the development of industrial production in the Eurasian Economic Union (EAEU), the following data of the EAEU countries cannot be used: 1) presented in national currencies, since they cannot be summed up; 2) calculated at the rates of national currencies, since they contain changes that do not reflect their real dynamics; 3) calculated at purchasing power parities (PPP) of national currencies against the US dollar, since in dynamics they include inflation in the US. It is proposed to use data in a single accounting unit ESAU (economic and statistical accounting unit), which excludes inflation in the United States and, at the same time, includes the average inflation for the regional association, reflected in the dynamics of data in the national currency.

Data in US dollars at the exchange rates of national currencies show significant fluctuations in industrial production in the EAEU region. They have nothing to do with the real dynamics of industrial production in countries, or with rising prices in the industry. The dynamics of data in US dollars on PPP of national currencies includes, in addition to the index of physical volume (IPV), industrial production and the value of the US GDP deflator, which does not reflect the situation with inflation in the region.

Data in the single accounting unit are similar to data in national currencies, that is, they reflect changes in both real and price terms. Taking this into account, the general index of the value of the indicator in the ESAU is split into the product of the indices of physical volume and prices.

The idea of introducing a single unit of account is based on the theory of indices, according to which the index of the resulting indicator is the product of factor indicators. In our case, country data in US dollars on the PPP of national currencies in dynamics contain the product of three indices: IVP and deflators of indicators of the EAEU countries and the index of change in PPP of national currencies against the US dollar. Excluding the last index, we get data presented in a single accounting unit of the ESAU.

The general content of the methodology for determining this unit was published by us in 2017 [1], a detailed description of the methodology, as well as the use of a single unit of account in economic analysis in 2018 [2, 3]. In 2020, at a meeting of the statistics section of the Central House of Scientists of the Russian Academy of Sciences, our proposed methodology for determining a single accounting unit [4] was presented, and in 2022, a monograph [5] was published on this issue.

Let us consider the development of industrial production in the EAEU countries using the data of the Eurasian Economic Commission [6], as well as the data of the World Bank (to calculate the single accounting unit ESAU) [7].

The data calculated by us in a single accounting unit made it possible to analyze the development of industrial production in the EAEU region. The data obtained also allow for cross-country comparisons. So, if we take the volume of industrial production in Armenia as a unit of measurement, then in Kyrgyzstan it amounted to 1.3 units, Belarus - 12.8, Kazakhstan - 17.1, Russia - 274.1.

However, if instead of gross industrial output we use gross value added, then the calculation results show that the volume of industrial GVA in Kyrgyzstan should be taken as a unit of measurement. Then the volume of GVA in Armenia will be 1.3 units, in Belarus - 8.5, in Kazakhstan - 24.8, in Russia - 238.

Such a significant discrepancy in comparison with comparisons for gross output is due to the different share of value added in output. By country, it differed by 2.2 times. We believe that this difference is due to the sectoral structure of industry in countries.

It should be noted that industry plays a dominant role in the economy of the EAEU countries, averaging a quarter or more of the total GDP of the regional association. Approximately half of the GVA of the industry in the EAEU is in the manufacturing industry, and the second half is in the other three main industries: 39% of the GVA of the industry was created in mining and quarrying, 9% in electricity, gas, steam and air conditioning, 2% - in the industry "water supply; sewerage system, control over the collection and distribution of waste."

Keywords: Eurasian Economic Union, industry, index analysis, single unit of account, purchasing power parity.

Авторлар туралы ақпарат:

Ю.К. Шоқаманов* - экономика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Жандосов к., 59, Алматы, Қазақстан, e-mail: shokamanov53@mail.ru

А.А. Демесинова - э.ғ.к., Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Жандосов к., 59, Алматы, Қазақстан, e-mail: shokamanov53@mail.ru

Сведения об авторах:

Ю.К. Шоқаманов* - доктор экономических наук, профессор, Алматинский гуманитарно-экономический университет, ул. Жандосова, 59, Алматы, Казахстан, email: shokamanov53@mail.ru

А.А. Демесинова – к.э.н., Алматинский гуманитарно-экономический университет, ул. Жандосова, 59, Алматы, Казахстан, e-mail: shokamanov53@mail.ru

Information about authors:

Yu. Shokamanov* - doctor of Economics, Professor, Almaty Humanitarian and Economic University, st. Zhandosova, 59, Almaty, Kazakhstan, e-mail: shokamanov53@mail.ru

A. Demesinova - candidate of Economic Sciences, Almaty Humanitarian and Economic University, st. Zhandosova, 59, Almaty, Kazakhstan, e-mail: shokamanov53@mail.ru

Получено: 01.08.2023

Принято к рассмотрению: 15.08.2023

Доступно онлайн: 30.09.2023

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 19-27
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.02>

МРНТИ 06.73.75
УДК 336.77

КӘСІПОРЫННЫҢ ДЕБИТОРЛЫҚ ЖӘНЕ КРЕДИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕГІН БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Н.К.Шайханова, К.Ж. Шолпанбаева, А.А. Апышева, А.М. Жапарова*

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, Қазақстан

**Corresponding author e-mail: nurgul.shaykhanova@mail.ru*

Аңдатпа. Кез келген кәсіпорын өзінің шаруашылық қызметі барысында тауарларды сату, жұмыстар мен қызметтерді көрсету немесе алу операцияларымен айналысады. Сондай-ақ кәсіпорынның мемлекеттік бюджетке салық төлеу, оған банктер мен басқа коммерциялық ұйымдар берген несиелері бойынша сыйақыларды төлеу, басқа кәсіпорындардан алған несиелер бойынша есеп айырысулар бойынша міндеттемелері бар. Мұндай экономикалық қатынастардың қатысушылары:

- тапсырыс берушілер мен мердігерлер;
- сатып алушылар мен сатушылар;
- салық органдары;
- екінші деңгейлі банктер және басқа да коммерциялық ұйымдар;
- осы кәсіпорынның қызметкерлері;
- басқа борышкерлер мен талап қоюшылар.

Кәсіпорын мен контрагенттер арасындағы экономикалық қатынастар процесінде екі жақтан да міндеттемелер туындайды. Бұл міндеттемелер қазіргі нарықтық экономика жағдайында: дебиторлық және кредиторлық берешек деп аталады.

Қазақстан Республикасында, сондай-ақ бірқатар басқа мемлекеттерде дебиторлық және кредиторлық берешекті қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді деп бөлу туралы ереже бухгалтерлік есеп бойынша нормативтік құжаттарда бекітілген. Осыған сүйене отырып, қысқа мерзімді қарыз шарт жасалған күннен бастап 12 ай ішінде төленуі тиіс қарыз деп танылады. Егер шарт талаптары бойынша төлем мерзімі 12 айдан асса, мұндай қарыз ұзақ мерзімді болып саналады.

Қаржылық есеп беруді зерделеуде кәсіпорынның төлем қабілеттілігі мен несиелік қабілеттілігінің жағдайы бірінші орынға қойылады. Осы сипаттамаларды талдай отырып, ақша қаражаттарын айналымнан қысқа мерзімді немесе ұзақ мерзімге бұру нәтижесінде пайда болатын қарыздардың көрсеткіштері қолданылады.

Түйін сөздер: дебиторлық қарыз; кредиторлық қарыз; тапсырыс берушілер мен мердігерлер; сатып алушылар мен сатушылар; салық органдары, екінші деңгейлі банктер, коммерциялық ұйымдар, қаржылық есеп беру, талдау.

Кіріспе. Дебиторлық берешек – жеке немесе заңды тұлғалардың кәсіпорын алдындағы міндеттемелері (есеп берушілердің шоттағы оларға берілген сомалар бойынша қарызы; сатып алушылардың сатып алынған тауарлар, жұмыстар, қызметтер үшін міндеттемелері және т.б.). Сондықтан кәсіпорын алдында міндеттемелері бар тұлғаларды дебиторлар деп атайды.

Cite this article as: N.K.Shaikhanova, K.J.Sholpanbaeva, A.A.Apysheva, A.Zhaparova. Theoretical aspects of the management of accounts receivables and payables of the enterprise. *Statistics, accounting and audit.* 2023, 3(90), 19-27. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.02>

Кредиторлық берешектің анықтамасы керісінше болып табылады және компанияның жұмысшылар, сатып алушылар, тұтынушылар және басқа кредиторлар алдында міндеттемелері бар екенін білдіреді.

Кредиторлық берешек сыртқы және ішкі болып бөлінеді.

Сыртқы кредиторлық берешек мыналарды қамтиды: сатып алушылар мен тұтынушылар; жеткізушілер мен мердігерлер; бюджеттік және бюджеттен тыс қорлар; екінші деңгейлі банктер және басқа коммерциялық ұйымдар. Ішкі кредиторлық берешектің құрамына мыналар кіреді: персоналға еңбекақы төлеу бойынша; есеп беретін тұлғалармен шығыстар; құрылтайшылармен есеп айырысу; кәсіпорынның басқа да ішкі шығындары [1].

Дебиторлық берешекті қаржылық менеджмент тұрғысынан қарастыратын болсақ, біз келесі есептерді жасай аламыз:

1. Дебиторлық берешектің ұлғаюы әлеуетті табыс деңгейінің, онымен бірге өтімділік деңгейінің өсіп келе жатқанын көрсетеді;

2. Компанияның бұл қарызды тұрақты ұлғайтуға мүмкіндігі жоқ, өйткені бұл өсім ақталмауы мүмкін, бұл өтімділіктің жоғалуына әкелуі мүмкін.

Кредиторлық берешек, қай жағын алсаңыз да, ұйымның қаржылық жағдайына нашар әсер ететін жағымсыз құбылыс.

Негізгі ережелер. Кәсіпорынның экономикалық қызметін жүргізу процесінде әртүрлі қаржылық-экономикалық процестер және кәсіпорынның қаржылық жағдайының көптеген әртүрлі көрсеткіштері пайда болады, бұл балл әдісін қолдана отырып, дебиторлардың сенімділігін кешенді бағалауға себеп болады. Бұл әдістің мәні кәсіпорынның дебиторларын олардың сенімділік дәрежесіне қарай жүйелеу болып табылады, олар таңдалған критерийлердің нақты мәндеріне сәйкес алынған ұпайлар санымен анықталады.

Материалдық және зерттеу әдістері - зерттеу сипаттау әдісі, салыстырмалы талдау және жалпылау арқылы жүргізілді. Зерттеудің дереккөздері кәсіпорынның дебитор және кредиторлық берешегінің бақарудың теориялық аспектілері мәселелері бойынша ғылыми мақалалар, сонымен қатар семинарлар, конференциялар, дөңгелек үстелдер материалдары, монографиялар мен оқу құралдары болды [2].

Нәтижелер және оларды талқылау. Жабдықтаушылар мен сатып алушылар арасындағы экономикалық қарым-қатынастар процесінде көрсетілген тауарлар, жұмыстар, қызметтер үшін ақы төлеу тәртібі бар. Бұл процедуралар қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттемелердің пайда болуына әкеледі. Дебиторлық берешек – қарызды өндіріп алу құқығы, ал кредиторлық берешек – қарызды өтеу міндеттемесі. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 7 бабынан азаматтық құқықтар мен міндеттер туындайтыны:

1. шарттар мен басқа да мәмілелерден;
2. әкімшілік актілерден;
3. сот шешімдерінен;
4. мүлікті құру немесе сатып алу нәтижесінде;
5. өнертабыстардың жасалуына байланысты;
6. жеке және заңды тұлғалардың өзге де әрекеттері бойынша.

Кәсіпорынның шаруашылық қызметі барысында әртүрлі себептермен тартылған қаражаттардың болуы кәсіпорынның кредиторлық қарызының бар екендігін білдіреді. Кредиторлық берешекті жоюдың бірнеше нұсқасы бар, мысалы: қолма-қол ақшамен міндеттемелерді төлеу; қарызға барабар қаржылық құралдарды (акцияларды) беру арқылы өтеу; қарыздарды есептен шығару үшін компанияның мүлкін (машиналарды,

ғимараттарды, жабдықтарды және т.б.) беру [3]. Шарт бойынша міндеттемелерді орындау Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексімен реттеледі.

Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес кәсіпорынның үш жыл ішінде төленбеген қарызы күмәнді қарыз деп танылады және жылдық жиынтық табысқа қосылады. Кәсіпорын басқа кәсіпорынға берешегін кешірген жағдайда бұл қарыз сомасы бухгалтерлік есепте есепке алынатын және салық салуға жататын табысқа аударылады.

Экономикалық тұрғыдан алғанда дебиторлық берешек актив болып табылады – қаржылық есеп беру элементтерінің бірі. «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес активті бағалау қаржылық есепте көрсетілген активтің толық құны болып табылады. Бұл қарыз өнімді, тауарларды өткізу, жұмыстарды және қызметтерді көрсету нәтижесінде пайда болады.

Дебиторлық және кредиторлық берешек айналым активтерінің маңызды элементтері болып табылады. Дәл осы екі элемент кездейсоқ таңдалмаған, өйткені олар кәсіпорынның шаруашылық қызметіне негізгі әсер етеді. Дебиторлық берешек, ең алдымен, сатудан түсетін кірісті құрайтын тұтынушылардың міндеттемелері болып табылады. Кредиторлық берешек, әдетте, кәсіпорынның жұмыскерлер алдындағы еңбекақы бойынша міндеттемелері, жабдықтаушылар алдындағы қарыздары, бюджет алдындағы міндеттемелері, яғни өндірілген және өткізілген өнімнің өзіндік құнын негізінен құрайтын міндеттемелер. Кәсіпорын үшін оң жағдай дебиторлық және кредиторлық берешектердің айналымдылық коэффициентінің теңдігі болып табылады.

Егер қарыз айналымының тең қарқыны шарты сақталса, онда мерзімі өткен қарыздар мәселесі мүлде болмас еді. Бірақ қазіргі жағдайда кәсіпорынға мұндай қолайлы жағдай жасау оңай емес. Сондықтан іс жүзінде мұндай идеалды жағдайлар ешқашан болмайды. Қаржылық талдауда дебиторлық және кредиторлық берешек ерекше орын алады. Талдау барысында ағымдағы және перспективалық төлем қабілеттілігінің көрсеткіштерін ғана емес, олардың динамикасына әсер ететін факторларды да анықтауға болады.

Кәсіпорын қызметін қаржылық талдау кәсіпорынның қызмет ету барысындағы бухгалтерлік есептің проблемалары мен қателіктерін дер кезінде анықтаудың міндетті және тиімді әдісі болып табылады. Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау осы міндеттемелерді басқарудағы қателерді анықтауға ғана емес, сонымен бірге оларды жоюдың стратегиялық жоспарын жасауға мүмкіндік береді. Қаржылық жағдайға кері әсер ететін себептер туралы ақпаратқа ие бола отырып, қаржы менеджері кәсіпорынның экономикасын жақсарту шараларын әзірлеуге дереу кірісуі керек [4].

Талдау жүргізу барысында объективті ақпарат алу үшін есепті кезеңде төлем шарттары болатын міндеттемелерді таңдауға болады. Бұл талдау объектісі туралы ең нақты ақпаратты алуға мүмкіндік береді.

Талдау жүргізу кезінде барлық қолда бар құралдар пайдаланылады, олардың негізгілерінің бірі қарызды түгендеу болып табылады. Бұл құралда әрбір көрсеткіш үшін анықталған формулалар бойынша есептелетін көрсеткіштердің тұтас тобы бар.

Сонымен, дебиторлық берешек үшін келесі көрсеткіштер тән:

Айналым жылдамдығы -

Айналым = (Сатудан түскен түсім) / (Орташа қарыз) (1);

Қарызды өтеу көрсеткіші - Өтеу мерзімі=360/(Айналым коэффициенті) (2);

Ағымдағы активтерге дебиторлық берешек пайызының көрсеткіші - ДБ үлесі = (Дебиторлық берешек) / (Айналым активтері) * 100% (3);

Күмәнді қарыздар үлесінің көрсеткіші - (Күмәнді дебиторлық берешек сомасы) /

(Дебиторлық берешектің жалпы сомасы) * 100% (4).

Бірінші көрсеткіш дебиторлық берешектің сапасы мен көлемін көрсетеді. Екіншісі борышкерлердің қарызды өтеу уақытын көрсетеді (бұл көрсеткіштің төмендеуі оң құбылыс, ал өсімі теріс болып саналады). Үшінші және төртінші көрсеткіштердің жоғарылауы кәсіпорынның айналым қаражатының өтімділігінің төмендеуіне әкеледі.

Дебиторлық берешекті бақылау кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің қажетті факторы болып табылады, өйткені борышкерлердің міндеттемелерінің тұрақты өсуі ұйымның ақша ағынының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Кредиторлық берешекті талдау кезінде келесі көрсеткіштер қолданылады:

Қарыздың орташа сомасының көрсеткіші - Орташа кредиторлық берешек (кезең басындағы теңге + кезең соңындағы теңге) / 2 (5);

Кредиторлық берешектің айналымдылық коэффициенті - Айналым = (Сатудан түскен түсімдер) / (Орташа кредиторлық берешек) (6);

Қарызды өтеу уақытының көрсеткіші - Өтеу мерзімі = 360/(Кредиторлық берешек айналымы) (7);

Қысқа мерзімді міндеттемелерге кредиторлық берешек үлесінің көрсеткіші - Үлес = (Кредиторлық берешек) / (Қысқа мерзімді міндеттемелер) * 100% (8).

Бірінші көрсеткіш оның атауына негізделген несиелер берушілердің орташа қарызын көрсетеді. Екінші көрсеткіштің өсуі кредиторлық берешекті өтеу қарқынының өсіп келе жатқанын көрсетсе, көрсеткіштің төмендеуі несиелер бойынша тартылған қаражат (сатып алу) көлемінің артқанын көрсетеді. Үшінші көрсеткіш кәсіпорынның өз міндеттемелерін (банктік несиелер мен басқа несиелерден басқа) қай мерзімде өтейтінін көрсетеді.

Соңғы көрсеткіш ағымдағы міндеттемелерге кредиторлық берешектің пайызы туралы мәліметтерді береді, бұл көрсеткіштің жоғары мәні кәсіпорынның қанағаттанарлықсыз қаржылық жағдайын көрсетеді.

Осы көрсеткіштерді пайдалана отырып, сіз компанияның кредиторлық берешегі туралы маңызды ақпаратты жинап, біріктіре аласыз, бұл болашақта пайдалы болады. Алайда кредиторлық берешектің қалдықтары туралы ордер журналдарының мәліметтерін пайдаланбай, көрсеткіштерді есептеу оның шаруашылық қызметі процесіндегі кәсіпорынның нақты жағдайын дәл көрсетпейді [5].

Кредиторлық берешектің сапасын көрсететін фактор ретінде вексель бойынша есеп айырысу үлесін де қарастыруға болады. Кәсіпорын өзі шығарған вексельдер бойынша өз міндеттемелерін орындау шарттарын бұзған жағдайда, бұл вексельдерге наразылық тудыруы мүмкін, бұл өз кезегінде қосымша шығындарға алып келеді және кәсіпорынның беделіне әсер етеді және имиджыңе әсер етеді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығынан дебиторлық және кредиторлық берешектердің оңтайлы арақатынасын табуға болады.

Егер, $K_c = ДБ/КБ < 1$,

КБ - кредиторлық берешек;

ДБ – дебиторлық берешек;

КК – қатынас коэффициенті.

Осылайша, дебиторлық қарыз кәсіпорынның міндеттемелерін өтемейді, бұл қосымша қаржыландыру көздерін тарту қажеттілігіне әкеледі. Қаржылық жағдайдың тиісті сауықтыру шараларын қабылдамай, кәсіпорынның шаруашылық қызметін одан әрі жүзеге асыру орынсыз болып саналады. $K_c = ДЗ/КЗ = 1$ болғанда, бұл дебиторлардың қарызы кәсіпорынның міндеттемелерін толық жабатынын білдіреді. Дебиторлық және кредиторлық берешектердің бұл арақатынасы кәсіпорынның экономикалық

қатынастардың төлем қабілетті серіктесі екенін көрсетеді.

$K_c = D_3 / K_3 > 1$ нұсқасы, дебиторларды есептеудің белгіленген мерзімдерін ескере отырып, кәсіпорын үшін ең оңтайлы болып табылады. Бұл жағдайда кәсіпорын бос қаражаттың қалған сомасын кәсіпорынның шаруашылық қызметін кеңейтуге және т.б. мақсаттарына бағыттай алады.

Осылайша, дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау және бақылау кәсіпорынның айналымнан аударылған, сол арқылы жалпы қаржылық жағдайға теріс әсер ететін экономикалық қызметтің жағымсыз нәтижелерін тудырған «негізсіз» қаражатты анықтау үшін қажетті процесс болып табылады. Дебиторлық қарыздың кері әсері, әсіресе, инфляция жағдайында, шарт талаптары сақталмай, қаражат қайтарылып, құнын жоғалтқанда, яғни құнсызданғанда байқалады [6].

Дебиторлық берешекті басқаруда сатып алушыларға берілген несиелер бойынша уақытты анықтау процесі алдыңғы қатарға шығады, сатылатын тауарлар көлемінің деңгейі және алынған ақша қаражаттарының мөлшері несие мерзімдеріне байланысты [7]. Тәжірибеден шығатыны, ұзақ мерзімге несие беру кезінде тауарларды сатудың жалпы көлемі артады.

Несие мерзімі дебиторлық берешекпен байланысы бар шығындар мен кірістерге байланысты анықталады. Несие берудің қатаң мерзімдерін белгілеу кезінде сату көлемінің қысқару қаупі артады, сәйкесінше клиенттердің (сатып алушылардың) теріс реакциясына байланысты алынған пайданың төмендеуі байқалады. Бірақ сонымен бірге үмітсіз қарыздардан ақша шығыны және дебиторлық берешекке инвестицияның төмендеуі азаяды. Несиелеу мерзімі нақты белгіленбеген жағдайда, сатылым көлемі артады, бұл алынған пайданың өсуіне әкеледі [8]. Алайда, осы нұсқада да өз тәуекелдері бар, үмітсіз және мерзімі өткен қарыздардың пайда болу ықтималдығы артады, тиімсіз сатып алушыларды уақтылы төлемеуге байланысты шығындар артады.

Қазіргі экономикалық әдебиеттерде және қаржылық менеджмент туралы еңбектерде әр түрлі авторлар ең алдымен дебиторлық берешекті оңтайландыру туралы айтады [9]. Барлық дерлік авторлар дебиторлық берешекті азайту жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін жағымсыз процесс екенін атап өтеді. Мысалы, қатаң несиелік саясатты қалыптастыру, бұл өз кезегінде кәсіпорынның бәсекеге қабілетсіздігіне және сәйкесінше сату көлемінің төмендеуіне әкеледі [10]. Сондықтан қаржы менеджері дебиторлық берешекті басқару мәселелерін қарастырған кезде, ол минимизация туралы емес, дәл оңтайландыру шараларын әзірлеуі керек.

Қорытынды. Экономиканың қазіргі даму жағдайында кәсіпорындар мен ұйымдарда контрагенттер - дебиторлар мен кредиторлар саны өсуде, осыған байланысты бірқатар факторларға байланысты кәсіпорынның қаржылық есептілігінде дебиторлық және кредиторлық берешекті есепке алу және көрсету тәртібі күрделене түседі. Клиенттермен қарым-қатынасты дұрыс құру үшін кәсіпорынның алдында ағымдағы өзара есептеулердің жай-күйін үнемі бақылау және олардың орта және ұзақ мерзімді перспективада өзгеру тенденциясын бақылау міндеті тұр. Әр түрлі клиенттерге, сату арналарына, аумақтық аймақтарға және келісім-шарт нысандарына қатысты сараланған бақылау экономикалық қатынастарды құрудың ыңғайлылығын қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасындағы нарықтық қатынастар жағдайында дебиторлық және кредиторлық берешек бір-бірімен өзара есеп айырысуды жүргізетін кәсіпорындарға тән табиғи құбылыс болып табылады.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті оңтайландыруды басқару оның табысты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін кәсіпорындағы қаржылық менеджменттің негізгі

бағыттарының бірі болып табылады. Қарыздарды тиімді басқару арқылы кәсіпорын сатылатын өнім көлемін кеңейтуге, демек, кәсіпорынның кірісін арттыруға мүмкіндік алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Нурсейитов Э.О. Бухгалтерский учет в организациях: учебное пособие. – Алматы: LEM, 2006. - 472 с.
2. Нурсейитов Э.О., Нурсейитов Д.Э. МСФО в Казахстане: принципы перехода и применения. - Алматы: LEM, 2013. – 388 с.
3. Сейдахметова Ф.С. Бухгалтерский учет в современных условиях. – Алматы: LEM, 2001. - 46 с.
4. Ержанов М.С., Ержанова А. М. Основы бухгалтерского учета и новая корреспонденция счетов (с 1 января 2003 г.): учеб.пособие. – Алматы, 2003. - 185 с.
5. Шолпанбаева К.Ж. Бухгалтерский учет в отраслях деятельности: учебное пособие/ К.Ж. Шолпанбаева, А.А. Апышева, Л.И. Белоусова.-Усть-Каменогорск: Издательство «Берель» ВКГУ им. С. Аманжолова, 2021.-129 с.
6. Международные стандарты финансовой отчетности. М.: Аскери-АССА, 2010. – 1060 с.
7. Методические указания по применению международных стандартов бухгалтерского учета и финансовой отчетности. - Алматы: ТОО Изд. Дом «Бико». - 2013. - 25 с.
8. Методические рекомендации по применению международного стандарта бухгалтерского учета (IAS) [Электронный ресурс] // Информационная система «Юрист». – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30005470 (дата обращения: 23.02.2023).
9. Тайгашинова К.Т. Нормативный метод учета затрат // Материалы международной научно-практической конференции «Бухгалтерский учет и аудит: проблемы и перспективы развития». - Алматы: Экономика. – 2006. - 266 с.
10. Тайгашинова К.Т. Проблемы совершенствования бухгалтерского учета на основе требований МСФО и нового плана счетов // Материалы научно-практической конференции «Финансы и учет: региональные аспекты». - Алматы: Изд-во «Мария», 2006. - 352 с.

References

1. Nurseitov Je.O. *Buhgalterskij uchet v organizacijah* [Accounting in organizations]. Almaty, LEM, 2006. 472 p. (in Russian).
2. Nurseitov Je.O., Nurseitov D.Je. *MSFO v Kazahstane: principy perehoda i primeneniya* [IFRS in Kazakhstan: principles of transition and application]. Almaty, LEM, 2013. 388 p. (in Russian).
3. Sejdahmetova F.S. *Buhgalterskij uchet v sovremennyh uslovijah* [Accounting in modern conditions]. – Almaty, LEM, 2001. 46 p. (in Russian).
4. Erzhanov M.S., Erzhanova A. M. *Osnovy buhgalterskogo ucheta i novaja korrespondencija schetov (s 1 janvarja 2003 g.)* [Fundamentals of accounting and new correspondence of accounts (from January 1, 2003)]. Almaty, 2003. 185 p. (in Russian).
5. K.Zh. Sholpanbaeva, A.A. Apysheva, L.I. Belousova. *Buhgalterskij uchet v otrasljah dejatel'nosti* [Accounting in the fields of activity]. Ust'-Kamenogorsk, Izdatel'stvo «Berel» VKGU im. S. Amanzholova, 2021. 129 p. (in Russian).
6. *Mezhdunarodnye standarty finansovoj otchetnosti* [International Financial Reporting Standards]. Moscow, Askeri-ASSA, 2010. 1060 p. (in Russian).
7. *Metodicheskie ukazaniya po primeneniju mezhdunarodnyh standartov buhgalterskogo ucheta i finansovoj otchetnosti* [Methodological guidelines for the application of international Accounting and Financial reporting standards]. Almaty, Izd. Dom «Biko», 2013. 25 p. (in Russian).
8. *Metodicheskie rekomendacii po primeneniju mezhdunarodnogo standarta buhgalterskogo ucheta (IAS)*. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30005470 (data obrashheniya: 23.02.2023).
9. Tajgashinova K.T. Normativnyj metod ucheta zatrat. *Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Buhgalterskij uchet i audit: problemy i perspektivy razvitija»* [Materials of the international scientific and practical conference «Accounting and auditing: problems and prospects of development»]. Almaty, Jekonomika, 2006, 266 p. (in Russian).
10. Tajgashinova K.T. Problemy sovershenstvovaniya buhgalterskogo ucheta na osnove trebovanij MSFO i novogo plana schetov. *Materialy nauchno-prakticheskoj konferencii «Finansy i uchet: regional'nye aspekty»*

[Materials of the scientific and practical conference «Finance and Accounting: regional aspects»]. Almaty, Izd-vo «Marija», 2006. 352 p. (in Russian).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НА УПРАВЛЕНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ И КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Н.К. Шайханова, К.Ж. Шолпанбаева, А.А. Апышева, А.М. Жапарова*

Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан

Резюме. Любое предприятие при осуществлении своей экономической деятельности имеет дело со сделками по купле-продаже товаров, оказанию или получению работ и услуг. Также предприятие имеет обязательства по налогам в государственный бюджет, выплаты вознаграждений за выданные ему кредиты банками и другими коммерческими организациями, расчеты по кредитам, полученным от других предприятий. Участниками таких экономических отношений выступают:

- заказчики и подрядчики;*
- покупатели и продавцы;*
- налоговые органы;*
- банки второго уровня и прочие коммерческие организации;*
- работники данного предприятия;*
- прочие должники и взыскатели.*

В процессе экономических отношений предприятия с контрагентами возникают обязательства с обеих сторон. Эти обязательства в современных условиях рыночной экономики называются: дебиторской и кредиторской задолженностями.

В Республике Казахстан, как и в ряде других государств, закреплено в нормативных документах о ведении бухгалтерского учета положение о разделении по сроку выплаты дебиторской и кредиторской задолженности на краткосрочную и долгосрочную. Исходя из этого краткосрочной считается, та задолженность, которую необходимо выплатить в течении 12 месяцев с момента заключения договора. Если по условиям договора срок выплаты превышает 12 месяцев, такая задолженность считается долгосрочной.

При исследовании финансовой отчетности приоритетом является состояние платёжеспособности и кредитоспособности предприятия. Анализируя эти характеристики, используются показатели задолженностей, которые возникают в результате краткосрочных или долгосрочных отвлечений денежных средств из оборота.

Ключевые слова. Дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, заказчики и подрядчики, покупатели и продавцы, налоговые органы, банки второго уровня, коммерческие организации, финансовая отчетность, анализ.

THEORETICAL ASPECTS OF THE MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLES AND PAYABLES OF THE ENTERPRISE

N. Shaikhanova, K. Sholpanbaeva, A. Apysheva, A. Zhaparova*

S.Amanzholov East Kazakhstan University, Oskemen, Kazakhstan

Summary. Any enterprise in the course of its economic activity deals with transactions for the sale of goods, the provision or receipt of works and services. Also, the enterprise has obligations for taxes to the state budget, payment of remuneration for loans issued to it by banks and other commercial organizations, settlements on loans received from other enterprises. The participants of such economic relations are:

- customers and contractors;*
- buyers and sellers;*
- tax authorities;*

- second-tier banks and other commercial organizations;
- employees of the given enterprise;
- other debtors and claimants.

In the process of economic relations between an enterprise and counterparties, obligations arise on both sides. These obligations in modern conditions of a market economy are called: receivables and payables.

In the Republic of Kazakhstan, as well as in a number of other states, the provision on the division of receivables and payables into short-term and long-term is fixed in the regulatory documents on accounting. Based on this, a short-term debt is considered to be that debt that must be paid within 12 months from the date of conclusion of the contract. If, under the terms of the agreement, the payment period exceeds 12 months, such debt is considered long-term.

In the study of financial statements, the priority is the state of solvency and creditworthiness of the enterprise. Analyzing these characteristics, indicators of debts that arise as a result of short-term or long-term diversion of funds from circulation are used.

Keywords. Accounts receivable, accounts payable, customers and contractors, buyers and sellers, tax authorities, second-tier banks, commercial organizations, financial reporting, analysis.

Авторлар туралы ақпарат:

Н.К. Шайханова* - экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика, менеджмент және қаржы» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, 070020, 30-шы Гвардиялық Дивизия көш., 34, Өскемен қ., Қазақстан. E-mail: nurgul.shaykhanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7005-5504>

К.Ж. Шолпанбаева - экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика, менеджмент және қаржы» кафедрасының профессоры, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, 070020, 30-шы Гвардиялық Дивизия көш., 34, Өскемен қ., Қазақстан. E-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8688-887>

А.А. Апышева - экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика, менеджмент және қаржы» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, 070020, 30-шы Гвардиялық Дивизия көш., 34, Өскемен қ., Қазақстан. Email: asel_gan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0798-1078>.

А. Жапарова - экономика ғылымдарының магистрі, «Экономика, менеджмент және қаржы» кафедрасының сениор лекторы, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, 070020, 30-шы Гвардиялық Дивизия көш., 34, Өскемен қ., Қазақстан. E-mail: ainagul-zhaparova@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-8118-3751>

Сведения об авторах:

Н.К. Шайханова* - кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры «Экономики, менеджмента и финансов», Восточно-Казахстанский университет им. Сарсена Аманжолова, 070020, ул. 30-й Гвардейской Дивизии, 34, г.Усть-Каменогорск, Казахстан. E-mail: nurgul.shaykhanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7005-5504>, Scopus ID 57395118400

К.Ж. Шолпанбаева - кандидат экономических наук, профессор кафедры «Экономики, менеджмента и финансов», Восточно-Казахстанский университет им. Сарсена Аманжолова, 070020, ул. 30-й Гвардейской Дивизии, 34, Усть-Каменогорск, Казахстан. E-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8688-887>, Scopus ID 57191405174

А.А. Апышева - кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Восточно-Казахстанский университет им. Сарсена Аманжолова, 070020, ул. 30-й Гвардейской Дивизии, 34, г.Усть-Каменогорск, Казахстан. Email: asel_gan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0798-1078>

А. Жапарова – магистр экономических наук, сениор лектор кафедры «Экономики, менеджмента и финансов»; Восточно-Казахстанский университет им. С.Аманжолова, 070020, ул. 30-й Гвардейской Дивизии, 34, г.Усть-Каменогорск, Казахстан. E-mail: ainagul-zhaparova@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-8118-3751>

Information about authors:

N. Shaikhanova* - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Management and Finance; East Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholova; 070020, 30th Guards

Division str., 34; Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan, E-mail: nurgul.shaykhanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7005-5504>

K. Sholpanbayeva - *Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics, Management and Finance, East Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov, 070020, 30th Guards Division str., 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan. E-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8688-887>*

A. Apysheva - *Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, S. Amanzholov East Kazakhstan University, 070020, 30th guards division str., 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan. Email: asel_gan@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0798-1078>*

A. Zhaparova - *Master of Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics, Management and Finance, East Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov, 070020, 30th Guards Division str., 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan. E-mail: ainagul-zhaparova@mail.ru, [https:// orcid.org 0009-0006-8118-3751](https://orcid.org/0009-0006-8118-3751)*

Алынды: 15.07.2023

Қарауға қабылданды: 28.08.2023

Онлайн қолжетімді: 30.09.2023

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 28-37
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.03>

МРНТИ 06.61.53
УДК 332.711

РАЗВИТИЕ УРБАНИЗАЦИИ В ПОСТПАНДЕМИЙНЫЙ ПЕРИОД

Г.Ж. Сейтхамзина^{1*}, Э.Х. Ахатова¹, С.Е. Велеско²

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан

²Университет прикладных наук Миттвайда, Миттвайда, Германия

*Corresponding author e-mail: gau17erj@mail.ru

Аннотация. По мнению экспертов ООН доля городского населения к 2050 году, при существующих темпах роста уровня урбанизации, будет составлять более 70 %. Привлекательность городов для переселения и проживания, их рост и быстрое развитие объясняется экономическими факторами, развитой инфраструктурой и комфортными условиями жизни для населения. Однако в период Пандемии Covid-19 именно города оказались эпицентрами эпидемии. Во многом причинами распространения вируса оказались именно те самые привлекательные стороны городской жизни, концентрация населения, многоэтажные жилые дома, огромные торговые центры, центральное кондиционирование и др. После Пандемии Covid-19 и последствий введения принятых карантинных мер, появились мнения и публикации о негативном влиянии урбанизации. Таким образом, исходя из этих условий, появились предпосылки к необходимости исследований в области развития урбанизации в постпандемийный период. Для изучения данной темы использованы методы ретроспективного, статистического анализа, аналогий и обобщений.

Ключевые слова. Урбанизация, город, агломерация, городское население, Умные города, постпандемийный период.

Основные положения. Объектом исследования является урбанизация, как процесс роста и развития городов и городского населения. Предметом данного исследования являются направления развития городов в постпандемийный период. Цель исследования – определить приоритетные направления развития городов в постпандемийный период.

Практическая значимость данной работы заключается в выработке приоритетных направлений реализации Концепции социально-экономического развития городов в постпандемийный период.

Введение. Урбанизация - это процесс роста и развития городов, когда население в сельских районах переезжает в города, приводя к увеличению размеров городов и изменению их культурной и экономической структуры. Этот процесс обычно связан с индустриализацией и развитием экономики, и включает в себя строительство новых жилых и коммерческих зданий, улучшение инфраструктуры, такой как дороги, мосты и транспорт, а также развитие образования, здравоохранения и других социальных услуг. Урбанизация может иметь как положительные, так и отрицательные последствия, такие как рост экономики и улучшение жизненных условий населения, но также может приводить к проблемам, таким как загрязнение окружающей среды и снижение качества жизни в городах.

Cite this article as: G.Zh.Seithamzina, E.Kh.Akhatova, S.E.Velesko. Development of urbanization in the post-pandemic period. *Statistics, accounting and audit*. 2023, 3(90), 28-37. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.03>

Пандемия COVID-19 привела к значительным изменениям в урбанизации, и предполагается, что эти изменения будут продолжаться в постпандемийный период. Одним из главных тенденций в этом процессе является увеличение спроса на жилье и коммерческие недвижимости в пригородах и малых городах, где люди могут находиться в более просторных и менее загруженных местах, а также иметь больше возможностей для отдыха на свежем воздухе.

Однако, это не означает, что большие города будут терять свою привлекательность. Скорее, они будут переосмысливать свою городскую инфраструктуру, улучшая условия жизни и безопасность своих жителей. Это может включать в себя создание больших парков и зон для отдыха, улучшение систем общественного транспорта и развитие инфраструктуры для велосипедистов и пешеходов.

Кроме того, постпандемийный период может ускорить процесс цифрового развития городов, что может привести к улучшению качества жизни и повышению уровня комфорта жителей. Например, города могут развивать интеллектуальные системы управления транспортом, улучшать связь и доступность к сети Интернет, а также создавать цифровые сервисы для улучшения качества жизни жителей.

Таким образом, развитие урбанизации в постпандемийный период будет продолжаться, но с измененными приоритетами и улучшенной инфраструктурой, которая будет соответствовать новым вызовам и потребностям общества.

Материалы и методы. В ходе исследования авторами были проанализированы государственные программные документы Республики Казахстан по направлению развития городов и регионов РК, изучен зарубежный опыт некоторых стран по внедрению принципов устойчивого развития городов, рассмотрена концепция построения «Умных городов», как одного из приоритетных направлений постпандемийного развития урбанизации. Для изучения данной темы использованы методы ретроспективного, статистического анализа, аналогий и обобщений.

Результаты и обсуждение. Данные исследований, проведенных в рамках ООН, прогнозируют, что доля городского населения к 2050 году, будет составлять более 70 %. В Казахстане уровень урбанизации к 2023 году составляет 61,8% [1]. Устойчивое развитие городской экономики, согласно Новой программе развития городов, которая была принята в рамках Конференции ООН по жилью и устойчивому городскому развитию (Хабитат-III), (Кито 17–20 октября 2016 г.), должно было происходить за счет преимуществ агломерации, порождаемых благодаря хорошо спланированной урбанизации [2].

В территориально-пространственной организации государства особую роль играют крупные и крупнейшие города, с одной стороны, они улучшают условия жизни населения, с другой – приводят к загрязнению окружающей среды, повышению химической, физической и психологической нагрузки на человека. Процент городского населения в отдельных странах достигает высоких значений: Аргентина – 83%, Уругвай – 82%, Австралия – 75%, США – 80%, Япония – 76%, Германия – 90%, Швеция – 83%, Россия – 74% [3].

Свои коррективы внесла пандемия COVID-2019. Карантинные ограничения, удаленная работа, переход торговли и услуг в киберпространство, тотальная изоляция превратила мегаполисы в города-призраки. Явный вывод, который напрашивается и сейчас поддерживается многими членами экспертного сообщества, следующий – ослабить вызванные пандемией угрозы и риски можно путем децентрализации и деконцентрации, снижения зависимости развития от города [4].

Цифровые технологии встроили в повседневную жизнь людей и работу компаний перспективные изменения, охватывающие не только города, но и регионы. Актуальным

аспектом развития региональных экономических систем является цифровизация промышленности, которая предполагает внедрение в деятельность предприятий современных информационно-коммуникационных технологий [5].

Недавно была разработана концепция "умного города", призванная обеспечить решение для улучшения качества жизни граждан в городских районах за счет внедрения интеллектуальных и цифровых технологий и инфраструктуры для энергетики, водоснабжения, мобильности, зданий и управления. Концепция "умного города" рассматривает "нулевое видение", которое относится к использованию технологий "умного города", информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и инструментов Интернета вещей (IoT) для минимизации негативных воздействий (т.е. ноль дорожно-транспортных происшествий, ноль выбросов CO₂, ноль отходов, ноль преступности) в городах. Городское лесное хозяйство и заросшие городской растительностью территории в городах по своей сути обеспечивают такие преимущества, как снижение загрязнения воздуха, эффекта городских тепловых островков и риска наводнений, а также повышение качества воды, эстетической ценности и стоимости имущества, что улучшает качество жизни граждан. Концепция "умного города" перешла к концепции устойчивого "умного города", которая учитывает услуги, предоставляемые городским лесным хозяйством и городской растительностью [6].

В последние годы искусственный интеллект (ИИ) все чаще используется для решения экономических, социальных, экологических проблем и проблем управления городами. Благодаря своим передовым возможностям искусственный интеллект должен стать одним из основных средств достижения местными органами власти разумного и устойчивого развития. Конвергенция искусственного и человеческого интеллекта имеет решающее значение для адекватного решения проблем урбанизации и достижения разумного и устойчивого развития [7].

Технологические усовершенствования позволяют внедрять концепцию "Умного города" в качестве решения городских проблем. Приложения "умного города" могут формировать общественное доверие, повышая качество приложений, удовлетворенность ими, надежность и расширяя возможности сообщества. Однако следует отметить, что количество сообществ, использующих приложение smart city, по-прежнему невелико. Следовательно, необходимо поощрять культуру использования этих приложений, чтобы помочь укрепить доверие граждан к правительству и улучшить качество жизни в городах [8].

В современном мире запускаются амбициозные проекты, с привлечением самого передового мирового опыта в градостроительстве с целью создания устойчивой и сбалансированной среды обитания. К примеру, в 2018 г. в Казахстане приступили к реализации проекта Акколь Смарт Сити с численностью населения 13708 человек в районе агломерации Астана [9]. В проектах применены самые лучшие решения организации общественных пространств, транспортных магистралей, жилых и рекреационных зон.

Возникновение информационного общества оказывает влияние на изменение пространственно-временных характеристик городов, которые проектируются в угоду сетевым взаимодействиям, организации различных потоков, глобальности города [9]. Логика создания и проектирования городов, функционал которых должен отвечать вызовам информационного общества, диктует совершенно новую урбанизацию.

В условиях быстро растущей урбанизации в мире от городской жизни теперь ожидается устойчивость. Из-за такого быстрого роста решение возникающих проблем в области городского управления и устойчивого развития во всем мире является непростой задачей. Технологии больших данных могут обеспечить интеллектуальный

транспорт, дорожное движение, утилизацию отходов, энергетику, окружающую среду, инфраструктуру, безопасность, здравоохранение, планирование и участие граждан в обычных городских делах, чтобы обеспечить лучшую городскую жизнь [10].

Вклад структурных преобразований и городского развития считается решающим для долгосрочного социально-экономического роста, но за последние несколько десятилетий он негативно сказался на экологической устойчивости. Проведенные исследования ставят показывают необходимость принятия экологически чистой промышленной и энергетической политики для обеспечения долгосрочной социальной, экономической и экологической устойчивости [11].

С развитием урбанизации разрыв между городскими и сельскими финансовыми инвестициями, оплатой труда за производство, качеством жизни платежеспособностью с помощью транспорта будет сокращаться. Ключевой вывод из этих выводов заключается в том, что будущие соответствующие меры и политика должны формулироваться в соответствии с местными условиями, чтобы способствовать осуществлению экономического развития сельских районов [12].

Проведенные исследования, направленные на оценку влияния миграции из сельской местности в города и связанных с ней проблем на городское развитие, обнаружили, что существует неоднозначное влияние городской миграции на городское развитие в различных зонах. Эффективные меры по смягчению последствий должны быть разработаны на основе ключевых вопросов, касающихся конкретной зоны, а практические тренинги, исследования, кампании по информированию общественности и повышение квалификации мигрантов улучшат социально-экономические и экологические условия [13].

COVID-19 можно охарактеризовать как результат ухудшения показателей планетарного здравоохранения в сложных системах и имеет широко идущие последствия в социальной, экономической и экологической сферах. Урбанизация определена как один из факторов, влияющих на здоровье планеты. Последствия COVID-19 для здоровья планеты сгруппированы по шести категориям: социальные, экономические, экологические, технологические, политические и общественное здравоохранение. Достижению целей устойчивого развития препятствуют последствия COVID-19 для здоровья планеты [14].

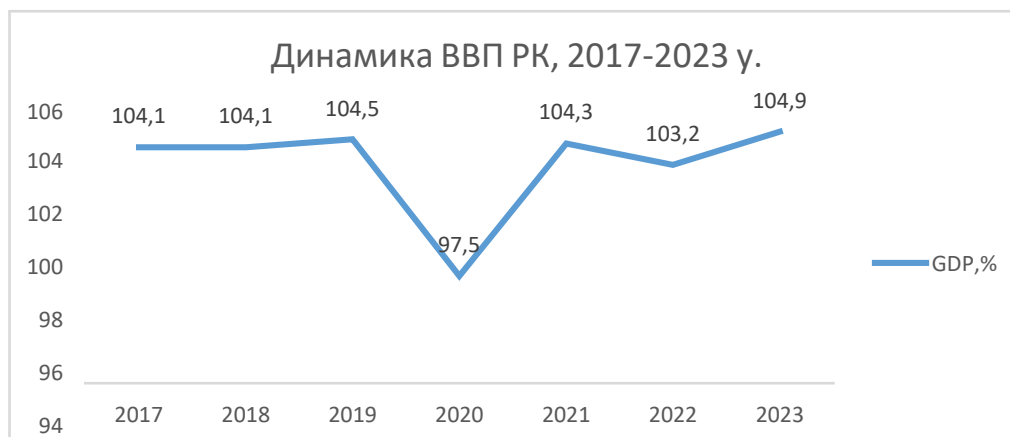
Пандемия COVID-19 привела к серьезным социально-экономическим последствиям для городов, но также создала новые возможности для их развития. После пандемии города столкнутся с рядом проблем, таких как снижение экономической активности, рост безработицы и снижение доходов домашних хозяйств. Однако у них также будет возможность переосмыслить свою экономическую и социальную структуру, улучшить условия жизни и безопасность своих жителей и создать более устойчивую и справедливую экономику.

ООН сделала следующий вывод: "Города находятся на переднем крае борьбы с пандемией и ее последствиями. По всему миру COVID-19 представляет угрозу городам и сообществам, ставя под угрозу не только общественное здравоохранение, но и экономику, а также саму структуру общества"[13]. Несмотря на то, что последствия пандемии варьируются в зависимости от города или региона, общие моменты можно найти во всех случаях. Например, почти во всех крупных городах произошло падение валового регионального продукта: в Нью-Йорке падение составило 14% по сравнению с 2019 годом [14], а в Лондоне карантинные меры привели к потерям в размере 12% ВРП [15].

Что касается ситуации в Республике Казахстан, то, по данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан, ВВП в 2020 году снизился на 7% по сравнению с

2019 годом и к началу 2023 года сравнялся с показателями 2018-2019 годов (по предварительным расчетам) Рисунок 1 [3].

92

Рисунок 1 - Динамика ВВП Казахстана, 2017-2023 гг.

Примечание: составлено на основе источника [3]

В Республике Казахстан к 2023 году городское население уже увеличилось до 61,8% (рисунок 2) [3]. На данный момент в Казахстане наблюдается устойчивый рост городского населения, что свидетельствует о хорошем уровне урбанизации. По темпам роста городского населения в разрезе регионов лидируют регионы с развитой промышленностью и большим промышленным потенциалом: Караганда, Павлодар, Актюбе.

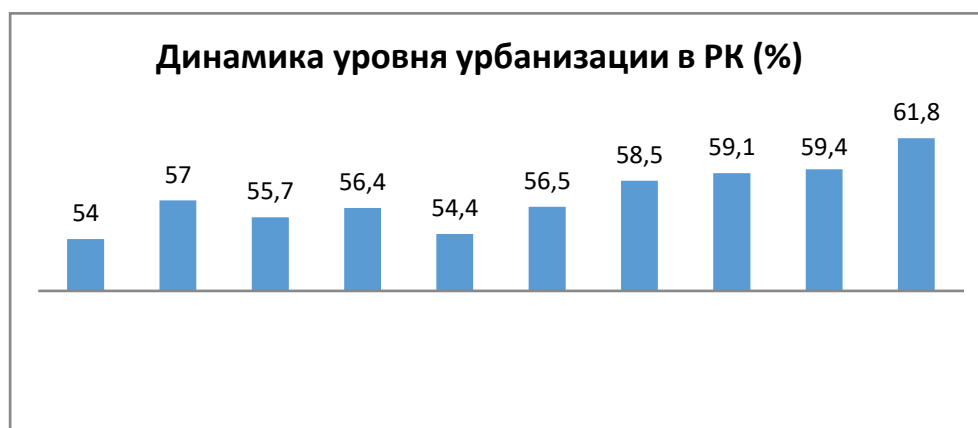

Рисунок 2 - Динамика уровня урбанизации в Казахстане (%)

Примечание: составлено на основе источника [3]

Одним из приоритетных социальных направлений развития после пандемии будет забота о более уязвимых слоях населения, таких как дети, пожилые люди и мигранты. Города должны создавать новые социальные программы и услуги, такие как улучшенные системы образования и здравоохранения, помощь в поиске работы и жилья для бедных слоев населения.

В таблице 2 приведены демографические показатели Казахстана в период до и после пандемии COVID-19. По данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан, смертность в 2020-2021 годах резко возросла, в основном от коронавирусной инфекции пострадали пожилые люди и люди с ослабленным здоровьем.

Таблица 1 - Демографические показатели в РК

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Численность населения на конец периода (года), тыс. чел.	18157,3	18395,6	18631,8	18879,6	19122,4	19503,2	19832,7
Общий уровень смертности (на 1000 человек)	7,15	7,14	7,19	8,60	9,61	7,97	7,19

Примечание: составлено на основе источника [3]

Города также будут сталкиваться с новыми экологическими вызовами, такими как улучшение качества воздуха и снижение выбросов парниковых газов. Для решения этих проблем города должны перейти на более устойчивые и экологически чистые технологии, такие как возобновляемые источники энергии, улучшение общественного транспорта и создание зон для пешеходов и велосипедистов.

Одним из решений всех этих вопросов может стать внедрение Концепции «Умный город». Развитие цифровой экономики является одним из ключевых факторов успеха развития концепции «Умных городов». Smart-city - это города, которые используют современные технологии и данные для более эффективного управления городской инфраструктурой и улучшения качества жизни жителей. Развитие цифровой экономики в Smart-city может привести к созданию новых рабочих мест, повышению продуктивности и эффективности экономики, а также к снижению затрат на управление городом.

Одним из ключевых элементов развития цифровой экономики в Smart-city является создание цифровой инфраструктуры, которая обеспечивает широкий доступ к Интернету и использование современных технологий. Это включает в себя установку сетей связи нового поколения, таких как 5G, создание облачных платформ для хранения и обработки данных, а также создание цифровых сервисов для жителей и бизнеса [8].

Построение Умного города - это сложный и многогранный процесс, который требует использования современных технологий, создания цифровой инфраструктуры и интеллектуальной городской инфраструктуры, а также создания цифровых сервисов для жителей и бизнеса. Важным элементом является также подготовка высококвалифицированных кадров и поддержка инноваций и стартапов.

Создание новых рабочих мест и поддержка малого и среднего бизнеса являются важными элементами экономического развития любого города или региона. Smart-city, использующие современные технологии, могут создавать благоприятную экосистему для бизнеса и стимулировать развитие экономики, что в свою очередь приводит к созданию новых рабочих мест.

Также важно развивать малый и средний бизнес. Smart-city должны создавать благоприятную экосистему для развития малого и среднего бизнеса, предоставлять им доступ к финансированию, обучению и консультациям. Создание цифровых сервисов для бизнеса и упрощение процедур бизнес-регистрации также могут способствовать развитию малого и среднего бизнеса.

Smart-city могут также создавать новые рабочие места в сферах, связанных с использованием новых технологий. Например, создание цифровой инфраструктуры, установка сетей связи нового поколения и развитие систем управления городом

требуют наличия высококвалифицированных специалистов. Подготовка кадров в области цифровых технологий и создание образовательных программ также могут способствовать созданию новых рабочих мест.

Также стоит отметить, что Умные города могут создавать новые рабочие места в традиционных отраслях, таких как здравоохранение, транспорт и общественное питание. Использование современных технологий в этих отраслях может повысить их эффективность и создать новые рабочие места.

Важно отметить, что поддержка малого и среднего бизнеса и создание новых рабочих мест - это длительный процесс, который требует совместных усилий со стороны государства, бизнеса и общественности. Однако, Умные города, использующие современные технологии, могут создавать благоприятную экосистему для бизнеса и стимулировать развитие экономики, что в свою очередь приводит к созданию новых рабочих мест и повышению качества жизни жителей.

Улучшение инфраструктуры города является одним из важнейших задач, поскольку это позволяет создать комфортные условия для жизни и работы жителей, повысить эффективность городской экономики и привлечь инвестиции. Современные технологии позволяют создавать интеллектуальную городскую инфраструктуру, которая обеспечивает оптимальное управление городом и повышает качество жизни жителей.

Улучшение инфраструктуры города также включает в себя создание комфортных условий для жизни и отдыха жителей. Это может включать в себя благоустройство городских парков, детских площадок и спортивных объектов, установку уличного оборудования и многое другое.

Таким образом, улучшение инфраструктуры города - это сложный и многогранный процесс, который требует использования современных технологий, создания интеллектуальной городской инфраструктуры и создания комфортных условий для жизни и работы жителей. Создание такой инфраструктуры является важным элементом экономического развития города, поскольку это повышает его конкурентоспособность и привлекательность для жителей и инвесторов.

Заключение. Таким образом, социально-экономическое развитие городов после пандемии COVID-19 будет требовать новых подходов и стратегий, которые позволят создать более устойчивую, справедливую и процветающую экономику и социальную инфраструктуру.

В постпандемийный период развития городов приоритетными направлениями реализации концепции социально-экономического развития становятся:

Развитие цифровой экономики. Города должны перейти на более устойчивые и инновационные технологии, развивать цифровые сервисы и улучшать доступ к сети Интернет для всех слоев населения. Это поможет повысить эффективность экономики, повысить качество жизни жителей и улучшить условия для бизнеса.

Создание новых рабочих мест и поддержка малого и среднего бизнеса. Города должны активно привлекать инвестиции и создавать условия для развития новых отраслей экономики, таких как зеленые технологии, биотехнологии и технологии информационной безопасности. Также стоит усилить поддержку малого и среднего бизнеса, чтобы создать новые рабочие места и стимулировать экономический рост.

Улучшение инфраструктуры. Города должны продолжать улучшать свою городскую инфраструктуру, чтобы обеспечить более комфортные условия жизни для жителей. Это может включать в себя развитие общественного транспорта, создание больших зеленых зон и парков, улучшение системы связи и доступности к сети

Интернет, а также развитие системы управления городом на основе новых технологий.

Забота о более уязвимых слоях населения. Города должны создавать новые социальные программы и услуги для бедных слоев населения, детей, пожилых людей и мигрантов. Это может включать в себя улучшение условий образования и здравоохранения, помощь в поиске работы и жилья, а также создание новых социальных услуг.

Экологическая устойчивость. Города должны перейти на более устойчивые и экологически чистые технологии, чтобы снизить выбросы парниковых газов и улучшить качество жизни жителей. Это может включать в себя переход на возобновляемые источники энергии, улучшение общественного транспорта, создание зон для пешеходов и велосипедистов.

Таким образом, приоритетные направления реализации концепции социально-экономического развития городов в постпандемийный период развития должны быть связаны с созданием более устойчивой, справедливой и процветающей экономики и социальной инфраструктуры, которая обеспечит более комфортные условия жизни для всех жителей.

Информация о финансировании. Статья подготовлена в рамках грантового финансирования научных проектов Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН: AP09260795 «Организационно-экономический механизм управляемой урбанизации в постпандемийный период»).

Список литературы

1. Sustainable Urbanization Critical to COVID-19 Recovery, Better Quality of Life [Electronic resource] // UN News. 31.10.2020. – Available at: <https://news.un.org/en/story/2020/10/1076532> (date of application: 16.04.2023).
2. Гукасян Г.Л. Урбанизация и пандемия COVID-2019 в городах мира: утрата преимуществ города или переосмысление городского развития? // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Государственное муниципальное управление. - 2021. - Т. 8. - № 1. - С. 7–19.
3. Мониторинг Целей устойчивого развития до 2030 года [Электронный ресурс] // Национальное бюро статистики Агентства Республики Казахстан по стратегическому планированию и реформам. – Режим доступа: <https://www.stat.gov.kz/> (дата обращения: 25.01.2023).
4. The Sustainable Development Goals. Goal 11: Make cities inclusive, safe, resilient and sustainable [Electronic resource] // Sustainable Development Goals. – Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> (date of application: 18.01.2023).
5. Uçar Z., Akay A. E., & Bilici E. Towards green smart cities: Importance of urban forestry and urban vegetation // International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences. - 2020. - № 44(4/W3). - pp. 399-403. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLIV-4-W3-2020-399-2020>.
6. Son T. H., Weedon Z., Yigitcanlar T., Sanchez T., Corchado J. M., & Mehmood R. Algorithmic urban planning for smart and sustainable development: Systematic review of the literature // Sustainable Cities and Society. - 2023. - № 94. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2023.104562>.
7. Herdiansyah, H. Smart city based on community empowerment, social capital, and public trust in urban areas. // Global Journal of Environmental Science and Management. – 2023. - №9 (1). - pp. 113-128. <https://doi.org/10.22034/gjesm.2023.01.09>.
8. Гатина Л.И. Урбанизация в постсоветское время: феномен Иннополиса // Управление устойчивым развитием. - 2020. - №2 (27). - С.55-60.
9. Talib M. N. A., Hashmi S. H., Aamir M., & Khan M. A. Testing non-lineareffect of urbanization on environmental degradation: Cross-country evidence // Frontiers in Environmental Science. -2022. - №10. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.971394>.
10. Jiang C., Li J., & Liu J. Does urbanization affect the gap between urban and rural areas? Evidence from China // Socio-Economic Planning Sciences. – 2022. - № 82. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2022.101271>.
11. Roy N. C., & Thangaraj V. Dynamic interaction of urban development and rural–urban migration: An application of integrated urban metabolism analysis tool(IUMAT) for sustainable city planning // Digital Policy, Regulation and Governance. – 2022. - № 24(2). - pp. 118-140. <https://doi.org/10.1108/DPRG-06-2020-0085>.

12. Talukder B., Van Loon G. W., & Hipel K.W. Planetary health & COVID-19: A multi-perspective investigation // *One Health*. - 2022. - № 15. <https://doi:10.1016/j.onehlt.2022.100416>.
13. COVID-19 in an urban world [Electronic resource] // United Nations. – 2020. – Available at: <https://www.un.org/en/coronavirus/covid-19-urban-world> (date of application: 14.02.2023).
14. Boston Consulting Group. NY COVID-19 Preliminary Economic Impact Assessment. New York, NY: New York State. 2020. - 38 p.
15. Newcombe D. COVID-19 Triggers \$23-\$33 Million Budget Shortfall at London City Hall. 2020. Available at: <https://london.ctvnews.ca/covid-19-triggers-23-33-million-budget-shortfall-at-london-cityhall-1.4907086?cache=%3Fot%3DAjaxLayout> (date of application: 07.03.2023).
16. Рейтинг стран мира по уровню урбанизации [Электронный ресурс] // Гуманитарный портал. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index> (дата обращения: 19.01.2023).

References

1. Sustainable Urbanization Critical to COVID-19 Recovery, Better Quality of Life. Available at: <https://news.un.org/en/story/2020/10/1076532> (date of application: 16.04.2023).
2. Gukasyan G.L. Urbanizatsiya i pandemiya COVID-2019 v gorodakh mira: utrata preimushchestv goroda ili pereosmyslenie gorodskogo razvitiya? [Urbanization and pandemic COVID-2019 in cities around: Loss of city advantages or rethinking of urban development]. *Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Gosudarstvennoe i munitsipalnoe upravlenie*, 2021, Vol. 8, 1, pp. 7–19 (in Russian).
3. Monitoring Celej ustojchivogo razvitija do 2030 goda. Available at: <https://www.stat.gov.kz/> (data obrashhenija: 25.01.2023).
4. The Sustainable Development Goals. Goal 11: Make cities inclusive, safe, resilient and sustainable. Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> (date of application: 18.01.2023).
5. Uçar Z., Akay A. E., & Bilici E. Towards green smart cities: Importance of urban forestry and urban vegetation. *International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences - ISPRS Archives*, 2020, 44(4/W3), pp. 399-403. <https://doi:10.5194/isprs-archives-XLIV-4-W3-2020-399-2020>.
6. Son T.H., Weedon Z., Yigitcanlar T., Sanchez T., Corchado J. M., & Mehmood R. Algorithmic urban planning for smart and sustainable development: Systematic review of the literature. *Sustainable Cities and Society*, 2023, 94. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2023.104562>.
7. Herdiansyah H. Smart city based on community empowerment, social capital, and public trust in urban areas. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 2023, 9(1), pp.113-128. <https://doi:10.22034/gjesm.2023.01.09>.
8. Gatina L.I. Urbanizatsiya v postsovetskoe vremya: fenomen Innopolisa [Urbanization in post-Soviet times: Innopolis phenomenon]. *Upravlenie ustojchivym razvitiem*, 2020, 2 (27), pp.55-60 (in Russian).
9. Talib M. N. A., Hashmi S. H., Aamir M., & Khan M. A. Testing non-linear effect of urbanization on environmental degradation: Cross-country evidence. *Frontiers in Environmental Science*, 2022, 10. <https://doi:10.3389/fenvs.2022.971394>.
10. Jiang C., Li J., & Liu J. Does urbanization affect the gap between urban and rural areas? Evidence from China. *Socio-Economic Planning Sciences*, 2022, 82. <https://doi:10.1016/j.seps.2022.101271>.
11. Roy N.C., & Thangaraj V. Dynamic interaction of urban development and rural–urban migration: An application of integrated urban metabolism analysis tool (IUMAT) for sustainable city planning. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 2022, 24(2), pp.118-140. <https://doi:10.1108/DPRG-06-2020-0085>.
12. Talukder B., Van Loon G. W., & Hipel K.W. Planetary health & COVID-19: A multi-perspective investigation. *One Health*, 2022, 15. <https://doi:10.1016/j.onehlt.2022.100416>.
13. COVID-19 in an urban world. Available at: <https://www.un.org/en/coronavirus/covid-19-urban-world> (date of application: 14.02.2023).
14. Boston Consulting Group. NY COVID-19 Preliminary Economic Impact Assessment. New York, NY, New York State, 2020. 38 p.
15. Newcombe D. COVID-19 Triggers \$23-\$33 Million Budget Shortfall at London City Hall. 2020. Available at: <https://london.ctvnews.ca/covid-19-triggers-23-33-million-budget-shortfall-at-london-cityhall-1.4907086?cache=%3Fot%3DAjaxLayout> (date of application: 07.03.2023).
16. Rejting stran mira po urovnju urbanizacii. Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index> (data obrashhenija: 19.01.2023).

ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕ УРБАНИЗАЦИЯНЫҢ ДАМУЫ

Г.Ж. Сейтхамзина^{1*}, Е.Х.Ахатова¹, С.Е.Велеско²

¹Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Миттвейда қолданбалы ғылымдар университеті, Миттвейда, Германия

Түйін. Мақалада қалалардың пандемиядан кейінгі дамуының негізгі аспектілері қарастырылған. Бұл ғылыми зерттеудің негізгі мақсаты-қалалардың әлеуметтік-экономикалық дамуының басым бағыттарын анықтау.

Түйінді сөздер. Урбанизация, қала, агломерация, қала халқы, ақылды қалалар, пандемиядан кейінгі кезең.

DEVELOPMENT OF URBANIZATION IN THE POST-PANDEMIC PERIOD

G. Seithamzina^{1*}, E. Akhatova¹, S. Velesko²

¹Almaty Humanitarian and Economic University, Almaty, Kazakhstan

²University of Applied Sciences Mittweida, Mittweida, Germany

Summary. The article discusses the main aspects of the post-pandemic development of cities. The main purpose of this scientific study is to identify priority areas for the development of socio-economic development of cities.

Keywords: Urbanization, city, agglomeration, urban population, Smart cities, post-pandemic period.

Авторлар туралы ақпарат:

Г.Ж. Сейтхамзина* - э.ғ.к., ассоц.проф. Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Жандосов көш., 59, Алматы, Қазақстан, e-mail: gau17erj@mail.ru

Е.Х. Ахатова - э.ғ.к., Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Жандосов көш., 59, Алматы, Қазақстан, e-mail: eahatova@mail.ru

С.Е. Велеско – проф., Миттвейда қолданбалы ғылымдар университеті, Миттвейда, Германия, e-mail: velesco@hs-mittweida.de

Сведения об авторах:

Г.Ж. Сейтхамзина* – к.э.н., ассоц.проф., Алматинский гуманитарно-экономический университет, ул. Жандосова, 59, Алматы, Казахстан, e-mail: gau17erj@mail.ru

Э.Х. Ахатова – к.э.н., Алматинский гуманитарно-экономический университет, ул. Жандосова, 59, Алматы, Казахстан, e-mail: eahatova@mail.ru

С.Е. Велеско – проф., Университет прикладных наук Миттвайда, Миттвайда, Германия, e-mail: velesco@hs-mittweida.de

Information about authors:

G. Seithamzina* - candidate of sciences, Associate Prof., Almaty University of Humanities and Economics, st. Zhandosova, 59, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gau17erj@mail.ru

E. Akhatova - candidate of Sciences, Almaty University of Humanities and Economics, st. Zhandosova, 59, Almaty, Kazakhstan, e-mail: eahatova@mail.ru

S. Velesko - prof., University of Applied Sciences Mittweida, Mittweida, Germany, e-mail: velesco@hs-mittweida.de

Получено: 08.07.2023

Принято к рассмотрению: 12.08.2023

Доступно онлайн: 30.09.2023

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 38-46
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.04>

IRSTI 06.81.12
UDC 330.342.4

DEVELOPMENT OF AN ALGORITHM FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF IMPROVING THE QUALITY OF THE TRANSPORT COMPLEX, BASED ON THE PROCESS OF INTERACTION OF TRANSPORT COMPANIES

G. Adbikerimova^{1*}, D. Kulanova¹, I. Khan²

¹JSC M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

²Miras University, Shymkent, Kazakhstan

*Corresponding author e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Abstract. *There are ample opportunities for state regulation of transport in the country through the system of state regulation and the budget. However, the reconstruction of the country's transport complex has complicated the management system. Public control over the activities of hundreds of thousands of transport companies will be significantly weakened, which will make it difficult to implement a unified intersectoral transport policy, especially at the interregional level, and will negatively affect the economic competitiveness and security of the country.*

The current stage of market reforms in Kazakhstan is characterized by a rapid growth of interest in improving the effectiveness of state intervention in the work and development of the transport sector, covering all types of freight and passenger transportation (specialized, general, etc.).

Speaking about the development of market relations in the management system of the transport complex, it is impossible to talk about the absolute significance of this process. The transport sector, as a special social sphere that affects pressing issues, cannot be fully focused only on market relations, since there are socially significant types of logistics that are subject to state subsidies.

The above shows the relevance and necessity of research to improve the management of the transport system. The purpose of the research is to find and substantiate the priority directions for improving the organizational and economic mechanisms for the development of a transport-integrated system of modern economic modernization. The article defines the possibilities and boundaries of interaction between state bodies and private entrepreneurship in order to increase the market efficiency of transport management, justifies the need to reform the structure of financing for transport management, taking into account modern trends and foreign experience.

Keywords: *transport, strategic management, transport system, economic efficiency, infrastructure.*

Main provisions. Based on the analysis and evaluation, the directions of improving the transport complex management system are formulated and innovative approaches to improving the interaction of subjects of the domestic transport complex management market are proposed.

The proposed mechanisms can be used in further research on the organization of the transport complex at different levels, economic support and improving the quality of management. In addition, the results of this study can be used in the development of regional programs for the modernization of transport management.

Cite this article as: G.I. Adbikerimova, D.A. Kulanova, I.Yu. Khan. Development of an algorithm for strategic management of improving the quality of the transport complex, based on the process of interaction of transport companies. *Statistics, accounting and audit.* 2023, 3(90), 38-46. DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.04>

Introduction. We have repeatedly noted that increasing the efficiency of interaction between transport companies is an important condition for improving the quality of transport services, therefore, in the future, the relationship between the companies, their commercial and desired synergetic effect and, in fact, the Kazakh transport market. trade union members. - business cooperation for the development of the general transport services market.

But first it is necessary to consider the main forms of interaction of transport companies, which are currently used to organize the service of cargo owners. In the previous chapter, we showed that theoretically, the interaction of transport companies is a form of inter-firm cooperation [1]. It should be noted that the historical process of formation and development of certain forms of interaction between intermediaries providing transport services (no wonder any form of interaction between transport companies can be attributed here) has passed several key stages. Figure 15 shows the scheme of stage-by-stage development.

In our opinion, in the process of formation and development of certain forms (directions and methods) of the organization of interaction of transport companies in the field of cargo service, four stages of evolution coincided, the development of market commercial relations based on the exchange of money.

Materials and methods. In scientific research, a set of methods and methods of economic research is used, the totality and features of which meet the requirements of a systematic approach. The research uses the methods of theoretical and empirical generalization, analysis and synthesis, comparative, computational and constructive, statistical grouping, functional and structural analysis, graphic structures, marketing research, etc.

Results and discussion. At the first stage, characterized by limited market activity, the interaction of any economic agents (including organizations providing certain transport services, i.e. future companies acting as members of the transport union) can be considered as forced interaction [2,3]. First of all, this was due to the fact that the need for the movement of goods was insignificant and was carried out mainly by the most affordable mode of transport (usually land). Secondly, other types of transport (water, air) before the 18th century. it was characterized by a high risk of cargo loss due to unfavorable conditions of subsequent transportation (Figure 1).

In our opinion, the second stage of the formation and development of cooperation between transport companies was short-lived-before the formation of a stable air fleet in countries and states (i.e., until the first third of the twentieth century). The appearance of a new vehicle for organizing cargo transportation revived relations between companies operating in the market at that time and other transport companies and brought them to a new stage.

Accordingly, the third stage of the formation and development of interaction between transport companies in the organization of cargo services can already be considered as interaction based on cooperative forms of short-or medium-term partnership [4]. The third stage of the development of cooperation between transport companies coincided with the formation of a strong corporate segment in the market of their activities (transnational and global corporations), and the last stage-with the last stage of industrialization (in other words, the cognitive economy. knowledge economy).

Currently, the interaction of transport companies can be considered as a strategic partnership of interests and interaction on the basis of a long-term contract.

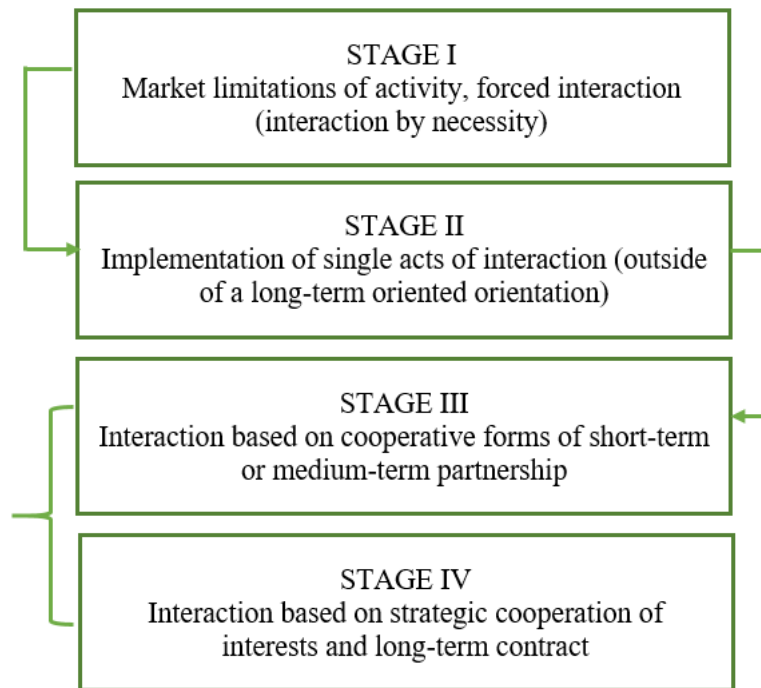

Figure 1 - Sequence of stages of formation and development of interaction between transport companies
Note - Developed by the authors

From this position, it is customary to distinguish two main groups of forms of interaction between members of the transport union when organizing services for car owners (and, accordingly, when providing other transport services), figure 2.

Despite the paradigm shift in the theory and methodology of interaction of transport companies and the predominance of the idea of the need to prioritize the use of adapted forms of interaction of these economic entities with each other and their counterparties, traditional market-hierarchical forms remain important.

This is due to the fact that modern adaptive forms of interaction between transport companies are important for ensuring the strategically sustainable and competitive development of these economic entities in the long term.

At the same time, the conclusion of long-term contracts for the management of small local cargo flows without a stable basis does not seem economically feasible and rational [5,6].

Despite the paradigm shift in the theory and methodology of interaction of transport companies and the predominance of the idea of the need to prioritize the use of adapted forms of interaction of these economic entities with each other and their counterparties, traditional market-hierarchical forms remain important.

This is due to the fact that modern adaptive forms of interaction between transport companies are important for ensuring the strategically sustainable and competitive development of these economic entities in the long term.

At the same time, the conclusion of long-term contracts for the management of small local cargo flows without a stable basis does not seem economically feasible and rational [7].

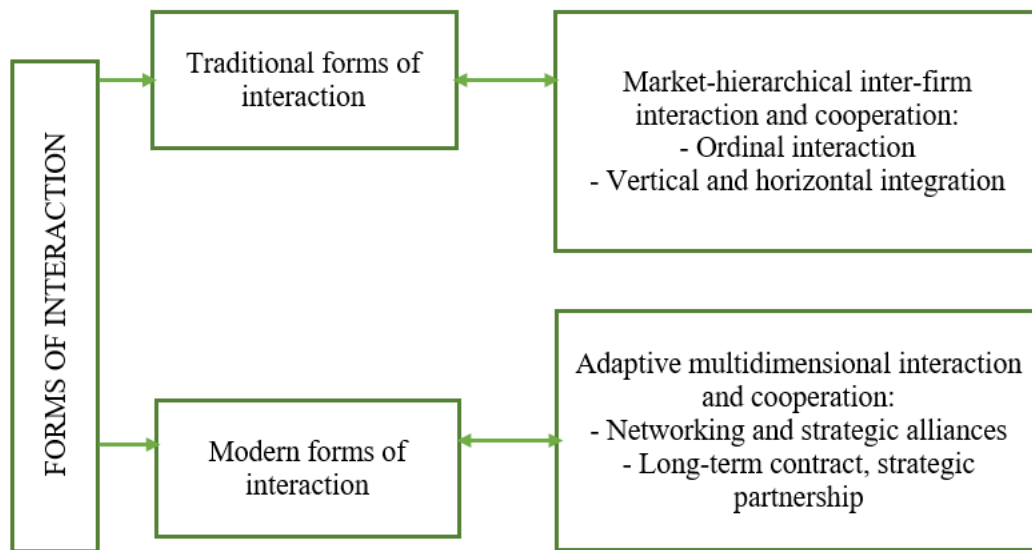

Figure 2 - Classification of the main forms of interaction of transport companies within the framework of effective service
Note - Developed by the authors

Therefore, speaking about modern forms of interaction of transport companies, we propose to consider them as a basis for global improvement of the organization of cargo owners' services, i.e. It is aimed not only at the long-term perspective from the point of view of strategic positions, but also at the rapid development of science.

The study of theoretical and methodological sources on the research topic shows that the current process of interaction of transport companies in the organization of transport services is as follows (Figure 3).

Thus, as can be seen from the proposed scheme, a number of transport companies are currently systematically carrying out the process of servicing one cargo owner. At the same time, the cargo owner himself manages the movement of cargo from the destination to the point of departure, maintains feedback with each transport company. In this case, the risks are obvious:

- firstly, there is a very high probability of increasing the time of cargo transfer from the point of departure to the destination, which is a lost benefit for the cargo owner, respectively, a decrease in the economic effect of the transport service;
- secondly, organizational and transaction costs may arise, which may be a direct result of inefficient coordination of the actions of each subsequent transport company;
- third, there is a high probability of cargo loss or changes in the composition and design of the cargo unit during its movement, which also affects the economic efficiency of the services provided and the benefits received by the cargo owner.

It should be noted that in this scheme, the economic and other advantages of transport companies are much higher, and their level of responsibility for the movement and safety of goods is reduced, since each company bears a certain responsibility only during its movement and cannot be responsible for actions or inaction.

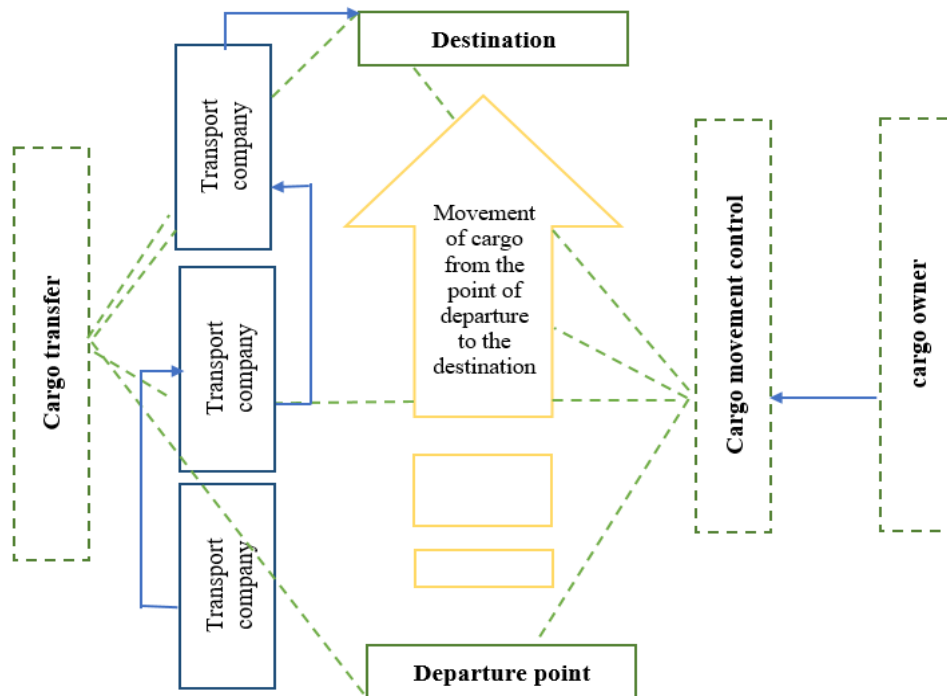

Figure 3 - Typical algorithm of interaction of transport companies in the process of transport services
Note - Developed by the authors

In his notes, the issue of interaction of participants in the transportation process from the point of view of the quality of transport services is considered. Ju. Sokolov and I. M. Lavrov [8,9] noted that if the participants in the transport process are divided according to the degree of responsibility for ensuring the desired quality of transportation in descending order, then the basis of income distribution can be determined in the process of improvement quality.

Thus, the infrastructure owner is responsible for maintaining a large number of quality indicators. In each case, the organization determines the income and expenses for the transportation of goods for each participant in the transportation process. This is due to the fact that each of the participants in transport activities will have their own types of work, respectively, income and expense items.

Knowing all the values of the items that make up each indicator of the quality of transport services, it is possible to quantify the share of actual income and expenses for which a particular participant in the transport process is responsible. In general, the definition of these shares (or the quality assurance potential of each participant) can be calculated as the ratio of the sum of the quality indicators of transport services for which this participant is responsible to the sum of all indicators of the quality of transport services.

Thus, the proposed methodology allows each participant to assess the completeness of participation in the transport process to ensure the quality of transport services, using the values of quality assurance potentials calculated for each common situation.

Based on the authors' analysis of the influence of each participant in the transport process on the quality of transport services, the areas of their influence on the effectiveness of each indicator are determined and the average values of the coefficients are calculated on their basis.

We also recommend using these coefficients, which can be used to estimate the amount of contribution to the work of each of the participants in the transportation process and use them

when determining the amount of payment, including when calculating the effective rate and cost of transportation participants.

It is recommended to consider a scheme for improving the process of interaction of transport companies in the context of strategic integration, taking into account the variety of aspects of interaction of transport companies in the process of servicing cargo owners (Figure 4).

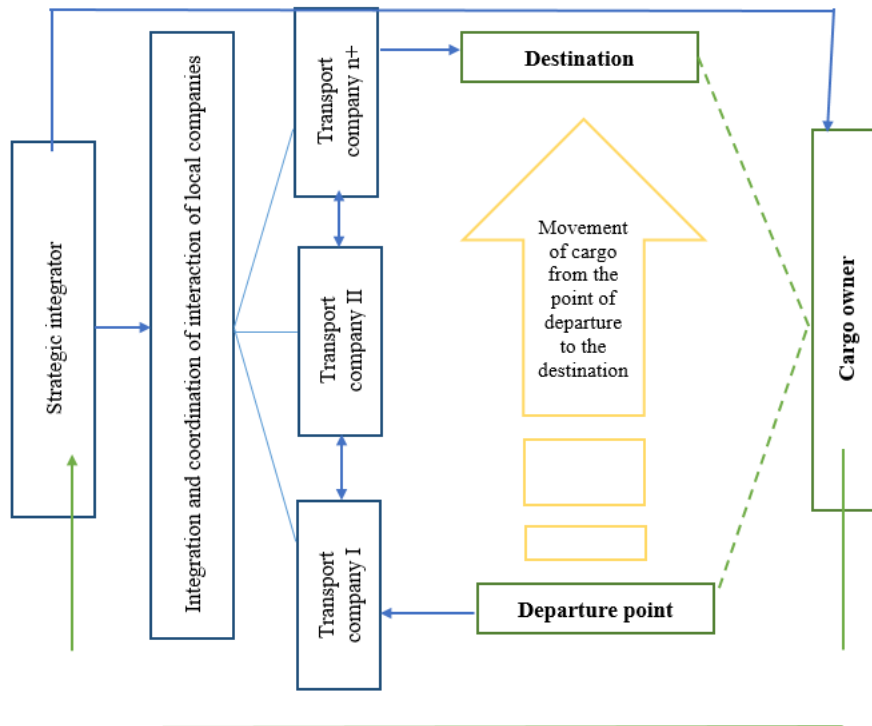

Figure 4 - Improved algorithm of interaction of transport companies in the process of transport services
Note - Developed by the authors

The concept of strategic integration, based on the activities of transport companies, was formed at the beginning of the 20th century [10].

This concept considers the transport alliance as an integrated structure that accumulates the necessary resources, methods and organizational techniques related to the development of modern high-tech solutions aimed at creating the most optimal supply chains aimed at maximizing quality to increase the efficiency of services as an integration structure, including the provision of services to contractors and transport flows (chartering), as well as to local operators subordinate to it. According to this concept, the largest and most diversified transport company first develops a transportation route (at the discretion of the cargo owner) with the maximum choice from the point of departure to the destination. The optimal route with the optimal ratio of time, costs and risks.

Secondly, the transport company, which is a strategic integrator, independently coordinates the actions of participants in the local (lower level) transport process in accordance with the instructions of the cargo owner, and not only controls the movement of cargo in space, but also offers other important transport services, namely: controls and optimizes supply chains for a specific cargo owner and its main counterparties; develops configuration and management of the transport subsystem of cargo owners; performs comprehensive management of the cargo owner's inventory and expenses within the framework of the main activity; organizes and performs remote

documentation of the turnover of goods and stocks belonging to a specific cargo owner.

The above characteristics of the services of strategic integrators are consistent with the thesis that their owners systematically coordinate the activities of all members of the transport union involved in ensuring the systematic movement of goods within the framework of transport services we mentioned above. This means that the modern development of the transport services market and, in particular, transport services is characterized by the emergence and development of new adaptive multidimensional forms of interaction between transport companies (including forms of interaction: network, strategic alliances, long-term).

For example, the creation of network structures as part of the strategic integration of transport services for cargo owners is a way to create a network with networks and connections to meet the needs and expectations of partners and the business environment.

The essence of the network principle is the replacement of multi-level hierarchies with clusters of firms or specialized structural units, the transition to horizontal organizational structures coordinated by market mechanisms instead of administration, and the creation of independent working groups instead of functional structures.

The use of strategic integration in the process of providing transport services to cargo owners allows transport companies to improve the service processes themselves (i.e. improve the quality), and by increasing the efficiency of operator interaction:

- The concept of general transport services and the organization of transport services in general is changing, the strategic integrator provides direct and feedback to cargo owners, full commitment to ensuring the safety of the movement of goods;

- the concept of cargo owners access to sales markets is changing, since strategic integrators operate globally and ensure the movement of goods to any point in the physical space of the world economic system;

- The concept of managing transport flows in general and cargo transportation in particular is changing, since the strategic integrator coordinates the entire supply chain, and not a separate local level, depending on the movement of goods;

- The concept of forming costs and expenses of cargo owners in connection with the purchase of certain transport services is changing. Here, firstly, the risk of loss and loss of cargo is minimized, and secondly, by creating a single centrally responsible link, the total transaction costs associated with the movement of goods are reduced.

Conclusion. Thus, in our opinion, the processes of interaction of the transport alliance participants in the organization of cargo owners' services should be aimed at strategic integration of the system using modern adaptive and multidimensional forms of cooperation. This approach creates synergy both for the transport companies themselves and for cargo owners who use the services of these companies when organizing the movement of goods.

But in addition to improving the processes of interaction between transport companies in the field of servicing cargo owners, we need solutions that allow us to constantly improve the quality of this service.

Literature cited

1. Лукинский В.С. Логистика автомобильного транспорта: концепция, методы, модели / В.С. Лукинский, В.И. Бережной, Е.В. Бережная. М.: Финансы и статистика, 2017. - 280 с.

2. Л.Б. Миротин, Ы.Э. Ташбаев. Концепция формирования логистических систем компаний // Бизнес и логистика - 2015: Сборник материалов IV Московского Международного Логистического Форума, г. Москва, 6-9 февраля 2015. - Москва, 2014. - С. 177-184.

3. Хасенова А.Б. Перспективы развития транспортной системы Казахстана в условиях усиления интеграционных процессов // Материалы международной научно-практической конференции «Инновационная экономика и гуманизация общества: глобальный мир и Казахстан», г. Алматы, 20 мая

2017. – Алматы, 2017. – Том 1. – С. 297 – 302.

4. Миротин, Л.Б. Организация коммерческой работы на автомобильном транспорте / Л.Б. Миротин, А.В. Колик, А.Г. Гольдин, Б.Э. Ташбаев. - М.: Брандес, 2017. - 311 с.

5. Смахов А.А. Основы транспортной логистики. -М.: Транспорт, 2015. - 197 с.

6. Персианов В.А., Федоров Л.С., Варнавский В.Г. Концессионный механизм управления на транспорте: Учебное пособие. - М., 2013.- 68 с.

7. Суровцева О.Б. Оценка эффективности государственно-частного партнерства по договорам концессии в сфере железнодорожного транспорта: дис. канд. экон. наук.- СПб., 2014.- 159 с.

8. Тищенко А.В. Повышение эффективности государственного регулирования рынка автотранспортных услуг в условиях углубления экономических реформ: дис. канд. экон. наук. - М., 2014. - 217 с.

9. Analysis of Highway Concessions in Europe / Report for the Western European Road Directors. -Paris: French Highway Directorate, 2012. – 54 p.

10. Estache A., Strong J. The Rise, the Fall, and the Emerging Recovery of Project Finance in Transport // The Washington D.C.: The World Bank, 2013. - 38 p.

References

1. В.С. Лукинский, В.И. Березной, Е.В. Березная. *Логистика автомобил'ного транспорта: концепция, методы, модели* [Logistics of road transport: concept, methods, models]. Moscow, Finansy i statistika, 2017. 280 p. (in Russian).

2. L.B. Mirotin, Y.Je. Tashbaev. Концепция формирования логистических систем компаний. *Бизнес и логистика - 2015: Sb. materialov IV Moskovskogo Mezhdunarodnogo Logisticheskogo Foruma* [Business and Logistics - 2015: Collection of materials of the IV Moscow International Logistics Forum]. Moscow, 2014, pp. 177-184 (in Russian).

3. Hasenova A.B. Perspektivy razvitiya transportnoj sistemy Kazahstana v uslovijah usilenija integracionnyh processov. *Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Innovacionnaja jekonomika i gumanizacija obshhestva: global'nyj mir i Kazahstan»* [Materials of the international scientific and practical conference «Innovative Economy and humanization of society: global peace and Kazakhstan»]. Almaty, 2017, T. 1, pp. 297 – 302 (in Russian).

4. L.B. Mirotin, A.B. Kolik, A.G. Gol'din, Y.Je. Tashbaev. *Organizacija kommercheskoj raboty na avtomobil'nom transporte* [Organization of commercial work in road transport]. Moscow, Brandes, 2017. 311 p. (in Russian).

5. Smehov, A.A. *Osnovy transportnoj logistiki* [Basics of transport logistics]. Moscow, Transport, 2015. 197 p. (in Russian).

6. Persianov V.A., Fedorov L.S., Varnavskij V.G. *Koncessionnyj mehanizm upravlenija na transporte* [Concession mechanism for transport management]. Moscow, 2013. 68 p. (in Russian).

7. Surovceva O.B. *Ocenka jeffektivnosti gosudarstvenno-chastnogo partnerstva po dogovoram koncessii v sfere zheleznodorozhnogo transporta* [Assessing the effectiveness of public-private partnerships under concession agreements in the field of railway transport]. Dis. kand. jekon. nauk SPb., 2014. 159 p. (in Russian).

8. Tishhenko A.V. *Povyshenie jeffektivnosti gosudarstvennogo regulirovanija rynka avtotransportnyh uslug v uslovijah uglublenija jekonomicheskikh reform* [Increasing the efficiency of state regulation of the motor transport services market in the context of deepening economic reforms]. Dis. kand. jekon. nauk. M., 2014. 217 p. (in Russian).

9. *Analysis of Highway Concessions in Europe*. Report for the Western European Road Directors. Paris, French Highway Directorate, 2012. 54 p.

10. Estache A., Strong J. *The Rise, the Fall, and the Emerging Recovery of Project Finance in Transport*. The Washington D.C., The World Bank, 2013. 38 p.

РАЗРАБОТКА АЛГОРИТМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА РАБОТЫ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСА, НА ОСНОВЕ ПРОЦЕССА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ТРАНСПОРТНЫХ КОМПАНИЙ

Г.И. Абдикеримова^{1*}, Д.А. Куланова¹, И.Ю. Хан²

¹НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан

²Университет Мирас, Шымкент, Казахстан

Резюме. В статье проводится анализ ключевых проблем сдерживающие развитие транспортной отрасли Республики Казахстан. Рассматриваются вопросы построения эффективной логистической стратегии и внедрения современных методов управления бизнес-процессами транспортного предприятия. Которые, в свою очередь, относятся сегодня к числу приоритетных задач отечественной экономической науки и практики, а также для повышения продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: транспорт, стратегическое управление, транспортная система, экономическая эффективность, инфраструктура.

КӨЛІК КОМПАНИЯЛАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ ПРОЦЕСІ НЕГІЗІНДЕ КӨЛІК КЕШЕНІ ЖҰМЫСЫНЫҢ САПАСЫН АРТТЫРУДЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ АЛГОРИТМІН ӨЗІРЛЕУ

Г.И. Әбдікерімова^{1}, Д.А. Куланова¹, И.Ю. Хан²*

¹КАҚ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

²Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының көлік саласының дамуын тежейтін негізгі проблемаларға талдау жасалады. Тиімді логистикалық стратегияны құру және көлік кәсіпорнының бизнес-процестерін басқарудың заманауи әдістерін енгізу мәселелері қарастырылады. Бұл өз кезегінде отандық экономикалық ғылым мен практиканың, сондай-ақ елдің азық-түлік қауіпсіздігін арттырудың басым міндеттерінің қатарына жатады.

Түйін сөздер: көлік, стратегиялық басқару, көлік жүйесі, экономикалық тиімділік, Инфрақұрылым.

Авторлар туралы ақпарат:

Г.И. Әбдікерімова* – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, экономика кафедрасының доценті, Тауке хан к., 5, Шымкент, Қазақстан. E-mail: abdikerimova71@mail.ru

Д.А. Куланова – э.ғ.к., М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, ҰАО «Маркетинг және менеджмент» кафедрасының доценті, Тауке хан к., 5, Шымкент, Қазақстан. E-mail: k_dana_a@mail.ru

И.Ю. Хан – э.ғ.к., доцент, Мирас университетінің ғылыми жұмыстар жөніндегі проректоры, Ильяева к., 3, Шымкент, Қазақстан. E-mail: musik711@mail.ru

Сведения об авторах:

Г.И. Абдикеримова* - кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономика», Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, ул. Тауке хана 5, Шымкент, Казахстан. E-mail: abdikerimova71@mail.ru

Д.А. Куланова - кандидат экономических наук, доцент кафедры «Маркетинг и менеджмент», Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, ул. Тауке хана 5, Шымкент, Казахстан. E-mail: k_dana_a@mail.ru

И.Ю. Хан – кандидат экономических наук, доцент, проректор по НИР, университет Мирас, ул. Ильяева 3, Шымкент, Казахстан. E-mail: musik711@mail.ru

Information about authors:

G. Abdikerimova* - candidate of economic Sciences, docent of the Department of Economics, JSC M.Auezov South Kazakhstan University, st. Tauke Khana 5, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: abdikerimova71@mail.ru

D. Kulanova - Candidate of Economic Sciences, docent of the Department of «Marketing and Management» of JSC M.Auezov South Kazakhstan University, st. Tauke Khana 5, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: k_dana_a@mail.ru

I. Khan– Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Research, Miras University, st. Ilyaeva 3, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: musik711@mail.ru

Received: 28.07.2023

Accepted: 11.08.2023

Available online: 30.09.2023

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 47-52
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.05>

МРНТИ 06.52.13
УДК 338.49

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ КАЗАХСТАНА КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Б.З. Зиябеков, Ю.О. Кабаканова, И.Б. Першина*

Казахстанско-Немецкий Университет, Алматы, Казахстан

**Corresponding author e-mail: kabakanova@dki.kz*

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию роли специальных экономических зон (СЭЗ) в Казахстане как эффективного инструмента стимулирования экономического роста. Статья анализирует опыт функционирования специальных экономических зон в Казахстане, выявляет их основные характеристики и преимущества. Основное внимание уделяется экономическим и социальным эффектам, достигнутым благодаря созданию и развитию подобных зон. Рассматривается влияние СЭЗ на промышленное развитие, инновационную активность, снижение безработицы и содействие технологическому прогрессу в стране. В контексте постиндустриального развития и усиления глобальной конкуренции страны все более активно используют СЭЗ для привлечения иностранных инвестиций, технологий и расширения экспорта. С помощью анализа данных, сравнительных примеров подтверждается, что специальные экономические зоны стимулируют развитие экономического роста в Казахстане. Статья также выделяет ключевые вызовы и риски, связанные с управлением и развитием СЭЗ, и предлагает рекомендации для оптимизации их роли в стимулировании устойчивого экономического роста. В заключении подчеркивается, что специальные экономические зоны играют важную роль в стимулировании экономического роста Казахстана. Результаты данной работы могут быть полезными для формирования стратегий развития экономики через улучшение механизмов управления и дальнейшей оптимизации специальных экономических зон.

Ключевые слова: специальные экономические зоны, Казахстан, экономический рост, инструменты стимулирования, инвестиции, инновации, промышленное развитие, глобальная конкуренция, технологический прогресс.

Основные положения. В условиях современной глобальной экономики страны и регионы стремятся найти эффективные способы стимулирования своего экономического роста. В этом контексте специальные экономические зоны (СЭЗ) стали одним из важнейших инструментов, способствующих привлечению инвестиций, технологическому развитию и созданию новых рабочих мест. Казахстан как страна с активной интеграцией в мировую экономику также успешно использует СЭЗ для стимулирования своего экономического роста.

Введение. Специальные экономические зоны представляют собой географически определенные территории внутри страны, на которых устанавливаются особые правовые, налоговые и экономические режимы с целью привлечения инвестиций, развития определенных отраслей экономики и стимулирования инноваций. Основная цель создания СЭЗ заключается в создании благоприятных условий для предпринимательства, привлечения иностранных инвесторов, увеличения экспорта, а также содействия экономическому росту и развитию регионов.

Cite this article as: B.Z. Ziabekov, Y.O. Kabakanova, I.B. Pershina. Special economic zones of Kazakhstan as a tool to stimulate economic growth. *Statistics, accounting and audit.* 2023, 3(90), 47-52. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.05>

Материалы и методы. В работе используется метод аналитического обзора для выявления роли СЭЗ в стимулировании экономического роста в Казахстане, с учетом как экономических, так и социальных аспектов и с упором на практические рекомендации для политики и практики управления.

Результаты и обсуждение. История специальных экономических зон уходит корнями во вторую половину XX века, однако предпосылки для их создания можно найти и в более ранние периоды. Процесс развития СЭЗ можно разделить на несколько этапов:

ранний этап (середина XX века). Первые шаги к созданию СЭЗ можно обнаружить в стремлении некоторых стран создать специальные зоны с налоговыми преференциями для стимулирования экономического роста. Примером таких зон является Свободный порт Гонконг, основанный в 1950-х годах [1];

экспериментальный этап (1970-1980-е годы). В этот период некоторые страны начали активно разрабатывать концепцию СЭЗ и внедрять ее на практике. Примером успешной реализации является зона «Шэньчжэнь» в Китае и Зоны Производства для Экспорта (EPZ) в различных странах [2];

глобальное распространение (1990-е годы и позднее). В 1990-х годах концепция СЭЗ получила мировое распространение, и множество стран начали создавать свои СЭЗ с разнообразной отраслевой направленностью. Примерами успешных СЭЗ стали Сингапур, Дубай (ОАЭ), Мексика и другие [3].

Создание СЭЗ способствует развитию экономического роста по нескольким ключевым направлениям:

привлечение инвестиций. Одной из главных целей создания СЭЗ является привлечение как внутренних, так и иностранных инвестиций. Благодаря предоставлению инвесторам налоговых льгот, упрощенных процедур и других привилегий, СЭЗ становятся привлекательным местом для вложения капитала. Инвестиции, в свою очередь, способствуют развитию новых предприятий, созданию рабочих мест и увеличению объемов производства;

развитие отраслей экономики. СЭЗ способствуют развитию конкретных отраслей экономики, которые являются приоритетными для страны. Например, создание специализированных зон для производства высокотехнологичной электроники или металлургии может существенно усилить развитие данных секторов и улучшить технологический уровень страны;

содействие инновациям. Многие СЭЗ ориентированы на инновационное развитие. Здесь компании могут внедрять новые технологии, разрабатывать инновационные продукты и проводить научные исследования. Это способствует повышению уровня технологической оснащенности страны и ее конкурентоспособности на мировом рынке;

создание рабочих мест. СЭЗ способствуют созданию новых рабочих мест, что является важным фактором для социально-экономического развития регионов. Работники, занятые в СЭЗ, получают заработную плату, потребляют товары и услуги, что способствует повышению потребительского спроса и росту экономики в целом;

трансфер знаний. В СЭЗ часто создаются условия для тесного взаимодействия между бизнесом, научными и образовательными институтами. Это способствует трансферу знаний и опыта, что может усилить инновационное развитие страны;

СЭЗ влияют на стимулирование экономического роста за счет работы следующих механизмов:

налоговые льготы и преференции. Предоставление инвесторам особых налоговых условий позволяет снизить затраты на ведение бизнеса и увеличить прибыльность

проектов;

упрощенные таможенные процедуры. Упрощенные процедуры импорта и экспорта товаров позволяют сократить временные и финансовые затраты компаний;

инфраструктура. Создание развитой инфраструктуры в СЭЗ облегчает ведение бизнеса и привлекает инвесторов;

образование и научные исследования. Возможность взаимодействия с университетами и научными институтами способствует инновационному развитию.

Создание специальных экономических зон в Казахстане началось в 2001 году, когда была создана первая зона «Сарыарка». С тех пор число СЭЗ увеличилось до 12, охватывая различные регионы и отрасли [4].

Отраслевая направленность экономических зон Казахстана разнообразна и охватывает различные секторы экономики, такие как:

нефтегазовая и химическая промышленность;

производство;

агропромышленный комплекс;

логистика и транспорт;

инновации и технологии;

туризм и услуги;

экология и устойчивое развитие.

Согласно официальным данным [5], на конец 2021 года общий объем инвестиций во все специальные экономические зоны Казахстана достиг 1,81 трлн тенге, что приблизительно эквивалентно 4,2 млрд долларов США. Этот существенный объем инвестиций был привлечен как от местных, так и от иностранных инвесторов, включая вклады из Китая, России и Южной Кореи. Поддержка правительства Казахстана играла ключевую роль в успешной реализации этих СЭЗ, предоставляя инвесторам налоговые льготы, инфраструктурное развитие и другие преимущества для компаний, желающих вкладывать средства в страну.

Одной из наиболее заметных и успешных специальных экономических зон в Казахстане является СЭЗ «Хоргос-Восточные ворота», расположенная на границе с Китаем. Созданная в 2011 году, она смогла привлечь инвестиции более чем 50 компаний, включая гигантов электронной коммерции Alibaba и JD.com из Китая. Количественно, инвестиции в СЭЗ «Хоргос-Восточные ворота» оцениваются на уровне 800 млрд тенге (приблизительно 1,9 млрд долларов США) к 2021 году [5].

Еще одной заметной специальной экономической зоной, успешно привлекающей инвестиции, является Международный финансовый центр «Астана» (МФЦА), основанный в 2018 году. Расположенный в столице Нур-Султан, он предоставляет разнообразные финансовые услуги, включая банковские, страховые и услуги управления инвестициями. Общий объем инвестиций в МФЦА оценивается примерно в 80 млрд тенге (приблизительно 187 млн долларов США) к 2021 году.

Другие специальные экономические зоны Казахстана также оказались успешными в привлечении инвестиций. СЭЗ «Павлодар», сфокусированная на нефтехимической и химической промышленности, получила инвестиции более чем на 100 млрд тенге (приблизительно 235 млн долларов США). СЭЗ «Актау», ориентированная на развитие региона Каспийского моря, также привлекла инвестиции на уровне более 50 млрд тенге (приблизительно 117 млн долларов США) [5].

Создание новых рабочих мест в СЭЗ является одной из важнейших целей этих зон и Казахстан в данном вопросе не исключение, так как они способствуют развитию регионов, повышению занятости и улучшению экономической активности.

Следующие СЭЗ Казахстана можно назвать успешными в плане создания рабочих мест:

СЭЗ «Хоргос-Восточные ворота». Эта зона, расположенная на границе с Китаем, привлекла более 50 компаний, включая Alibaba и JD.com. Созданные рабочие места в сфере электронной коммерции, логистики и производства способствуют увеличению занятости в регионе [6].

СЭЗ «Астана – новый город». Зона ориентирована на развитие инновационных технологий, производство высокотехнологичной продукции, IT-сектор, а также на развитие инфраструктуры. Этот центр создал новые рабочие места для специалистов в IT и финансовой сфере [7].

СЭЗ «Павлодар» и СЭЗ «Актау». Эти зоны ориентированы на нефтехимическую и химическую промышленность, а также на развитие региона Каспийского моря. Создание рабочих мест в этих зонах связано с производством химических и нефтехимических продуктов [7].

СЭЗ Сарыарка расположена в городе Караганды и Бухар-Жырауском районе Карагандинской области, она была создана в 2011 года. Территория СЭЗ включает в себя Индустриальный парк «Металлургия-металлообработка» и субзону №1 «Кремниевая долина», соответственно площадью 534,9 и 60,11 гектар. Здесь производят готовые металлические изделия и строительные материалы. Теперь на территории СЭЗ можно также осуществлять сбор, обработку и удаление отходов, а также утилизацию (восстановление) материалов, включая вышедшие из эксплуатации транспортные средства, спецтехнику, сельхозмашин, холодильники и холодильное оборудование. Естественно, все предприятия данного СЭЗ должны быть обеспечены персоналом различной квалификации.

Заключение. Таким образом, специальные экономические зоны, привлекая инвестиции, создавая рабочие места и стимулируя инновации, играют важную роль в развитии экономики страны, в т.ч. и Казахстана. Информация, представленная в статье позволяет увидеть достигнутые результаты казахстанских СЭЗ и потенциал для их дальнейшего развития. Однако, нужно понимать, что существуют и вызовы, с которыми сталкиваются специальные экономические зоны. Они подразумевают необходимость обеспечения сбалансированности между интересами инвесторов и социальными потребностями регионов, а также обеспечение соблюдения экологических и социальных стандартов.

Поэтому для устойчивого успеха необходим постоянный мониторинг и адаптация стратегии развития СЭЗ к изменяющейся экономической и социальной среде.

Список литературы

1. Hsu S. Economic Zones in the 21st Century: An Overview. Springer.- 2017. - pp. 1-13. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66957-7_1.
2. Hsu S. Export Processing Zones in the Developing World: Theoretical and Empirical Perspectives. Springer. - 2017. - pp. 117-144. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66957-7_6.
3. Farole T., Akinci G., & Talebi S. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions // World Bank Policy Research Working Paper. – 2011. – 5733. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3483/WPS5733.pdf>.
4. Экономика [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/> (дата обращения: 10.08.2023).
5. Национальная цифровая инвестиционная платформа [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по инвестициям. – Режим доступа: <https://invest.gov.kz/> (дата обращения: 10.08.2023).

16.08.2023).

6. Alibaba Group и казахстанская инвесткомпания построят склад в МЦПС «Хоргос» [Электронный ресурс] // Информационное агентство EL.kz. – Режим доступа: https://el.kz/ru/alibaba-group-i-kazahstanskaya-investkompaniya-postroyat-sklad-v-mtsp-horgos_55759/ (дата обращения: 24.08.2023).

7. Стабильность цен и развитие финансовой системы в интересах общества [Электронный ресурс] // Национальный банк Республики Казахстан. – Режим доступа: <https://www.nationalbank.kz/> (дата обращения: 13.08.2023).

References

1. Hsu S. *Economic Zones in the 21st Century: An Overview*. Springer, 2017, pp. 1-13. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66957-7_1.

2. Hsu S. *Export Processing Zones in the Developing World: Theoretical and Empirical Perspectives*. Springer, 2017, pp. 117-144. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66957-7_6.

3. Farole T., Akinci G., & Talebi S. *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions*. World Bank Policy Research Working Paper, 2011, 5733. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3483/WPS5733.pdf>.

4. *Jekonomika*. Available at: <https://stat.gov.kz/> (data obrashheniya: 10.08.2023).

5. *Nacional'naja cifrovaja investionnaja platform*. Available at: <https://invest.gov.kz/> (data obrashheniya: 16.08.2023).

6. *Alibaba Group i kazahstanskaja investkompanija postrojat sklad v MCPS «Horgos»*. Available at: https://el.kz/ru/alibaba-group-i-kazahstanskaya-investkompaniya-postroyat-sklad-v-mtsp-horgos_55759/ (data obrashheniya: 24.08.2023).

7. *Stabil'nost' cen i razvitie finansovoj sistemy v interesah obshhestva*. Available at: <https://www.nationalbank.kz/> (data obrashheniya: 13.08.2023).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АЙМАҚТАРЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІ ҢНТАЛАНДЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Б.З.Зиябеков, Ю.О. Кабаканова, И.Б. Першина*

Қазақстан-Неміс Университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін. Бұл мақала Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтардың (АЭА) экономикалық өсуді ынталандырудың тиімді құралы ретіндегі рөлін зерттеуге арналған.

Мақалада Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтардың жұмыс істеу тәжірибесі талданады, олардың негізгі сипаттамалары мен артықшылықтары ашылады. Мұндай аймақтарды құру және дамыту арқылы қол жеткізілетін экономикалық және әлеуметтік әсерлерге басты назар аударылады. АЭА-ның елдегі индустриялық дамуға, инновациялық белсенділікке, жұмыссыздықты азайтуға және технологиялық прогресті ілгерілетуге әсері қарастырылған.

Постиндустриалды даму және жаһандық бәсекелестіктің күшеюі жағдайында елдер шетелдік инвестицияларды, технологияларды тарту және экспортты кеңейту үшін АЭА-ны көбірек пайдалануда.

Мәліметтерді талдау, салыстырмалы мысалдар көмегімен арнайы экономикалық аймақтар Қазақстанның экономикалық өсімінің дамуын ынталандыратыны дәлелденді. Мақалада сондай-ақ АЭА-ны басқару мен дамытуға байланысты негізгі қиындықтар мен тәуекелдерге тоқталып, олардың тұрақты экономикалық өсуді ынталандырудағы рөлін оңтайландыру бойынша ұсыныстар берілген.

Қорытындылай келе, арнайы экономикалық аймақтар Қазақстанның экономикалық өсімін ынталандыруда маңызды рөл атқаратыны атап өтілді. Бұл жұмыстың нәтижелері басқару тетіктерін жетілдіру және арнайы экономикалық аймақтарды одан әрі оңтайландыру арқылы экономикалық даму стратегияларын қалыптастыру үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: арнайы экономикалық аймақтар, Қазақстан, экономикалық өсу, ынталандыру құралдары, инвестиция, инновациялар, индустриялық даму, жаһандық бәсеке, технологиялық прогресс.

SPECIAL ECONOMIC ZONES OF KAZAKHSTAN AS A TOOL TO STIMULATE ECONOMIC GROWTH

B. Ziabekov, Y. Kabakanova, I. Pershina

Kazakh-German University, Almaty, Kazakhstan

Summary. This article is devoted to the study of the role of special economic zones (SEZ) in Kazakhstan as an effective tool for stimulating economic growth.

The article analyzes the experience of functioning of special economic zones in Kazakhstan, reveals their main characteristics and advantages. The main attention is paid to the economic and social effects achieved through the creation and development of such zones. The impact of SEZs on industrial development, innovation activity, unemployment reduction and promotion of technological progress in the country is considered.

In the context of post-industrial development and increased global competition, countries are increasingly using SEZs to attract foreign investment, technology, and expand exports.

With the help of data analysis, comparative examples, it is confirmed that special economic zones stimulate the development of economic growth in Kazakhstan. The article also highlights the key challenges and risks associated with the management and development of SEZs and offers recommendations for optimizing their role in stimulating sustainable economic growth.

In conclusion, it is emphasized that special economic zones play an important role in stimulating the economic growth of Kazakhstan. The results of this work can be useful for the formation of economic development strategies through the improvement of management mechanisms and further optimization of special economic zones.

Keywords: special economic zones, Kazakhstan, economic growth, incentive instruments, investment, innovation, industrial development, global competition, technological progress.

Авторлар туралы ақпарат:

Б.З. Зиябеков - э.ғ.д., профессор, Қазақстан-Неміс Университеті, Пушкин к., 111, Алматы, Қазақстан. E-mail: beisenbek.1952@mail.ru

Ю.О. Кабаканова* - аға оқытушы, Қазақстан-Неміс Университеті, Пушкин к., 111, Алматы, Қазақстан. E-mail: kabakanova@dku.kz

И.Б. Першина - аға оқытушы, Қазақстан-Неміс Университеті, Пушкин к., 111, Алматы, Қазақстан. E-mail: pershina@dku.kz

Информация об авторах:

Б.З. Зиябеков - д.э.н., профессор, Казахстанско-Немецкий Университет, ул. Пушкина, 111, Алматы, Казахстан. E-mail: beisenbek.1952@mail.ru

Ю.О. Кабаканова* - ст. преподаватель, Казахстанско-Немецкий Университет, ул. Пушкина, 111, Алматы, Казахстан. E-mail: kabakanova@dku.kz

И.Б. Першина - ст. преподаватель, Казахстанско-Немецкий Университет, ул. Пушкина, 111, Алматы, Казахстан. E-mail: pershina@dku.kz

Information about authors:

B. Ziabekov - Doc. of Ec. Sci., Professor, Kazakh-German University, st. Pushkina, 111, Almaty, Kazakhstan. E-mail: beisenbek.1952@mail.ru

Y. Kabakanova* - senior lecturer, Kazakh-German University, st. Pushkina, 111, Almaty, Kazakhstan. E-mail: kabakanova@dku.kz

I. Pershina - senior lecturer, Kazakh-German University, st. Pushkina, 111, Almaty, Kazakhstan. E-mail: pershina@dku.kz

Получено: 30.07.2023

Принято к рассмотрению: 21.08.2023

Доступно онлайн: 30.09.2023

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 53-61
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.06>

МРНТИ 82.05.09
УДК 65.338

МЕДИЦИНАЛЫҚ КОМПАНИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ

А.Е.Бейсебаева^{1}, И.Ю.Хан²*

¹ Туран Университеті, Алматы, Қазақстан

² Мирас Университеті, Шымкент, Қазақстан

*Corresponding author e-mail: aliya-1210@mail.ru

Аңдатпа. Бұл зерттеудің өзектілігі цифрландыру процесінде нақты тәуекелдер мен қауіптердің қалыптасуымен байланысты. Оларды анықтау сипаттамаларына және әсер етуші факторларға байланысты бейімделу жолдарын әзірлеуге сұраныс жасалуда.

Тәуекел тәсіліне негізделген ғылыми еңбектер мен эмпирикалық зерттеулердің әртүрлілігіне қарамастан, цифрлық трансформациямен жүретін процестерді ескере отырып, тәуекелді анықтаудың кейбір аспектілері зерттеудің мақсаты мен міндеттерін алдын ала анықтайтын нақтылауға жүйенеді.

Ғылыми жаңалық цифрландыру жағдайында ұйымның тәуекелдерін зерттеудің теориялық негіздерін әзірлеумен анықталады: цифрлық экономиканың тірегі ретінде цифрлық тәуекелді негіздеу, тәуекел факторларын жалпылау, олардың сорттарын анықтау, менеджментті қабылдау бағыттары, цифрлық трансформацияны, тәуекелдерді ықтимал қауіптермен және басқарудың негізгі бағыттарымен бірге көрсетуді ескереді.

Түйін сөздер: менеджмент, медициналық компаниялар, денсаулық сақтау, тәуекелдерді басқару, тұрақты даму, эмпирикалық зерттеулер, медицина, инновация, цифрлық инновация, инновациялық технологияларды енгізу, инновациялық менеджмент.

Негізгі ережелер. Мақалада цифрландырудағы тәуекелдерді басқару жүйесі өте әртүрлі екені көрсетілген. Динамикалық ортада қауіпсіз және қолжетімді өмірді құру мүмкіндігі соңғы онжылдықтарда экономикалық дамудың маңызды негізі болды. Көптеген ғылыми-практикалық есептер мен аналитикалық деректер цифрландыру жағдайында тәуекелдерді басқару мүмкіндігін растайды.

Кіріспе. Цифрландыру – төртінші өнеркәсіптік революцияны бейнелейтін заманауи шындықтың ажырамас белгісі. Жаңа жағдайларға бейімделе отырып, ұйымдар «цифрландыруға» - цифрлық технологияларды енгізуге мәжбүр, оларды пайдалану өзекті қажеттілікке және бәсекелестік артықшылықтарды құрудың ең тиімді құралына айналады.

Бұл құқықты қамтамасыз ету үшін Қазақстанда бірқатар кешенді шаралар жүзеге асырылуда: мақсатты мемлекеттік бағдарламалар аясында қызмет көрсетушілерді қаржыландыру, оларды соңғы үлгідегі жоғары технологиялық медициналық жабдықтармен жарақтандыру, цифрлық және денсаулық сақтау технологияларын енгізу, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік негізінде қызмет көрсету, сондай-ақ денсаулық сақтау қызметтерін ақпараттық-коммуникациялық қамтамасыз етуді ауқымды дамыту бойынша сапалы жаңа ұйым.

Cite this article as: A.E. Beisebayeva, I.Y. Khan. Risk management in the conditions of digitalization in the sphere of medical companies. *Statistics, accounting and audit*. 2023, 3(90), 53-61. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.06>

Алайда бұл шаралар жеткіліксіз. Цифрлық технологияларды пайдалана отырып қызмет көрсету, оларды пайдалану тәжірибесін жалпылау, оның ішінде өзіндік құны мен сандық көрсеткіштерін талдау тәжірибесі Қазақстанда аз. Заманауи жағдайларда денсаулық сақтау қызметтерін көрсетудің барлық аспектілерін кешенді түрде қамтитын әзірленген тұжырымдамалар жоқ.

Осы мәселенің жоғары өзектілігі мен түбегейлі маңыздылығы осы қызметтерді өндірушілердің қызметін ақпараттық-коммуникациялық қамтамасыз ету үшін цифрлық технологияларды қолданудың салалық ерекшеліктерін ескере отырып, денсаулық сақтау қызметтерін дамытуды басқару бойынша осы зерттеудің перспективалық бағытын айқындады.

Материалдар мен әдістер. Бұл зерттеу шолу және қолданбалы болып табылады. Негізгі әдістер: талдау және синтез, сипаттау, салыстыру, жалпылау. Зерттеудің ақпараттық базасы ашық көздерден шетелдік авторлардың ғылыми және қолданбалы сипаттағы жарияланымдары, нормативтік актілер, түрлі ұйымдардың ресми сайттарының ақпараты, автордың аталған мәселелер бойынша өз зерттеулері болды.

Нәтижелер және талқылау. Әдебиеттерде цифрлық трансформация цифрлық технологиялардың артықшылықтарын пайдалану арқылы іскерлік және ұйымдастырушылық қызметте, процестерде, құзыреттерде өзгерістер ретінде анықталады. Ұйымдар үшін цифрлық трансформация сыртқы және ішкі бизнестің жаңа үлгілері мен бизнес ережелерін әзірлеуді білдіреді [1].

Заманауи дәуірдің – цифрландыру дәуірінің сипатты белгілері – смарт құрылғыларды пайдаланудың экспоненциалды өсуі, интернет жылдамдығы және оның қоғамның экономикалық және әлеуметтік өміріне ену дәрежесі. Біріккен Ұлттар Ұйымының 2021 жылғы цифрлық экономиканың дамуы туралы баяндамасында 2022 жылы әлемдік ішкі және жаһандық Интернет протоколы (IP) трафигі 2016 жылға дейін барлық интернет-трафиктен асып түсетіні атап өтілген [2].

Статистикалық деректер (1-кесте) цифрлық, желілік технологиялардың жедел енуін, интернет кеңістігінің дамуын көрсетеді: ұйымдар жаһандық желілердің пайдасына бірте-бірте жергілікті желілерден бас тартуда, ақпаратты қабылдау мен өңдеудің мобильді құралдарына көшуде (пайызы дербес компьютерлер мен жергілікті желілерді пайдаланатын ұйымдар азайып келеді). Ұялы байланыс құрылғыларының көбеюі аясында жергілікті телефон желісінің телефон аппараттары санының қысқару үрдісі де қоғамды цифрландыруды жеделдету пайдасына куәландырады.

Цифрлық технологиялар генеративті, оңай өзгертіледі және басқалармен біріктіріледі, бұл мүмкіндіктердің жаңа вариацияларын тудырады [3–5]. Ашықтық пен рекомбинацияның нәтижесінде пайда болатын «генеративтілік» өнімдердің, қызметтердің және бизнес үлгілерінің құнды ұсыныстарын жаһандық және жергілікті қажеттіліктерге бейімделу үшін жылдам қайта құрылымдауға мүмкіндік береді.

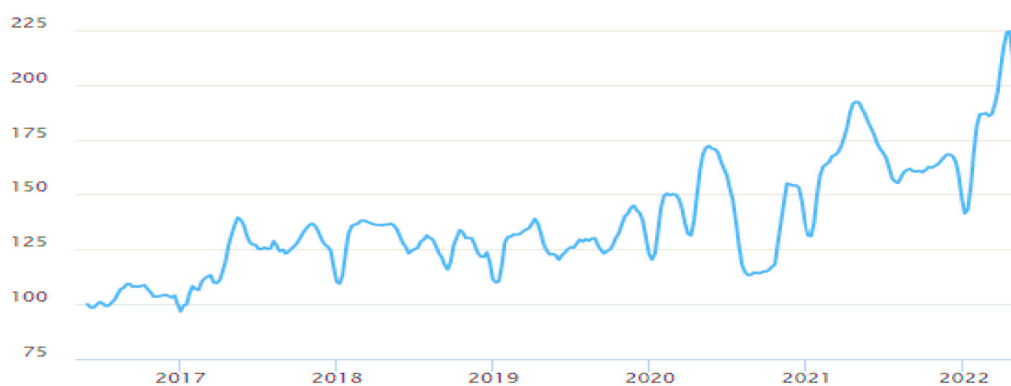
Цифрландыру тұтынушылық сұраныстың өзгеруіне әкеледі: жылдам онлайн сатып алулар, қолжетімділік және тауарларды іздеу, тапсырыс беру, алу және төлеу үшін құрылғыларды пайдалану мүмкіндігі үшін сұраныс жасалады. Жұмыс орнында стационарлық АКТ пайдаланатын ұйымдар үлесінің төмендеуі (2020-2021 жылдарға арналған деректер, 1-кесте) платформалық жұмыспен қамтудың өсуімен қатар болды - экономикалық қызметті жүзеге асыру үшін цифрлық платформаларды пайдаланатын концерттік жұмысшылар санының артуы, онлайн еңбек индексінің динамикасы дәлелдейді. Индекс жалпы өсу үрдісін көрсетеді: 2019 жылы қарашад айынан 140,1-ден бастап 2022 жылы сәуір айына дейін 217,5 (1-сурет).

1 кесте – Қазақстан Республикасындағы ұйымдарда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану

Пайдаланатын ұйымдар (%)	дербес компьютерлер	2010	2018	2019	2020	2021
	серверлер	93,8	92,1	94,0	93,5	80,7
	жергілікті компьютерлік желілер	18,2	50,6	53,4	53,8	46,4
	жаһандық ақпараттық желілер	68,4	61,1	63,9	63,5	54,7
	оның ішінде Интернет желілер	83,4	89,7	92,0	92,0	-
	арнай бағдарламалық қамтамасыз ету	56,7	88,9	91,1	91,2	-
	Веб-сайты бар ұйымдар (%)	89,1	83,9	85,9	85,9	65,4
100 тұрғынға шаққандағы жергілікті телефон желісінің телефон аппараттарының саны	28,5	47,4	50,9	51,9	44,3	
100 тұрғынға шаққандағы ұялы байланыс құрылғыларының саны	31,4	22,2	20,8	19,1	18,7	
Көрсетілген байланыс қызметі бір тұрғынға, теңге	166,4	200,3	196,9	211	208,1	
	5253,9	6151,5	6126,0	6352,8	6473,1	

Ескерту – <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша құрастырылған

1 сурет - Онлайн еңбек индексі, 2017–2022

Ескерту – <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша құрастырылған

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының деректері бойынша Қазақстан медициналық-демографиялық жағдайы өте шиеленісті ел болып табылады. Сонымен қатар, жалпы денсаулық сақтау жүйесі халықаралық стандарттар бойынша төмен рейтингке ие. Сондықтан жоғары технологиялы денсаулық сақтау жүйесін ілгерілету және медициналық қызмет көрсету сапасын арттыру – мемлекетіміздің саясатының басым бағыты. Медициналық көмектің сапасын басқаруда медициналық көмек көрсету және ұйымдастырушылық процестерді басқарудың заманауи шешімдерін енгізу шешуші фактор болып табылады.

Осыған байланысты Қазақстанда денсаулық сақтау жүйесі саласында бірқатар мемлекеттік бағдарламалар, заңнамалық актілер мен институционалдық бастамалар қабылданды. Атап айтқанда, (2016-2020 ж.) «Денсаулық» және (2011-2015 ж.)

«Саламатты Қазақстан» бағдарламалары әлеуметтік қызметтерді енгізуге, медициналық қызметтердің сапасын арттыруға, қолжетімділік деңгейін арттыруға, сондай-ақ әлеуметтік қызметтерді бейімдеуге бағытталған. денсаулық сақтау жүйесін қоғам және заман талабына сай нарықтық жағдайға бейімдеу.

Бағдарламаларда денсаулық сақтау жүйесіндегі ұйымдарда осы мақсаттарға қол жеткізу, дамыту және жұмыс істеу көбінесе нарықтық экономикадағы жұмыс үрдісіне цифрлық инновацияларды енгізу бойынша тиімді жұмыстың арқасында екені атап өтілді. Сонымен қатар, Қазақстанда денсаулық сақтау жүйесінің ұйымдары күрделі жетіспеушілікті бастан кешіруде, бұл өткен жылдардағы техникалық, технологиялық, өнім, ұйымдастырушылық, басқарушылық, маркетингтік және цифрлық инновациялардағы статистикалық мәліметтермен расталады.

Барлық заманауи стандарттарға сәйкес келетін шын мәнінде жаңа денсаулық сақтау жүйесін құру қиын қаржылық жағдайда, кең аумақта, шағын ресурстарда және өзгермелі демографиялық жағдайда заманауи технологиялық шешімдерді жасауды талап ететін медициналық көмектің сапасын да, қолжетімділігін де арттыруды білдіреді. Қазақстан Республикасы медицина саласындағы барлық үдерістерді одан әрі цифрландыруда ғана шешімін табады.

Денсаулық сақтауда цифрландыру үдерісінің қалыптасуы дамыған елдердегі экономиканың басқа да ірі секторлары сияқты кезеңдерден өтті. 1950 жылдардан бастап барлық жетекші халықаралық компаниялар күнделікті операцияларды автоматтандыру бойынша жұмыс істей бастады, осы кезде денсаулық сақтау саласының көптеген негізгі ойыншылары ақпараттық жүйелерді (бұдан әрі - АЖ) пайдалануды қолға ала бастады. деректерді өңдеу, сондай-ақ қызметтерді көрсету үшін деректерді пайдалану.

Осы уақыт аралығында Америка Құрама Штаттары мен Германия сияқты дамыған елдер елдегі денсаулық сақтау саласын цифрландыруға қажетті барлық техникалық инфрақұрылымды қамтамасыз ете алатын түрлі заңдар мен арнайы бағдарламаларды қабылдай бастады [6].

Көпшілік цифрландыру саласындағы революция деп атайтын қазіргі кезең әртүрлі сегменттерді толық қамтумен ғана емес, сонымен қатар АКТ-ның абсолютті заманауи және жаңа рөлімен сипатталады, ол өз кезегінде негізгі қозғаушы күштердің бірі болып табылады. әртүрлі өзгерістерді дамыту үшін.

С.Мартин цифрлық желі цифрлық денсаулықтың өзгеруіне екі түрлі жолмен әсер ететінін айтады.

Бірінші бағыт – электронды медицина. Интернетті пайдалану диагностика мен емдеудің дәстүрлі әдістерінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қадағалаудың мүлде жаңа нысандарын қолданудың арқасында медициналық көмектің сапасы да артып келеді. Цифрлық медицина ғылыми-зерттеу қызметін, сонымен қатар білім беру қызметін дамытуға мүмкіндіктер береді [6].

Екінші бағыт – халықтың санитарлық-ағарту жұмыстарын жүргізу бағытында Интернет арқылы қоғамның өз денсаулығына деген көзқарасын өзгерту [7].

Гюнтер Эйзенбах цифрлық денсаулық медициналық информатика мен денсаулық сақтаудың қиылысында пайда болып, медициналық тәжірибе үшін жаңа мүмкіндіктер ашты деп санайды. Зерттеуші бұл термин технология саласындағы дамуды да, барлық деңгейде және АКТ көмегімен денсаулық сақтау сапасын арттыруды көздейтін мүлдем жаңа қызмет бағытын білдіреді деп есептейді.

Бұл ретте ол кибермедицина ұғымын береді. Кибермедицина арқылы ол интернеттің медицина саласындағы мүмкіндіктерін зерттеуді түсінеді. Егер цифрлық

денсаулық практикалық белсенділікті көрсетсе, онда кибермедицина – білім саласы [8].

Біздің елде бұл термин бойынша біз телемедицинаны көреміз. Телемедицина – қажетті жерлерде медициналық көмек пен әртүрлі денсаулық сақтау қызметтерін көрсету үшін АКТ-ны қолданатын медицина саласы. Г.Эйзенбах телемедицина ауруларды диагностикалау және емдеу үшін көбірек қолданылатынына, ал кибермедицина тек аурудың алдын алу мен халықтың денсаулығын сақтауда қолданылатынына назар аударады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында Интернетте Денсаулық сақтау министрлігінің 22 ақпараттық жүйесі жұмыс істейді. Олар медициналық ұйымдардан деректер жинауды және ұлттық деңгейде қамтамасыз етуді қамтамасыз етеді, бірақ бұл ақпарат ағынында пациенттер жоқтың қасы.

2004-2005 жылдары Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі денсаулық сақтау саласындағы ішкі процестерді толық автоматтандыруды қамтамасыз ету мақсаты болып табылатын Денсаулық сақтаудың Бірыңғай ақпараттық жүйесін құру бойынша ауқымды жобаны іске қосты. сектор, медициналық мәліметтерді электронды түрде жүргізу, нақты аналитикалық және статистикалық ақпаратты жинау. ДСБМЖ негізгі және ең үлкен құрамдас бөлігі елдегі барлық медициналық ұйымдар үшін медициналық ақпараттық жүйе болып табылатын медициналық статистикалық жүйе болды.

Осылайша, ақпараттандыруға баса мән беріле бастады және ДСБМЖ тікелей бенефициарлары тек денсаулық сақтау саласының менеджерлері ғана емес, сонымен қатар бухгалтерлік есеп пен есеп беру құжаттамасының бір бөлігін қағаз жүзінде жүргізу қажеттілігінен құтылған медициналық қызметкерлерге айналуы тиіс.

Басқарушылық және қаржылық шешімдерді қабылдау үшін аналитикалық ақпаратты жинау бойынша күш-жігердің шоғырлануына дәрігерлерге қауіпсіз, сапалы және қолжетімді медициналық қызметтерді көрсетуге мүмкіндік беретін ДСБМЖ функционалдығы арқасында қол жеткізілді. Сайып келгенде, соңғы пайдаланушының қатысуының болмауы UHMIS енгізу процестерінен бас тартуға және жасырын қарсылыққа әкелді.

2011 жылы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі халықаралық сарапшылардың қолдауымен денсаулық сақтауды ақпараттандыру саласындағы қолданыстағы тәсілдерді бағалауды және қайта қарауды бастады. Осы қызметтің нәтижесі Қазақстан Республикасының 2013-2020 жылдарға арналған электрондық денсаулық сақтауды дамыту тұжырымдамасын әзірлеу болды.

1.0 тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 23 сәуірдегі отырысында бекітілді және Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2013 жылғы 3 қыркүйектегі № 498 бұйрығымен бекітілді.

1.0 тұжырымдамасында электронды денсаулық сақтауды дамытудың заманауи бағыты қайта қаралды және ақпараттандыру шешімдерінің қолжетімді нарығын құруға бағытталды, бұл өз кезегінде монополиясыздандыру және орталықсыздандыру принциптеріне негізделген.

Осы тұжырымдаманы әзірлеу кезінде стратегиялық құжаттарда, оның ішінде Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында көрсетілген Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау жүйесінің басым бағыттарына, сондай-ақ даму мақсаттарына үлкен көңіл бөлінді. Қазақстан халқы 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» және «Саламатты Қазақстан» денсаулық сақтауды дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

Осылайша, 1.0 Тұжырымдамасы шеңберінде аналитикалық деректерді жинаудан денсаулық сақтау жүйесінің барлық негізгі субъектілерінің: халықты, қажетті ақпаратқа қатысуын және қолжетімділігін қамтамасыз ететін интеграцияланған ақпараттық ортаны қалыптастыруға баса назар аударылады. медициналық тауарлар мен қызметтерді жеткізушілер, мемлекеттік ұйымдар. Тиісінше, мүдделі тараптар арасында функциялар мен жауапкершіліктерді қайта бөлу болуы керек.

Тұжырымдаманы іске асыру шеңберінде 2015 жылдан бастап өңірлерде медициналық ұйымдардың бизнес-процестерін автоматтандыруға арналған медициналық ақпараттық жүйелерді (бұдан әрі – МАЖ) енгізу бойынша жұмыс күшейтілді, онда пациенттер ФТЭ аймақтық деңгейде қалыптасады. Денсаулық сақтауды цифрландырудың іргелі қағидаттарының бірі «пациентке бағдарлану» болып табылады, оны жүзеге асыру үшін ұлттық ТҚЕ енгізу қажет.

Ұлттық ЖТҚ еліміздің медициналық ұйымдарында науқасты тексеру және емдеу нәтижелері туралы мәліметтерді қамтиды. Пациенттің ақпараты өзара әрекеттесу платформасының (бұдан әрі - Платформа) бөлігі болып табылатын және медициналық мамандарға да, пациенттерге де қолжетімді болатын бір ЕРН репозиторийінде сақталады.

Медициналық ұйымдар денсаулық сақтау министрлігі бекіткен барлық стандарттар мен талаптарға сәйкес болған жағдайда, әрбір медициналық ұйымның нақты талаптары мен бизнес-процестеріне сәйкес келетін функционалдығы көбірек болатын медициналық ақпараттық жүйелерді дербес таңдауға және сатып алуға құқылы және мүмкіндігі болады. Қазақстан Республикасының.

Медициналық мекемелердің барлық бизнес-процестерін автоматтандыру, клиникалық және басқарушылық шешімдерді қабылдауға жәрдемдесу, медициналық ақпаратты қағазсыз басқаруға көшуді қолдау, медицина саласындағы әртүрлі қызметтердің сапасын, тиімділігін және қауіпсіздігін арттыру және әртүрлі медициналық қызметтерді қысқарту СИС міндеттері болып табылады. қателер. АКТ саласы, өз кезегінде, бұл процеске белсенді түрде қатысады және сапасы мен құны бойынша бір-бірімен бәсекелесетін электрондық денсаулық сақтау шешімдерінің ашық нарығын жасайды.

Тұжырымдама шеңберінде Тұғырнаманы іске асыру жоспарланған. Платформаны енгізу медициналық көмектің үздіксіздігін, денсаулық сақтаудың ақпараттық жүйелерінің өзара әрекеттесуін, қажеттіліктерге бағытталған қауіпсіз, әділ, жоғары сапалы және тұрақты денсаулық сақтау жүйесін қамтамасыз ету үшін тиісті, нақты және толық ақпаратты автоматтандырылған жинауды жүзеге асыруды қамтамасыз етеді. науқастардың саны.

Платформа 2019 жылдың 14 қаңтарында сынақтық пайдалануға берілді. 2019 жылдың шілдесінде «eGov порталында медициналық құжаттарды ұсыну қызметі» іске қосылды, онда келесі жеке медициналық деректер бар: емханаға, учаскелік дәрігерге тіркелу; диспансерлік есепке алу, рецепттер, жоспарлы госпитализация.

Сонымен қатар, қағазсыз стационар жобасының арқасында Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау ұйымдарының 100%-ы электронды медициналық құжаттамаға көшті.

Қорытынды. Қазіргі уақытта денсаулық сақтаудың әлеуметтік маңызы зор, оның ғылыми даму деңгейі бір орында тұрмайды. Бұл стратегиялық маңызды міндеттермен айналысатын ең ірі әлеуметтік институт.

Сәйкестікті қолдайтын сандық жүйені құру қиын, бірақ мұндай жүйе болғаннан кейін ұйымдағы әрбір өзара әрекеттесу дұрыс құралдар болған жағдайда бақыланатын

және түсіндірілетін деректерге айналады. Ұйымның әр бұрышында не болып жатқанын білу сәйкестікті қамтамасыз етудің кілті болып табылады және денсаулық сақтау жүйесіндегі тәуекелдерді анықтай алатын интеллектуалды құралдарды құру сәйкестікке бағытталған стратегиялар арқылы басқарылатын цифрлық трансформацияға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта бұл салада мемлекеттік реттеудің рөлі жетекші болып табылады. Оның себебі, денсаулық сақтау саласында толыққанды нарық қалыптаса алмайды. Экономиканың басқа салаларында түсінікті қарапайым нарықтық қатынастар бұл жерде нарықтың сәтсіздігіне байланысты жұмыс істемейді, өйткені денсаулық сақтау қоғамдық экономиканың бір саласы ретінде нарықтың жұмысын бұзатын бірқатар сипаттамаларға ие. механизмдер. Медициналық қызметтерді тұтытуда тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету денсаулық сақтау бюджетін қайта бөлу қажеттілігін талап етеді, бұл мемлекеттік реттеу жағдайында және халықтың әлеуметтік-экономикалық мүмкіндіктерінің бытыраңқылығы жағдайында ғана мүмкін болады, денсаулық сақтау принципін құрайды. қамқорлық ынтымақтастығы маңызды.

Осылайша, ұйым өз деректеріне ие болған кезде, ол өзінің ең үлкен мәселелерін шешетін және оларды табысқа жету құралына айналдыратын интеллектуалды жүйелерді жасай алады. Бұл жаңа жүйелер бізге болашақта цифрлық бизнес операцияларына өсіп келе жатқан сұранысты қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Bencsik A., Hargitai D.M., Kulachinskaya A. Trust in and Risk of Technology in Organizational Digitalization // *Risks*. – 2022. – № 10 (5). – p. 90. <https://doi.org/10.3390/risks10050090>.
2. Digital Economy Report 2021. United Nations Conference on Trade and Development [Electronic resource]. - Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_ru.pdf (date of application: 28.05.2022).
3. Alieva K.Sh., Losev V.S. Development of the information and communication technologies sector in the digital economy // *Ученые заметки ТОГУ*. – 2021. – № 4. – p. 33–37.
4. Калашникова Е.Б., Воронина П.А. Развитие цифровой экономики и информационных технологий в Российской Федерации // *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. – 2020. – № 11–4(50). – с. 115–117. <https://doi.org/10.24411/2500-1000-2020-11261>.
5. Варнавский В.Г. Цифровые технологии и рост мировой экономики: верификация трендов и прогноза // *Друckerовский вестник*. – 2020. – № 3(35). – с. 5–18. <https://doi.org/10.17213/2312-6469-2020-3-5-18>.
6. Березной А.В., Сайгитов Р.Т. «Цифровая революция» и инновационные бизнес-модели в здравоохранении: глобальные тренды и российские реалии // *Вестник РАМН*. – 2016. – №71(3). - С. 200-213.
7. Sass HM. E-Health, Health Promotion and Wellness Communities, online im Internet. -2004. [Electronic resource]. - Available at: <http://www.e-health-ethics.org/eh-pub-sass-healthpromotion.pdf> (date of application: 18.04.2022).
8. Oh H., Rizo C., Enkin M., Jadad A. What is eHealth?: a systematic review of published definitions. *World Hosp. Hlth Services: offic. J. Int. Hosp. Fed.* – 2005. – P.32-40.

References

1. Bencsik A., Hargitai D.M., Kulachinskaya A. Trust in and Risk of Technology in Organizational Digitalization. *Risks*, 2022, 10(5), p. 90. <https://doi.org/10.3390/risks10050090>.
2. Digital Economy Report 2021. United Nations Conference on Trade and Development. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_ru.pdf (data obrashcheniya: 28.05.2022)
3. Alieva K.Sh., Losev V.S. Development of the information and communication technologies sector in the digital economy. *Uchenye zametki TOGU*. 2021, 4, pp. 33–37.
4. Kalashnikova E.B., Voronina P.A. Razvitie tsifrovoy ekonomiki i informatsionnykh tekhnologii v Rossiiskoi Federatsii [Development of the digital economy and information technologies in the Russian Federation]. *Mezhdunarodnyi zhurnal gumanitarnykh i estestvennykh nauk*. 2020, 11–4(50), pp. 115–117.

<https://doi.org/10.24411/2500-1000-2020-11261> (in Russian).

5. Varnavskii V.G. Tsifrovye tekhnologii i rost mirovoi ekonomiki: verifikatsiya trendov i prognoza [Digital technology and global economic growth: verification of trends and forecast]. *Drukerovskii vestnik*. 2020, 3(35), pp. 5–18. <https://doi.org/10.17213/2312-6469-2020-3-5-18> (in Russian).

6. Bereznoi A.V., Saigitov R.T. Tsifrovaya revolyutsiya i innovatsionnye biznes-modeli v zdavookhraneni: globalnye trendy i rossiiskie realii [Digital Revolution and Innovative Business Models in Healthcare: Global Trends and Russian Realities]. *Vestnik RAMN*. 2016, pp. 200-213 (in Russian).

7. Sass HM. *E-Health, Health Promotion and Wellness Communities, online im Internet*. 2004. Available at: <http://www.e-health-ethics.org/eh-pub-sass-healthpromotion.pdf> (date of application: 18.04.2022).

8. Oh H., Rizo C., Enkin M., Jadad A. *What is eHealth?: a systematic review of published definitions*. World Hosp. Hlth Services: offic. J. Int. Hosp. Fed. 2005, pp.32-40.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СФЕРЕ МЕДИЦИНСКИХ КОМПАНИИ

А.Е. Бейсебаева^{1}, И.Ю. Хан²*

¹ Университет Туран, Алматы, Казахстан

² Университет Мирас, Шымкент, Казахстан

Резюме. Актуальность данного исследования связана с тем, что в процессе цифровизации формируются специфические риски и угрозы. Создается запрос на их выявление и разработку путей адаптации в зависимости от характеристик и влияющих факторов.

Несмотря на многообразие научных работ и эмпирических исследований, базирующихся на рискологическом подходе, некоторые аспекты идентификации риска с учетом процессов, сопутствующих цифровой трансформации, апеллируют к уточнению, что предопределяет цель и задачи исследования.

Научная новизна определяется развитием теоретических основ исследования рисков организации в условиях цифровизации: обоснованием цифрового риска как системообразующего в цифровой экономике, обобщением факторов рисков, выявлением их разновидностей, областей управления с учетом цифровой трансформации, представление рисков во взаимосвязи с возможными угрозами и ключевыми областями управления.

Ключевые слова: управления, медицинские компании, здравоохранение, управление рисками, устойчивое развитие, эмпирическое исследование, медицина, инновации, цифровые инновации, внедрение инновационных технологий, управление инновациями.

RISK MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION IN THE SPHERE OF MEDICAL COMPANIES

A. Beisebayeva^{1}, I. Khan²*

¹ Turan University, Almaty Kazakhstan

² Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Summary. The relevance of this study is due to the fact that specific risks and threats are formed in the process of digitalization. A request is being made to identify them and develop ways to adapt depending on the characteristics and influencing factors.

Despite the variety of scientific papers and empirical studies based on the risk approach, some aspects of risk identification, taking into account the processes accompanying digital transformation, appeal to clarification, which predetermines the purpose and objectives of the study.

Scientific novelty is determined by the development of the theoretical foundations for studying the risks of an organization in the context of digitalization: substantiation of digital risk as a backbone in the digital economy, generalization of risk factors, identification of their varieties, areas of management taking into account digital transformation, presentation of risks in conjunction with possible threats and key areas of management.

Keywords: *management, medical companies, healthcare, risk management, sustainable development, empirical research, medicine, innovation, digital innovation, implementation of innovative technologies, innovation management.*

Авторлар туралы ақпарат:

А.Е. Бейсебаева* – Тұран университетінің докторанты, менеджмент бағыты, 2 курс, Сәтбаев к., 16а, Алматы Қазақстан. E-mail: aliya-1210@mail.ru

И.Ю. Хан – э.ғ.к., доцент, Мираc университетінің ғылыми жұмыстар жөніндегі проректоры, Иляева к., 3, Шымкент, Қазақстан. E-mail: musik711@mail.ru

Сведения об авторах:

А.Е. Бейсебаева* – докторант, направление Менеджмент, 2 курс, ул. Сатпаева 16а, Алматы Казахстан. E-mail: aliya-1210@mail.ru

И.Ю. Хан – кандидат экономических наук, доцент, проректор по НИР, университет Мираc, ул. Иляева 3, Шымкент, Казахстан. E-mail: musik711@mail.ru

Information about authors:

A. Beisebayeva* – Doctoral student of Turan University, Management direction, 2nd year, st. Satpayeva 16a, Almaty Kazakhstan. E-mail: aliya-1210@mail.ru

I. Khan – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Research, Miras University, st. Ilyayeva 3, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: musik711@mail.ru

Алынды: 22.07.2023

Қарауға қабылданды: 15.08.2023

Онлайн қолжетімді: 30.09.2023

Статистика, учет и аудит, 3(90)2023. стр. 62-70
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.07>

МРНТИ 06.71.07

УДК 657.1:338.43

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕГІ ӨНДІРІСТІК РЕСУРСТАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫ ТУРАЛЫ ҚҰЖАТ АЙНАЛЫМЫ

А.А. Кайгородцев¹, М.А. Ордабаева², Л.М. Ахметова³, А.Ж. Байгузжинова^{4*}

¹ Мәскеу қаржы-заң университетінің Ярославль филиалы, Ярославль, Ресей
^{2,3,4} С.Аманжолов университеті, Өскемен, Қазақстан

*Corresponding author e-mail: alma.b.78@mail.ru

Андатпа. Агроөнеркәсіптік кешеннің өндірістік қорлары дегеніміз-бір өндірістік циклде қолданылатын және өз құнын өндірілген өнімге толығымен беретін активтер. Келісілген агроөнеркәсіптік саясаттың негізгі мақсаты бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімін өндіру көлемін оңтайландыру үшін мемлекеттің ресурстық әлеуетін тиімді іске асыру болып табылады. Бастапқы есеп құжаттарын жасау және оларды бухгалтерлік есепте көрсетуге беру тәртібі мен мерзімдері белгіленген тәртіппен бекітілген құжат айналымының схемасымен айқындалады. Бұл ретте жұмыс процесінің схемасын жеке құжатқа бөліп, оны бухгалтерлік есеп үшін ұйымның есеп саясатына қосымша ретінде бекіткен жөн. Жұмыс графигі – бұл: - кәсіпорында бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың үйлесімді жүйесін құруды қамтамасыз ететін ең маңызды ұйымдастырушылық реттеу; - жұмыс орнына қызмет көрсету құралы; - бухгалтерлік есеп пен қаржылық қызметтердің сапасын арттыру құралы. Жұмыс графигін жасау бойынша жұмысты бас бухгалтер ұйымдастырады. Жұмыс ағымының кестесі кәсіпорын басшысының бұйрығымен бекітіледі. Бухгалтерия кіріс және шығыс құжаттарын ала отырып, олар бойынша кірістер мен шығыстар туралы ақпаратты әрбір түгендеу шотының контекстінде бағдарламалық қамтамасыз ету шеңберінде бухгалтерлік есеп регистрлеріне көрсетеді.

Түйін сөздер. Агроөнеркәсіптік кешен, өндірістік қорлар, бағалау, құжаттамалық ресімдеу, ауыл шаруашылығы, шикізат, материалдар; фабрикалар, отын, қосалқы бөлшектер; минералды тыңайтқыштар; өсімдіктер мен жануарлар;

Кіріспе. Келісілген агроөнеркәсіптік саясаттың негізгі мақсаты бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік өндірісінің көлемін оңтайландыру, ортақ аграрлық нарықтың қажеттіліктерін қанағаттандыру, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік экспортын ұлғайту үшін мемлекеттің ресурстық әлеуетін тиімді іске асыру болып табылады.

Адамзат өркениетінің өмір сүруі үшін белгілі бір уақыт аралығында адамзат жерді, монокультураны, ұйымдасқан суаруды және мамандандырылған еңбекті, әлемнің белгілі бір аймағында ауылшаруашылық мамандарының атағын кең көлемде қарқынды өсіруді бастады.

Ауылшаруашылық ұйымдарында екі әдісті қатар қолдануға болады, яғни кейбір қоймалар мен бөлімшелерде бухгалтерлік есепті айналым ведомостары арқылы, ал басқаларында баланстық әдіспен ұйымдастыруға болады.

Cite this article as: A.A.Kaigorodtsev, M.A.Ordabayeva, L.M.Akhmetova, A. Zh. Baiguzhinova. Document circulation on the movement of production resources in the agro-industrial complex. *Statistics, accounting and audit*. 2023, 3(90), 62-70. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2023-3.07>

Тұқым қоймаларында есепке алудың сорттық әдісі қорларды сақтау қабылдау уақыты мен оларды сатып алу бағасын есепке алмастан атауы және сорты бойынша ұйымдастырылған жағдайларда қолданылады. Бұл ретте материалдық жауапты тұлғалар құндылықтардың әрбір номенклатурасы бойынша жаңа қоймалық есеп картасын жасайды.

Бұл жағдайда номенклатуралар тауардың түрі мен маркасымен ғана емес, сонымен қатар сорты, өлшем бірлігі, түсі және басқа сипаттамалары бойынша ерекшеленеді.

Бухгалтерлік есептің партиялық әдісімен қоймадағы материалдық құндылықтардың әрбір партиясы бөлек сақталады

Материалдық және зерттеу әдістері - зерттеу сипаттау әдісі, салыстырмалы талдау және жалпылау арқылы жүргізілді. Зерттеудің дереккөздері агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындары қызметінің мәселелері бойынша ғылыми мақалалар, сонымен қатар семинарлар, конференциялар, дөңгелек үстелдер материалдары, монографиялар мен оқу құралдары болды.

Қорлардың құжат айналымы мәселелерін зерттеу үшін қосымша ақпарат көзі ретінде агроөнеркәсіптік кешендегі материалдық ресурстардың қозғалысы бойынша әдістемелік нұсқаулар мен бастапқы құжаттар альбомы, заңнамалық және нормативтік актілер қызмет етті [1].

Негізгі ережелер. Бухгалтерия қызметкерлері қойма есебінің жүргізілуін бақылауды жүзеге асыруы керек. Олар қоймаларды аралап, қоймашының қатысуымен іс-қағаздарының дұрыс ресімделуін, сондай-ақ карточкадағы (қор кітапшасының) уақытылы және дұрыс жазылуын тексеруге міндетті.

Егер қандай да бір бұзушылықтар анықталса, бухгалтерия қызметкері нұсқау беруге, қажет болған жағдайда бас бухгалтерге есеп беруге міндетті.

Бухгалтерлік есеп қызметкері карточкадағы немесе кітаптағы жазбалардың тексерілгенін және қалдықтардың шығарылуының дұрыстығын қолтаңбасымен растайды. Интенсивті ауыл шаруашылығы яғни ұйымдасқан ауылшаруашылық өндірісі халықтар мен ұлттардың, әлем мемлекеттерінің өмірін сақтауға, аң аулау мен жинау немесе соғыс әдістерін қолданғаннан гөрі халықтың тығыздығын арттыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар маусымнан тыс, пайдалану немесе сату/айырбастау үшін артық өнімді жинауға мүмкіндік береді халықтар арасында.

Нәтижелер және оларды талқылау. Ауыл шаруашылық өндірісі-бұл ауылшаруашылық өндірісімен тығыз байланысты, ауылшаруашылық өнімдерін тасымалдауды, сақтауды, өңдеуді, оны тұтынушыларға жеткізуді жүзеге асыратын, Ауыл шаруашылығын ауылшаруашылық өндірісіне қызмет ететін техникамен, химикаттармен және тыңайтқыштармен қамтамасыз ететін мемлекет пен елдің экономика салаларының жиынтығы.

АӨК қызметтің төрт саласын қамтиды:

Ауыл шаруашылығы-АӨК негізі (өзегі), оған Өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы, фермерлік шаруашылықтар, жеке қосалқы шаруашылықтар және т.б. кіреді.

Ауыл шаруашылығын өндіріс құралдарымен және материалдық ресурстармен қамтамасыз ететін салалар мен қызметтер: трактор және ауыл шаруашылығы машиналарын жасау, минералдық тыңайтқыштар, химикаттар өндіру және басқалары [2].

Ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеумен айналысатын салалар: тамақ өнеркәсібі, жеңіл өнеркәсіп үшін шикізатты бастапқы қайта өңдеу жөніндегі салалар.

Инфрақұрылымдық блок-ауыл шаруашылығы шикізатын дайындаумен,

тасымалдаумен, сақтаумен, тұтыну тауарларын сатумен айналысатын өндірістер.

АӨК өндірістік қорлары-1-ші өндірістік циклде пайдаланылатын активтер және олардың құны өндірілген өнімге толығымен тасымалданады.

Өндірістік ресурстарға мыналар жатады:

- шикізат және материалдар;
- сатып алынған жартылай фабрикаттар мен жинақ.бұйымдар;
- отын; - қосалқы бөлшектер;
- минералды тыңайтқыштар;
- өсімдіктер мен жануарларды қорғау құралдары;
- тұқым, жем-шөп;
- арнайы киім және арнайы аяқ киім;

Тұрмыстық заттар, керек-жарақтарды және т. б.

Сатып алу көздері бойынша өндірістік қорлар жіктеледі:

- өзіндік өндіріс;
- сатып алынған.

Қорлар бухгалтерлік есепке нақты өзіндік құны бойынша қабылданады. Ақыға сатып алынған қорлардың нақты өзіндік құны сатып алуға жұмсалған нақты шығындар сомасында айқындалады.

Нақты құны ҚҚС-сыз сатып алу бағасынан тұрады + басқа төлемдер + сатып алу шығындары + жеткізу құны;

б) өтеусіз алғандар-нарықтық құны бойынша бағаланады;

в) жарғылық қорға салым есебіне түскендер – заңнамаға сәйкес жүргізілген олардың құнын бағалау негізге алына отырып;

г) ұйымның өзінде дайындалғандар - нақты өзіндік құны бойынша (егер ол ай сайын анықталатын болса) не Нормативтік-болжамды өзіндік құны бойынша (егер нақты құны жыл соңында есептелетін болса);

е) қайтарылатын қалдықтар бағаланады:

- по пониж. егер қалдықтар негізгі өндіріс үшін пайдаланылатын болса, бастапқы материалдың бағасы;

- егер қалдықтар басқа жаққа сатылса, бастапқы материалдың толық бағасы бойынша;

- егер қалдықтар ұйым ішінде қайта өңдеуге жіберілсе немесе басқа жаққа тапсырылса, жинау және өңдеу шығындарын шегергендегі қолданыстағы баға бойынша [3].

Өндіріс шығындарына материалдарды есептен шығару мынадай бағалау әдістерінің 1-ін пайдалана отырып жүргізілуі мүмкін:

- әрбір бірліктің өзіндік құны бойынша;
- орташа өлшемді өзіндік құн;
- алғашқы қорларды сатып алу құны бойынша (ФИФО).

Ұйым осы әдістердің кез-келгенін таңдайды және есеп саясатында келіседі.

Жеткізушілерден қорлар түскен кезде келесі құжаттар қажет:

1) қорларды алу құқығына сенімхат;

Үлгілік нысандағы сенімхаттың бланкілері ұйымның бухгалтериясында қорларды алу тапсырылған адамға 1 данада (т.а. э., паспорттық деректер, қорлардың атауы, Қолы) жазылады. мөр). Олар сенімхат беру журналында тіркеледі. Оларды алған адам қол қояды. Сенімхаттың қолданылу мерзімі-15 күнге дейін.

2) Алдын ала төлем жасау үшін өнім беруші ұйымға шот-фактура жазып береді, онда ұйымның атауы, банк, есеп айырысу шоты, қорлардың атауы, саны, бағасы,

сомасы, ҚҚС, ҚҚС сомасы көрсетіледі.

Шот-фактураның негізінде ауыл шаруашылығы ұйымы төлем тапсырмасын (ЖТ) толтырады, соның негізінде төлеушінің банкі ағымдағы шоттан ақшаны есептен шығарады және жеткізушінің шотына аударады.

1) Тауар-материалдық құндылықтарды босату кезінде өнім беруші тауар-көлік жүкқұжатын (ТТН) жазып береді және оның 1-ші данасын сатып алушыға жүкпен бірге береді.

ТТН – БСО, сериясы, № және басқа деректемелері бар.

Егер қорлар поштамен жөнелтілсе немесе жүкті қолмен жатқызуға болатын болса, онда жеткізуші ТН-2 (2 данада, 1-ші-сатып алушыға) жазып береді.

Ұйымда жасалған материалдық құндылықтар. А / ш өнімінен басқа, талап-№203-АПК Н. жүкқұжаты негізінде есепке алынады.

Материалдарды өндіріске жіберу мынадай құжаттармен ресімделеді лимиттік-алу картасы (Ф.№201-АПК) қоймадан қорларды жүйелі түрде босату үшін (бір ай ішінде) қолданылады. Ұйымның бухгалтері 2 данада жазады. (1-ші-қоймаға, 2 - ші дана. құндылық қоймасынан алатын адамнан.

Қоймашы лимит-алу картасын көрсеткен кезде қоймадан қорларды босатуды жүргізеді, онда картаның екі данасында берілген құндылықтардың саны белгіленеді.

Алынған құндылықтар саны үшін қоймашының лимиттік-алу картасына алушы, ал алушының лимиттік-алу картасына – қоймашы қол қояды. Сонымен барлығы бір ай аралығында жүзеге асады. Ұйымның бухгалтериясында құндылықтарды бір реттік босату кезінде № 203-АӨК жүкқұжат нысаны жазылады. Ол екі данада жазылады (1-ші – материалдық құндылықтарды босататын материалдық жауапты адамға, 2-ші-алушыға). Талапта-жүкқұжатта тауарлық-материалдық құндылықтар кімге, қайда, қандай мақсаттар үшін берілетіні, олардың атауы мен саны көрсетіледі, олар "талап етілді"бағанында көрсетіледі. Қоймашы құндылықтарды жібере отырып, олардың санын "босатылды"деген бағанда көрсетеді. Екі данаға да басшы мен бас бухгалтер, сондай-ақ құндылықтарды жіберген және алған адамдар қол қояды.

Тауарлық-материалдық құндылықтарды әртүрлі мақсаттарға есептен шығару үшін келесі құжаттар қолданылады:

минералды, органикалық, бактериялық тыңайтқыштар мен гербицидтерді пайдалану туралы акт (№206-АПК нысаны).

Топыраққа тыңайтқыш енгізу немесе егістікті гербицидтермен өңдеу жөніндегі жұмыстар аяқталғаннан кейін бөлімше басшысы бас агрономның қатысуымен құрастырады. Бір данада ресімделеді. Онда пайдаланылатын тыңайтқыштар мен гербицидтердің атауы мен саны, сондай-ақ өңделетін егістіктердің ауданы көрсетіледі, жұмсалған тыңайтқыштардың мөлшері физикалық салмақта да, әсер етпейтін затты қайта есептеуде де көрсетіледі. Актіге бас агроном, гербицидтер, тыңайтқыштар пайдаланылған құрылымдық бөлімшенің басшысы қол қояды. Тауар-материалдық құндылықтардың есебін жүргізетін Бухгалтер белгіленген бағаның дұрыстығын тексереді және актіге қол қояды. Актіні ұйым басшысы бекітеді.

Егістерді өңдеуге, тұқымдарды дәрілеуге пайдаланылатын химиялық қорғау құралдарының құнын қосу үшін өсімдіктерді химиялық қорғау құралдарын пайдалану туралы Акт (№207-АӨК нысаны) қолданылады. Егістер мен тұқымдарды улы химикаттармен өңдеу аяқталғаннан кейін басшы бір данада бас агрономның қатысуымен жасайды.

Мүкәмалды, арнайы киімді және арнайы аяқ киімді есептен шығару актісі (№209 нысан-АӨК). Тозған және одан әрі пайдалануға жарамсыз арнайы киімді, арнайы аяқ

киімді, басқа да шаруашылық керек-жарақтары мен мүкәммалды есептен шығаруды ресімдеу үшін қолданылады. Мүкәммал мен шаруашылық керек-жарақтарын есептен шығарудан алынған материалдар қоймаға есепке алуға қабылданады және талап-жүкқұжатпен ресімделеді.

Арнайы киімді, арнайы аяқ киімді және сақтандыру құрылғыларын есепке алудың жеке карточкасы (№210-АПК нысаны). Ол арнайы киім мен аяқ киім берілген әрбір қызметкерге бір данада жасалады.

Материалдарды бір жаққа сатуды ТТН-1 немесе ТН-2 (қолма-қол ақшасыз есеп айырысу үшін) ресімдейді.

Қолма-қол есеп айырысу - жүкқұжат-кіріс ордері ф. РП-4 (салалық. құжат; 3 данада жазылады: 1-ші – сатып алушыға, 2-ші – демалысқа арналған қоймаға, 3-ші – түсімді есепке алу үшін кассаға). Оның орнына мыналар пайдаланылуы мүмкін: талап-2 данада демалысқа арналған жүкқұжат, кіріс-кассалық ордер[4].

Сауда ұйымдарынан қолма-қол ақшамен материалдарды сатып алу: тауарлық чек + кассалық чек.

Егер қабылдау кезінде жеткізушіден материалдардың жетіспеушілігі немесе тиісті емес сапасы анықталса, онда нақты түскен саны есепке алынады, ал жетіспеушілікке тауарлық-материалдық құндылықтарды қабылдау кезінде саны мен сапасы бойынша алшақтықты белгілеу туралы Акт ресімделеді" (№708-ӨК нысаны). Актіні комиссия 2 данада, 1-ші-жеткізушіге, 2-ші-ауыл шаруашылығы ұйымына жасайды. Осы құжаттың негізінде жеткізушіге анықталған сәйкессіздіктер сомасына талап қойылады.

Ұйымға келіп түскен барлық құндылықтар қоймаларда сақталады. Қойманың қалыпты жұмыс істеуі және материалдардың сақталуы үшін:

құжаттарды ресімдеуді және ағымдағы күннің операцияларын тиісті құжаттарда көрсетуді қоса алғанда, қоймалар жұмысының нақты күн тәртібін қамтамасыз етуге міндетті;

құндылықтарды қабылдау, сақтау және босату, сондай-ақ оларға сеніп тапсырылған өнімнің сақталуы үшін жауапкершілік жүктелетін адамдар тобын белгілеуге;

құндылықтардың жетіспеушілігі үшін материалдық жауаптылықта болуға тиіс қызметкерлермен толық жеке жауапкершілік туралы жазбаша шарт жасасуға міндетті;

нормативтік актілерде белгіленген тәртіппен және мерзімдерде материалдарға түгендеу жүргізуге міндетті.

Қоймашылар қоймаларда есепке алуды "1-С Бухгалтерия" компьютерлік бағдарламасын пайдалана отырып, қоймалық есепке алу карточкаларында (№211-АӨК нысаны) немесе қоймалық есепке алу кітабында (№212-АӨК нысаны) "қойма"8.3 нұсқасы жүргізеді. Карточкаға жазбалар табиғи өлшеуіштерде жүргізіледі. Карточканы тауарлық-материалдық құндылықтардың әрбір атауына, олардың сортына, бағасына, мөлшеріне және т. б. ашады [5].

Карточканың келесі деректемелері бар:

- кімнен түсті немесе кімге берілді;
- келу;
- шығыны;
- қалдық.

Құндылықтардың түсуіне немесе босатылуына арналған құжаттардың негізінде қоймашы қоймалық есепке алу карточкасына тиісті жазба жасайды және әрбір операциядан кейін жазба жүргізеді.

Материалдық жауапты адамға карточкалар бухгалтерияда алдын ала нөмірленіп беріледі. Олар кімге (т.а. ә.) және қайсысынан берілгені көрсетілген арнайы журналда (еркін нысанда) тіркеледі.

Материалдардың шағын номенклатурасы бар қоймаларда карталардың орнына қоймалық есепке алу кітабы қолданылады. Оның карточкалармен бірдей деректемелері бар. Кітапты қоймаға бергенге дейін ондағы барлық беттер нөмірленуі, ал беттер тігілуі тиіс. Соңғы бетте басшы мен бас бухгалтердің қолы қойылады.

Бухгалтерия қызметкерлері қойма есебінің жүргізілуін бақылауды жүзеге асыруы тиіс. Олар қоймаларға баруға, қоймашының қатысуымен құжаттардың дұрыс ресімделуін, сондай-ақ карточкадағы (қоймалық есепке алу кітабындағы) жазбалардың уақтылығы мен дұрыстығын тексеруге міндетті. Егер қандай да бір бұзушылықтар анықталса, онда Бухгалтерия қызметкері нұсқаулық өткізіп, қажет болған жағдайда бас бухгалтерге есеп беруі керек.

Жазбаларды тексеруді және карточкадағы немесе кітаптағы қалдықтардың шығарылуының дұрыстығын Бухгалтерия қызметкері жазбамен (Ескертпе бағаны) растайды [6].

Айдың соңында материалдық жауапты тұлға өнім мен материалдардың қозғалысы туралы есеп жасайды (№215 нысан-АӨК). Ол бастапқы құжаттар мен қоймалық есепке алу кітабындағы жазбалар негізінде 2 данада жасалады. Есеп мынадай деректемелерді қамтиды: басындағы қалдық, келіп түсті, кетті, айдың соңындағы қалдық.

Қорытынды. Қаржылық жауапты адамдар, әдетте, табиғи өлшеуіштерде есеп жасайды. Бұл құндылықтарды бағалау ұйымның бухгалтериясында жүзеге асырылады.

Осылайша, АӨК өнімінің құжат айналымын дұрыс ұйымдастыру, қоймалық есеп жолға қойылған, сондай-ақ бухгалтердің материалдық – жауапты тұлғалардың ұсынған есептерін уақтылы өңдеуі қойма есебінің бухгалтерлік есеппен өзара байланысын қамтамасыз етеді.

Сондай-ақ Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасында көзделген шараларды іске асыру үшін тікелей алғышарттар береді, мыналарды [1]:

- агроөнеркәсіптік кешеннің өңделген өнімінің экспортын 3 есе ұлғайтуды;
- ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін 3 есе арттыруды;
- ауыл, орман және балық 1,5 млн ауыл тұрғындарының табысын тұрақты арттыруды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Проект постановления Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2030 годы» по реформам от 6 мая 2021 года № 20-02/04-476//21-01-11.3 п. 1.1.1 и постановление Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2017 года № 790 «Об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан».
2. Р. Адуков. Качество государственного управления как фактор оценки прогнозов и развития АПК // АПК: экономика, управление. – 2006. - №6. – С.23-25.
3. Агропромышленный комплекс Казахстана [Электронный ресурс] // Отраслевой портал. – Режим доступа: agroprom.kz (дата обращения: 21.03.2023).
4. Шолпанбаева К.Ж., Апышева А.А., Белоусова Л.И. Особенности бухгалтерского учета в отраслях: учебное пособие. Усть-Каменогорск: изд-во «Берель». 2021. – 129 с.
5. «Сельское хозяйство» - для профессиональных бухгалтеров [Электронный ресурс] // Учет. – Режим доступа: www.uchet.kz-2020u (дата обращения: 12.07.2023).
6. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года N 234 «О бухгалтерском учете и

финансовой отчетности» [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234_ (дата обращения: 25.05.2023).

References

1. Proekt postanovlenija Pravitel'stva Respubliki Kazahstan «*Ob utverzhdenii Konceptii razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2021-2030 gody*» po reformam ot 6 maja 2021 goda № 20-02/04-476//21-01-11.3 p. 1.1.1 i postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 29 nojabrja 2017 goda № 790 «*Ob utverzhdenii Sistemy gosudarstvennogo planirovanija v Respublike Kazahstan*» (in Russian).
2. R. Adukov. Kachestvo gosudarstvennogo upravlenija kak faktor ocenki prognozov i razvitija APK [Quality of state management as a factor of evaluation of forecasts and development in the AIC]. *APK: jekonomika, upravlenie*, 2006, 6, pp.23-25 (in Russian).
3. *Agropromyshlennyj kompleks Kazahstana*. Available at: agroprom.kz (data obrashhenija: 21.03.2023).
4. Sholpanbaeva K.Zh., Apysheva A.A., Belousova L.I. *Osobennosti buhgalterskogo ucheta v otrasljah* [Features of accounting in industries]. Ust'-Kamenogorsk, izd-vo «Berel'», 2021, 128 p. (in Russian).
5. «*Sel'skoe hozjajstvo*» - *dlja professional'nyh buhgalterov*. Available at: www.uchet.kz-2020u (data obrashhenija: 12.07.2023).
6. Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 fevralja 2007 goda N 234 «*O buhgalterskom uchete i finansovoj otchetnosti*». Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234_ (data obrashhenija: 25.05.2023).

ДОКУМЕНТООБОРОТ О ДВИЖЕНИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ РЕСУРСОВ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

*А.А.Кайгородцев*¹, *М.А.Ордабаева*², *Л.М.Ахметова*³, *А.Ж.Байгужинова*^{4*}

¹Ярославский филиал Московского финансово-юридического университета, Ярославль, Россия
^{2,3,4}Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,
Усть-Каменогорск, Казахстан

Аннотация. Производственные запасы агропромышленного комплекса представляют собой - активы, которые используются в одном производственном цикле и переносят полностью свою стоимость на изготовленный продукт. Основной целью согласованной агропромышленной политики является эффективная реализация ресурсного потенциала государства для оптимизации объемов производства конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции. Порядок и сроки создания первичных учетных документов и их передачи для отражения в бухгалтерском учете определены схемой документооборота, утвержденным в установленном порядке. При этом схему документооборота целесообразно выделить в отдельный документ и утвердить в качестве приложения к учетной политике организации для целей бухгалтерского учета. График документооборота является: - важнейшим организационным регламентом, обеспечивающим создание стройности системы организации бухгалтерского учета на предприятии; - средством обслуживания рабочего места; - средством повышения качества работы службы бухгалтерского учета и финансовой деятельности. Работу по составлению графика документооборота организует главный бухгалтер. График документооборота утверждается приказом руководителя предприятия.

Бухгалтерия, получив приходно-расходные документы, отражает по ним информацию по приходу и расходу в регистрах бухгалтерского учета в рамках программного обеспечения в разрезе каждого счета запасов.

Ключевые слова. Агропромышленный комплекс, производственные запасы, оценка, документальное оформление, сельское хозяйство, сырье, материалы, покупные полуфабрикаты, топливо, запчасти, минеральные удобрения, растения и животные

DOCUMENT CIRCULATION ON THE MOVEMENT OF PRODUCTION RESOURCES IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

*A. Kaigorodtsev*¹, *M. Ordabayeva*², *L. Akhmetova*³, *A. Baiguzhinova*^{4*}

¹Yaroslavl Branch of Moscow University of Finance and Law, Yaroslavl, Russia

^{2,3,4}S. Amanzholov University, Oskemen, Kazakhstan

Summary. *The production stocks of the agro-industrial complex are assets that are used in one production cycle and transfer their entire value to the manufactured product. The main goal of the coordinated agro-industrial policy is the effective implementation of the resource potential of the state to optimize the volume of production of competitive agricultural products. The procedure and terms for the creation of primary accounting documents and their transfer for reflection in accounting are determined by the document flow scheme approved in the prescribed manner. At the same time, it is advisable to separate the workflow scheme into a separate document and approve it as an annex to the accounting policy of the organization for accounting purposes. The workflow schedule is: - the most important organizational regulation that ensures the creation of a harmonious system of accounting organization at the enterprise; - a means of servicing the workplace; - a means of improving the quality of the accounting and financial services. The chief accountant organizes the work on drawing up the workflow schedule. The workflow schedule is approved by the order of the head of the enterprise.*

The accounting department, having received income and expenditure documents, reflects information on income and expenditure on them in accounting registers within the software in the context of each inventory account.

Keywords: *Agro-industrial complex, industrial stocks, evaluation, documentation, Agriculture, raw materials, purchased semi-finished products, fuel, spare parts, mineral fertilizers, plants and animals.*

Авторлар туралы ақпарат:

А.А. Кайгородцев - экономика ғылымдарының докторы; Халықаралық ақпараттандыру академиясының академигі (ХАА); Мәскеу экономикалық-заң университетінің Ярославль филиалының профессоры; 1500054 Кузнецов көшесі, 1, Ярославль, Ресей. Email: kay-alex@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7410-7383>.

М.А. Ордабаева - PhD докторы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті экономика, менеджмент және қаржы кафедрасының қауымдастырылған профессоры. 070020 30-шы гвардиялық дивизия көшесі, 34, Өскемен, Қазақстан. Email: mainur.ait@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9409-636X>

Л.М. Ахметова – гуманитарлық ғылымдарының магистрі, сениор-лектор, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті; 070020 30-шы гвардиялық дивизия көшесі, 34, Өскемен, Қазақстан; Email: lyailya-a@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3460-8634>

А.Ж. Байгузжинова* – экономика ғылымдарының магистрі, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті; 070020 30-шы гвардиялық дивизия көшесі, 34, Өскемен, Қазақстан. Email: alma.b.78@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3414-2213>

Сведения об авторах:

А.А. Кайгородцев - доктор экономических наук; академик Международной академии естествознания (МАИИ); профессор Ярославского филиала Московского экономико-юридического университета; 1500054 ул. Кузнецова, 1, Ярославль, Россия. Email: kay-alex@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7410-7383>

М.А. Ордабаева - доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры экономики, менеджмента и финансов Восточно-Казахстанского университета имени С.Аманжолова, 070020 ул. 30-й гвардейской дивизии, 34, Усть-Каменогорск, Казахстан. Email: mainur.ait@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9409-636X>

Л.М. Ахметова - магистр гуманитарных наук, сениор-лектор Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова; 070020 ул. 30-й гвардейской дивизии, 34, Усть-Каменогорск, Казахстан. Email: lyailya-a@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3460-8634>

А.Ж. Байгужинова* – магистр экономических наук, сениор-лектор, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова; 070020 ул. 30-й гвардейской дивизии, 34, Усть-Каменогорск, Казахстан. Email: alma.b.78@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3414-2213>

Information about authors:

A. Kaigorodtsev - Doctor of Economics; Academician of the International Academy of Natural Sciences (MAIN); Professor of the Yaroslavl Branch of the Moscow University of Economics and Law; 1500054 Kuznetsova str., 1, Yaroslavl, Russia. Email: kay-alex@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7410-7383>

M. Ordabaeva - PhD, Associate Professor of the Department of Economics, Management and Finance, of S. Amanzholov East Kazakhstan University; 070020, 30th Guards Division str., 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan. Email: mainur.ait@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9409-636X>

L. Akhmetova - master of Humanities, Senior Lecturer of S. Amanzholov East Kazakhstan University; 070020, 30th Guards Division str., 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan; Email: lyailya-a@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3460-8634>

A. Baiguzhinova* – Master of Economic Sciences, Senior Lecturer, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University; 070020 30th guards division str., 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan. Email: alma.b.78@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3414-2213>

Получено: 12.08.2023

Принято к рассмотрению: 05.09.2023

Доступно онлайн: 30.09.2023

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ ЖУРНАЛА

с учетом изменений в Требованиях к научным изданиям для включения их в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации результатов научной деятельности-Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 30 апреля 2020 года № 170

Журнал «Статистика, учет и аудит» (в дальнейшем - Журнал) публикует оригинальные работы ученых и специалистов научно-исследовательских организаций, высших учебных заведений, организаций и административных структур Казахстана, а также иностранных авторов. В журнале публикуются оригинальные статьи по научным направлениям статистики, учета и аудита, микро и макроэкономические вопросы международной и отечественной экономики, финансов, информатики и педагогики. Также публикуются рецензии, хроники научной жизни и др. материалы, имеющие отношение к деятельности Учредителя журнала. Обязательными условиями для публикации являются:

1. Соответствие публикуемых научных статей (в том числе обзоров) заявленной цели и тематическому направлению журнала. Научная статья - изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащее авторские разработки, выводы, рекомендации ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

2. Структура научной статьи включает название, **аннотацию, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы**. В каждой оригинальной статье (за исключением социально-гуманитарного направления) обеспечивается воспроизводимость результатов исследования, описывается методология исследования с указанием происхождения оборудования и материалов, методов статистической обработки данных и других способов обеспечения воспроизводимости. Содержание других типов публикаций не превышает 10% (десять) от общего количества статей в номере. При этом автор или коллектив авторов вносят значительный вклад в концепцию, научный дизайн, исполнение или интерпретацию заявленного научного исследования и создание научной статьи. Наличие библиографической информации – заголовок статьи, аннотации, ключевых слов, информации об авторах на английском языке обязательно.

2.1 В аннотации (андатпа, abstract) публикуемой статьи на языке статьи излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость. Объем аннотации составляет не более 300 слов (минимальный объем-100 слов).

2.2 Резюме (түйін, summary) на двух не на языке статьи (казахском, русском и английском) языках. Например, резюме и summary- это не переводы андатпа, а краткое

изложение о статье на русском и английском языках (если статья написана на казахском) и рекомендуется их приводить после списка литературы.

2.3 Ключевые слова (түйінді сөздер, key words) предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области. Например, они приводятся после аннотации (если статья написана на русском) и двух резюме (түйін, summary). Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи.

2.4 Информация об авторах – имена (Фамилия И.О. авторов), аффилиации (полное название учреждения, которое представляет автор (авторы), название страны, и адреса всех авторов публикаций, в том числе с указанием основного автора-выделить звездочкой(*), e-mail (основного автора).

3. Список литературы. Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках (без цитирования [12], при цитировании или пересказе авторского текста [12, с. 29]). Используемая литература, указываемая в ссылках, дается в конце статьи пронумерованной и в порядке упоминания по авторам. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье: источников законодательных, нормативно-правовых актов-ссылки на них делать в тексте сразу же после них, а источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу. Список литературы предоставляется на языке оригинала и должен состоять не более чем из 20 наименований.

3.1 Наличие транслитерированных списков литературы (используемых источников) к каждой статье. Существуют различные системы транслитераций. Предложение редакции по транслитерации (вы имеете право найти другой способ):

3.1. На данной странице Вы можете выполнить транслит - онлайн русских букв латиницей:

[Транслитерация с русского на английский онлайн](https://lim-english.com/posts/transliteratsiya-s-russkogo-na-angliiskij/)

<https://lim-english.com/posts/transliteratsiya-s-russkogo-na-angliiskij/>

4. Ответственность за содержание статей несут авторы.

5. Этические принципы, которыми должен руководствоваться автор научной публикации. Представление статьи на рассмотрение в редакцию подразумевает, что она содержит полученные автором (коллективом авторов) новые научные результаты, которые ранее нигде не публиковались. Автор должен осознавать, что несет персональную ответственность за представляемый текст рукописи. Это предполагает соблюдение следующих принципов:

5.1. Автор статьи гарантирует, что предоставляет редакции журнала достоверные результаты выполненной научной работы или исследования. Заведомо ложные или сфальсифицированные утверждения приравниваются к неэтичному поведению и являются неприемлемыми.

5.2. В случае, если главный редактор журнала запрашивает у автора научной статьи ее исходные данные для рецензирования, автор, если это возможно, должен быть готов предоставить открытый доступ к таким данным; автор также берет на себя

обязательство сохранять исходные материалы статьи в течение разумного периода, прошедшего после ее публикации.

5.3. Автор гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой самостоятельную и оригинальную работу. В случае использования фрагментов чужих работ или заимствования утверждений других авторов, в статье должны быть оформлены соответствующие библиографические ссылки с обязательным указанием автора и первоисточника. Все статьи проходят обязательную проверку через систему «Антиплагиат». Все статьи проверяются на предмет обнаружения плагиата (оригинальность должна быть не менее 70%). Применяется лицензионная программа Филиал общества с ограниченной ответственностью Plagiat.pl, договор № 256 от 10 марта 2022 г. Чрезмерные заимствования, а также плагиат в любых формах, включая неоформленные цитаты, перефразирование или присвоение прав на результаты чужих исследований, являются неэтичными и неприемлемыми действиями. Статьи, представляющие собой компиляции из материалов, ранее опубликованных другими авторами, без их творческой переработки и собственного авторского осмысления, редакцией журнала к публикации не принимаются.

5.4. Автор безусловно признает вклад всех лиц, так или иначе повлиявших на ход исследования или определивших характер представленной научной работы. В частности, в статье должны быть сделаны библиографические ссылки на отечественные и зарубежные публикации, которые имели значение при проведении исследования. Информация, полученная в частном порядке путем разговора, переписки или обсуждения с третьими лицами, не должна использоваться без получения открытого письменного разрешения от ее источника. Все источники должны быть раскрыты. Даже в том случае, если используемые в статье письменные или иллюстративные материалы получены от большого числа людей, автору статьи необходимо представить в редакцию все соответствующие разрешения на использование этих материалов.

5.5. Автор гарантирует, что представленная в журнал рукопись статьи не находится на рассмотрении редакции другого научного журнала и не была ранее опубликована в другом журнале. Несоблюдение этого принципа расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия статьи с рецензирования. Текст статьи должен быть оригинальным, то есть публиковаться в представленном виде в периодическом печатном издании впервые. Если элементы рукописи ранее были опубликованы в другой статье, автор обязан сослаться на более раннюю работу и указать, в чем состоит существенное отличие новой работы от предыдущей. Дословное копирование собственных работ и их перефразирование неприемлемы, они могут быть использованы только как основа для новых выводов.

5.6. Автор статьи гарантирует правильность списка соавторов. В числе соавторов должны быть указаны все лица, внесшие существенный интеллектуальный вклад в концепцию, структуру, а также в проведение или интерпретацию результатов представленной работы. Другим лицам, чье участие в представленной в журнал работе ограничилось некоторыми ее аспектами, должна быть выражена благодарность. Автор статьи должен также гарантировать, что все соавторы ознакомлены с окончательным вариантом статьи, одобрили его и согласны с ее представлением к публикации. Все указанные в статье соавторы несут совокупную ответственность за ее содержание. Если статья является мультидисциплинарной работой, соавторы могут также принимать на

себя ответственность за свой личный вклад в работу, продолжая при этом нести коллективную ответственность за результат исследования в целом. Недопустимо указание в качестве соавторов статьи лиц, не принимавших участия в исследовании.

5.7. В случае обнаружения существенных ошибок или неточностей в статье на этапе ее рассмотрения или после ее опубликования автор обязан незамедлительно уведомить об этом редакцию журнала и принять совместное решение о признании ошибки и/или ее исправлении в максимально короткие сроки. Если редакция узнает от третьего лица, что опубликованная работа содержит существенные ошибки, автор обязан незамедлительно исправить их либо предоставить редакции доказательства правильности ранее предоставленной им информации.

5.8. Автор обязуется указывать в своих рукописях все источники финансирования работы, заявлять о возможных конфликтах интересов, которые могут повлиять на результаты исследования, их интерпретацию, а также на суждения рецензентов. Потенциальные конфликты интересов должны быть раскрыты как можно раньше.

6. Поступившие от авторов научные статьи проходят первичный контроль на комплектность и правильность оформления. Далее статья направляется на предмет обнаружения плагиата (оригинальность должна быть не менее 70%). Применяется лицензионная программа Филиал общества с ограниченной ответственностью Plagiat.pl, договор № 256 от 10 марта 2022 г., после чего, научные статьи, поступившие в редакцию, проходят обязательное слепое рецензирование порядок прохождения, которых описан в разделе Рецензирование.

При отрицательном отзыве рецензентов редакция Журнала обязуется сообщать авторам все комментарии об их работе, сделанные рецензентами, если только они не содержат обидные или клеветнические замечания.

7. В сведениях об авторах необходимо привести — полные фамилии, имена, ученые степени, полное наименование организации, город, страна — на казахском, русском и английском языках для казахстанских авторов; на русском и на английском языках для авторов из стран СНГ и на английском языке для англоязычных авторов; контактный номер; написать email и ORCID ID каждого автора (при отсутствии данного кода следует зарегистрироваться на сайте www.orcid.org).

8. Редакция оставляет за собой право редакторской правки.

Технические требования:

1. Общий объем статьи, включая аннотацию, ключевые слова, литературу, таблицы и рисунки не должен превышать 6-8 страниц. Исключение составляют заказные и обзорные статьи.

2. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии шрифтом гарнитуры Times New Roman.

Схематический пример оформления статьи

МРНТИ

УДК 339.74 DOI (Digital Object Identifier) xxxxxxxxxxx

По центру приводятся: Название статьи

(Поля: сверху - 2 см., слева-3 см., справа -1,5 см. Шрифт полужирный. Кегль-14 пт, межстрочный интервал – одинарный.)

Фамилии и инициалы авторов (напр.И.В.Иванов, Ю.П.Крылов)

Полное название учреждения, которое представляе(ю)т автор(ы) с указанием города и страны, электронного адреса основного автора выделением надстрочной звездочкой.

Если авторы из разных учреждений, то соответствие между автором и учреждением устанавливается надстрочными индексами, например:

И.В. Иванов^{*1}, Ю.П. Крылов²

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан

²Международная академия бизнеса, Алматы, Казахстан

e-mail: ivanov@mail.ru

- Аннотация.
- Ключевые слова.
- Текст статьи: Поля: сверху, снизу - 2 см., слева - 3 см., справа -1,5 см. Шрифт Times New Roman. Кегль-14 пт. Абзацный отступ-1,25 см., межстрочный интервал – одинарный).
- Список литературы. Транслитерированный список литературы (References)
- После списка литературы приводятся:

Название статьи перед каждым резюме на двух не на языке статьи (казахском, русском и английском) языках.

После каждого названия статьи приводятся см. выше (последовательно) пп. 2.4, 2.2, 2.3 Руководства для авторов

3. Таблицы и рисунки с названиями должны быть пронумерованы по порядку (если их несколько). Нумерация таблицы (Таблица 1.) должна быть расположена вверху слева выше названия таблицы через абзацный отступ.

4. Рисунки, фотографии, таблицы должны быть четкими и контрастными в формате jpg, иметь разрешение не менее 300 dpi, подрисовочные надписи к ним должны быть расположены ниже рисунка по центру. Цветные рисунки, диаграммы не допускаются.

5. На рисунках должен быть минимум буквенных и цифровых обозначений, обязательно объясненных в статье или подрисовочных подписях.

6. Необъясненные сокращения слов, имен, названий, кроме общепринятых, не допускаются. Аббревиатуры расшифровываются после первого появления в тексте, например: Организация по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР).

7. Упомянутые в статьях единицы измерения должны соответствовать Международной системе единиц СИ.

8. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Education (каждая формула - один объект). Нумеровать следует лишь те формулы, на которые имеются ссылки.

9. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статей. Материалы, статьи не возвращаются

10. Авторам для рассмотрения статьи необходимо зарегистрироваться на сайте журнала www.sua.aesa.kz и представить рукопись через систему.

10.1. Дополнительно электронную версию статьи и копии квитанции об оплате за публикацию и об оплате за присвоение DOI (Digital Object Identifier) представить на e-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru

ВНИМАНИЕ: DOI (Digital Object Identifier) присваивается регистрационным агентством International DOI Foundation (Интернэйшенел ДООИ Фаундэйшен).